

Časopis založil roku 1846 Jozef Miloslav
Hurban. Vydávanie bolo obnovené roku 1881

Šéfredaktor:
Bystrík Šíkula

Zástupca šéfredaktora:
Štefan Haviar (Martin)

Redaktorka:
Ingrid Skalická

Redakčná rada:
Július Balco, Mária Bátorová, Miroslav Bie-
lik, Bohuš Bodacz, Boris Brendza, Etela Far-
kašová, Ludovít Hološka, Anton Hrnko, Ja-
roslav Chovanec, Peter Jaroš, Jozef Mihal-
kovič, Štefan Moravčík, Dana Podracká,
Marián Polonský, Jaroslav Reznik, Vincent
Šabík, Marián Tkáč, Tomáš Winkler

Návrh obálky a grafická úprava:
Igor Štrbík

Sekretárka redakcie:
Magda Kušnierová

SLOVENSKÉ POHLADY © na literatúru, ume-
nie a vedu. Vydávajú Matica slovenská (P. Mu-
droňa 1, 036 01 Martin, IČO 00 179 027) a Neo-
grafia, a. s., Martin (Škultétyho 1, 036 55 Mar-
tin, IČO 31 597 912) – december 2014

Vychádzajú s finančným príspevkom MK SR
Vychádzajú mesačne. Evid. číslo Ministerstva
kultúry SR: EV 4013/10. Adresa redakcie:
812 51 Bratislava, Grösslingová 23, tel.:

+421 2 38 12 80 01

Filiálna redakcia: 036 01 Martin, P. Mudroňa 1,
tel.: +421 918 904 921

e-mail Bratislava:

slovenskepohladyba@matica.sk

e-mail Martin: slovenskepohlady@matica.sk

Administrácia (objednávky): Matica slovenská,
036 01 Martin, P. Mudroňa 1,

tel.: +421 43 381 28 40,

e-mail: periodika@matica.sk

Objednávky na predplatné prijíma aj každá pošta
a každý doručovateľ Slovenskej pošty. Objed-
návky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta,
a. s., Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4,
P. O. BOX 164, 820 14 Bratislava,
e-mail: zahranična.tlac@slpostas.sk

Predplatné do zahraničia:

Európa 30 € (vrátane poštovného),

Amerika, Austrália 45 \$ (vrátane poštovného)

Tlač: Neografia, a. s., Martin

Neobjednané rukopisy nevraciam. Rukopisy do
č. 1 zadané dňa 1. decembra 2014

Stanovisko redakcie nemusí byť zhodné s ná-
zormi autorov publikovaných príspevkov.

Ako by ste odpovedali na otázku, čo je to kul-
túra? Odpovede by boli určite rôzne. Z môjho
pohľadu kultúru definujem ako „staré čítanie
nových textov“. Napríklad švajčiarsky psychia-
ter Carl Gustav Jung si pod kultúrou predstavo-
val „kontinuitu, a nie pokrok odtrhnutý od ko-
reňov“. A tak to má byť. Nik na svete nemá (ne-
mal by mať) monopol na definovanie kultúry.
Ale v podstate definície by sa viacerí ľudia ur-
čite stretli...

Práve kontinuita bude jedným z kľúčových
slov pre naše snahy v oblasti knižnej a časo-
piseckej kultúry v roku 2015. Ministerstvo kul-
túry sa pod mojím vedením kontinuálne snaží
vytvárať čo najlepšie podmienky na fungova-
nie nielen slovenských autorov a slovenskej
literatúry, ale aj celého knižného trhu. Už za
prvého môjho pôsobenia na pozícii ministra
kultúry sa mi podarilo presadiť zníženie DPH
na knihy na 10 %. Prostredníctvom dotačné-
ho systému ministerstvo podporuje vydávanie
hodnotných kníh, umeleckých časopisov i or-
ganizovanie literárnych podujatí, v roku 2014
celková suma vynaložená na tento účel dosiah-
la takmer 1 280 000 eur. Prostredníctvom pro-
gramu SLOLIA prispievame na vydávanie kníh
slovenských autorov v zahraničných vydavateľ-
stvách, finančne prispievame aj na organizáciu
seminárov prekladateľov slovenskej literatúry.
Slovenskí autori môžu následne svoje diela
vďaka našej pomoci každoročne prezentovať
na významných svetových knižných veľtrhoch
napríklad v Prahe, Paríži, Bologni alebo vo Frank-

furte. Slovenským autorom pomáhame aj poskytovaním tvorivých štipendií.

Aj v tomto roku chceme vo veľkej miere podporovať pôvodnú slovenskú literatúru a tým pokračovať v naplňaní cieľov z prijatej koncepcie podpory literatúry. Finančná podpora literatúry prostredníctvom dotácií prebehne v roku 2015 ešte „po starom“, ale od roku 2016 definitívne prejde, tak ako takmer celý dotačný systém ministerstva, na nezávislý, verejnoprávny fond na podporu umenia. Aj v ďalších rokoch však naďalej zostane dôležitým pilierom podpory pôvodnej slovenskej tvorby. Navyše, od prechodu dotačného systému pod správu verejnoprávnej inštitúcie si sľubujeme nielen viditeľné spružnenie systému podpory neštátnych kultúrnych aktivít, ale aj navýšenie finančných prostriedkov pre ne. Prvé výzvy na podporu vypíše fond na podporu umenia na jeseň 2015.

Cez SLOLIU pokračujeme v prekladoch diel slovenských autorov v zahraničných vydavateľstvách. Takisto v promovaní našich autorov na zahraničných knižných veľtrhoch. Aj tento rok podporíme diela mladých slovenských autorov do 35 rokov a vydávanie prekladovej umeleckej literatúry súčasných európskych diel v rámci špeciálneho podporného programu Pro Libris. Ide o spoločnú aktivitu ministerstva kultúry, spoločnosti Slovnaft a Stredoeurópskej nadácie, v rámci ktorej bolo napríklad v minulom roku na vydanie 18 knižných publikácií rozdelených 50 000 eur.

Chceme pokračovať aj s organizáciou festivalu Dni slovenskej literatúry, ktorého nultý ročník z iniciatívy ministerstva v roku 2014 zorganizovalo v Bratislave Literárne informačné centrum spolu so spisovateľskými združeniami Asociácia organizácií slovenských spisovateľov, Spolok slovenských spisovateľov a ďalšími organizátormi, občianskymi združeniami a samotnými autormi. Rozsiahle, nesmierne bohaté i rôznorodé podujatia organizované v rámci festivalu na viacerých miestach hlavného mesta dokumentovali nielen to, že slovenská verejnosť má záujem o literárnu tvorbu našich autorov, ale že aj literatúra a samotní tvorcovia musia hľadať nové spôsoby prezentácie a nové cesty k čitateľom.

Prostredníctvom zmluvy so štátom podporíme vo zvýšenej miere vznik a odvysielanie nových pôvodných programov o literatúre vo verejnoprávnom médiu RTVS. A v rámci našich finančných možností podporíme priamo či záštitou ministra aj ďalšie zmysluplné aktivity venované slovenskej literatúre po celom Slovensku.

Keď hovoríme o literatúre, hovoríme aj o Ludovítovi Štúrovi, ktorý v 19. storočí kodifikoval slovenský jazyk, aby sa mohol stať prostriedkom šírenia a rozširovania literatúry u nás. Keďže si tento rok pripomíname 200. výročie

narodenia tejto osobnosti našich dejín, v rámci Roka Ludovíta Štúra vyhlásenej vládou SR sa uskutoční rad kultúrnych a spomienkových akcií nielen na regionálnej a celoslovenskej úrovni, ale aj v zahraničí. Ich súčasťou bude aj pripomenutie 170 rokov od vydania prvého čísla Slovenských národných novín, ktoré sa stali nielen politickou tribúnou pokrokových demokratických názorov Ludovíta Štúra a jeho stúpencov, ale aj širitelom nového spisovného jazyka, a to aj prostredníctvom literárnej prílohy Orol tatranský. Novinám a literárnej prílohe sekundovali i Slovenské pohľady, ktoré vydával Štúrov blízky spolupracovník Jozef Miloslav Hurban. A práve Slovenské pohľady, ktoré roku 1881 obnovil Hurbanov syn Vajanský a odvtedy vychádzajú bez prestávky, sú významným fenoménom nielen v našej literatúre, ale i kultúrnej žurnalistiky v európskom priestore. V tejto súvislosti by som však bol rád, keby sme k Ludovítovi Štúrovi a k jeho druhom pri príležitosti výročia nepristupovali len pietne, ale sa aj zamysleli, ako narábame s dedičstvom i odkazom, ktorý nám svojím, aj keď krátkym, ale nesmierne bohatým životom zanechal. Kontinuita spojená s jeho odkazom, živá 200 rokov, by mala žiť aj naďalej.

S podporu literatúry, špeciálne slovenskej, máme na ministerstve kultúry v tomto roku veľa plánov. Je to opäť jedna z našich priorít. Na druhej strane sa mi však často zdá, ako keby časť verejnosti, a to nielen literárnej, ale celkovo tvorivej a umeleckej, od ministerstva očakávala len jedinú. Získať od štátu na kultúru čo najviac finančných prostriedkov. Iste, financie sú v dnešnom svete dominantné a ja osobne som vynaložil všetky sily, aby sa aj pre tento rok v kapitole štátneho rozpočtu „Kultúra“ objavilo vyššie číslo ako v roku minulom. Mal som pritom stále na pamäti slová jedného zo svojich predchodcov na tejto pozícii, vynikajúceho slovenského básnika Miroslava Válka: „Na kultúru sa nedopláca, dopláca sa na nekultúrnosť!“ Ale viac by ma, pokiaľ ide konkrétne o literatúru, potešilo iné. A síce: Aby sa kniha stala integrálnou súčasťou každodenného života občana Slovenskej republiky. Aby sa tak naplnil verš skvelého básnika Jána Kostru: „... dal by som za básen poslednú košelu.“

Niekedy mi je ľúto, keď si listujem v knihe spred tridsiatich až štyridsiatich rokov, a v tiráži nájdem údaj, že kniha vyšla v niekoľkotisícovom náklade. A nie sú to len vtedy populárne angeliky, kriminálne a dobrodružné romány, ale aj hodnotné diela našej i svetovej literatúry. Dokonca zbierky poézie mali náklad, aký by dnes určite privítali aj súčasní renomovaní prozaici. V žiadostiach o dotácie na vydanie kníh vydavateľa okrem literatúry pre deti a mládež málokedy uvádzajú vyšší ako trojciferný náklad. A niektoré publikácie svojím nákladom akoby sa vracali do čias samizdatu. Ako zmeniť a napraviť tento nie priaznivý stav? Aktivity nášho ministerstva určite nestačia. I keď aj nimi sa snažíme neustále burcovať záujem čitateľa o dobrú knihu. Ale krok

k dobrej slovenskej literatúre musí urobiť aj sám čitateľ. V obchode sa presadzuje slogan: Kupuj slovenské výrobky, podporíš prácu slovenských rúk. Takto však nemôžeme postupovať v literatúre, pretože kvalitné knihy zahraničných autorov podporujú intelektuálny rozvoj slovenského čitateľa, zvyšujú jeho všeobecný rozhľad a dávajú impulzy aj našim tvorcom. Na druhej strane príslušníci mnohých národov pokladajú priam za národnú povinnosť podporovať svoju kultúru, a to nie honosnými darmi, sponzorskými príspevkami, ale každodenným záujmom o kultúrne dianie, medzi iným aj čítaním domácej literatúry, či už súčasnej alebo klasickej. Ako je to na Slovensku? Čítame dostatočne? Vedíme aj svoje deti ku knihám?

Čo by som želal slovenskej literatúre v roku 2015? Nechcem prázdno lichotiť našim spisovateľom, ale myslím si, že tvorba mnohých dosahuje vysokú úroveň a má čo povedať nielen domácim, ale i zahraničným čitateľom. Preto by som im želal, aby sa ich knihy ľahšie dostávali do rúk čitateľa. Možno by bolo dobré, keby si každý vzdelaný Slovák kúpil aspoň jednu knihu pôvodnej literatúry ročne. Či keby si predplatil literárny časopis, alebo aspoň kúpil niektoré jeho číslo. Aby náklad kníh a časopisov rástol a nepribližoval sa k nákladu, aký mali knihy či časopisy v čase Ľudovíta Štúra a jeho druhov, keď bolo treba kriesiť národ a bojovať za jeho miesto pod slnkom. V tomto bode o kontinuitu nestojme.

Robert Bielík: Opustená knižnica II, olej na plátne, 2012

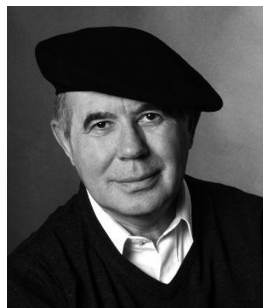
VALENTÍN BENIAK

(103)

KOLKO JE VÁS tam v jaskyni, kam svetlo
už nezasiahlo, pekne ukrytých?
Kolko po kvapkách dolu oknom stieкло
lejakov búrných? Veď aj ty si z nich!
Tu je zem, nad ňou nebo, pod ňou peklo,
súvisia ako kamža, povraz, mních.
Tak ustálené. Nič sa neodrieklo,
už len citátov treba z tajných kníh.

Čo zabudnuté leží, spí či drieme,
prihlási sa, jak meno vypovieme;
bude toho jak makovičných zrn.
Pamäť nadviaže pamäť, mincu minca,
pribehnú voslep, miznú do bludinca,
zastavia sa a bodnú ako trň.

(Sonety podvečerné, 1970)

ŠKOLA ŠTÚROVA

Mladá štúrovská generácia (skôr mladoni než muži), ktorá v prvej polovici štyridsiatych rokov 19. storočia začala nahlas hovoriť o tých, z ktorých vzišla, ako o národe, nesnažila sa vyhnúť ani takej zdanlivo marginálnej oblasti, akou bola škola. Pritom školu a všetko, čo s ňou súviselo, nechápala v edukačnom zmysle slova. Vníkala ju ako prostriedok aktivovania národného vedomia. Toho vedomia, ku ktorému ju priviedla práve škola. Pravda, nie dedinská, v ktorej drali svoje chlapčenské nohavice, ale levočská, kežmarská, štiavnická a predovšetkým prešporská, kde už namiesto rektorov učili páni profesori. Na hmotné statky síce takí istí bedári ako ich dedinskí kolegovia, no zato s diplomami slávnych nemeckých univerzít vo vrecku. „Už je to v našom veku dostatočne od všetkých, čo chcú národ ku znovuzrodeniu priviesť, uznané, že sa musí urobiť obnova in capite et membris, od jadra a koreňa pri dietskach našich v školách a ústavoch vychovávateľských...“ konštatoval roku 1847 v Orle tatránskom jeden z nich – Ctiboh Zoch.¹ Preto je celkom prirodzené, že aj celonárodný osvetový spolok Tatrín, „jednota milovníkov národa a života slovenského“, predchodca Matice slovenskej, od svojho vzniku roku 1844 venuje pozornosť problémom slovenskej školy a jej poslaniu. Dôkazom toho je už jeho ustanovujúce zhromaždenie, na ktorom Ludovít Štúr, jeden zo zakladajúcich členov spolku, odmietol dovtedajší uhorský školský systém a súčasne navrhol vypracovať koncept národného slovenského školstva, „podľa ktorého by sa mládež slovenská vychovávala a vzdelávala, a síce predne: za ľudí ako občanov sveta, potom za ľudí ako občanov uhorských v rakúskom cisárstve, naposledok za ľudí zvláštnych učených a vzdelancov“.²

Štúrov návrh, ktorý sa pokúšal riešiť vzdelávacie a výchovné zameranie dobovej slovenskej školy, pravdaže, elementárnej, iné sme ani nemali, sa stretol u členov Tatrína s priaznivým ohlasom. Všetci – medzi nimi J. M. Hurban,

J. M. Hodža, C. Zoch, J. Král, J. Francisci, J. Matúška, P. Kellner – „*vyslovili sa za polepšenie našich škôl a za napomoženie a zdokonalenie vychovávanía, aby mládež slovenská bola vyučovaná a vyučená, vychovávaná a vychovaná, a nie trýznená alebo daromným bleskom kadejakých povrchných známostí zlepená*“.³

Štúrov návrh na zreformovanie uhorského a v rámci neho i slovenského školstva napriek svojej fragmentárnosti je zaujímavý z viacerých aspektov. Predovšetkým však tým, že má vizionársky charakter. Ibaže Štúr bol i pragmatik, a teda nemohol nevedieť, že to, čo navrhuje, je pre slovenskú školu, pre jej dedinských rektorov absolútne nereálne. Napriek tomu je to on, kto od školy, v ktorej ani nie v laviciach, ale rovno na zemi sa neraz tiesni aj viac ako sto detí, a aj to iba v zimných mesiacoch, v ktorej okrem prastarého šlabikára a rehtorskej ferule niet vhodnej učebnej pomôcky, žiada, aby žiakov nielen alfabetizovala, ale vzdelávala a vychovávala, a to „*za ľudí ako občanov sveta*“. On, údajne ešte i dnes nacionalista par excellence, na rozdiel od tých, ktorí čoskoro budú pod poslaním školy rozumieť stroj, do ktorého sa vhodí slovenský žiačik a vypadne z neho uhorský, to jest maďarský vlastenec, kladie dôraz na univerzálne, nie nacionálne hodnoty. Až potom hovorí o výchove detí ako o budúcich občanoch Uhorska, pričom ani jediným slovom nenaznačí, že to nemyslí úprimne. A nacionalistická slama netrčí z čižiem ani tým, čo v Liptovskom Svätom Mikuláši s jeho vizionárskym školským konceptom nadšene súhlasia. Slovenská mládež má byť „*vyučovaná a vyučená, vychovávaná a vychovaná*“, ešte donedávna prikyvujú žiaci svojmu len o pár rokov staršiemu učiteľovi. A pritom nik by sa nemohol diviť, keby nacionálny úmysel aspoň naznačili, čo len polohlasom, pretože nie až v prvej polovici štyridsiatych rokov 19. storočia, ale už o dobré dve desaťročie skôr sa nahlas začína hovoriť – pripomeňme si maďarizačné projekty grófa Ladislava Medňanského, paradoxne akceptujúceho autochtónnosť Slovákov a ich kultúru – o nevyhnutnosti asimiláciou nemaďarských identít vytvoriť Veľké Uhorsko.

Mládenci slovenskí, ktorí už sebavedome dvíhajú hlavy, v tomto ohľade sa radšej púšťajú do kritiky vlastnej, nie maďarskej školy. To, že tá dedinská, s hlinenými stenami a slamou prikrýtou strechou, ich naučila gramotnosti, položila základy toho, čím sú, že ich natrvalo spútala s tými, z ktorých vzišli, vtĺkala im do hláv mravnosť Mojžišových kamenných dosiek, bez ktorej by svet nebol svetom, nie je teraz podstatné. Predsa len nedávno ešte nimi lomcovala puberta, prečo by teda mali byť iní, než sú všetci v ich veku. Všetko staré je samozrejme nanič i s tými, čo ho zosobňujú. Pričom ne jeden dedinský rektor ich detstva bol na svoje pomery neuveriteľne vzdelaný. Keď Samuel Štúr, rektor v Uhrovci, roku 1828 privedol do Rábu, dnešného Győru, svojho trinásťročného syna Ludovíta a spolu s ním jeho dvoch kamarátov, ohlásil sa

u miestneho farára a profesora gymnázia Leopolda Petza a nových žiakov mu nepredstavil po nemecky či po maďarsky, ale perfektnou latinčinou.⁴ Lenže kdeže už lanské snehy sú. Starí rehtori sú pre mladoňov symbolmi starej školy. A tá... hrôza čo len pomyslieť! Výchova – trýznenie, vedomosti – zlepenice kadejakých povrchných poznatkov. A pritom Tešedík, Hamaliar, Jozeffy, Tablic, Kollár, ktorí tú starú školu predstavovali, roky list za listom spisovali *Čítanku*, do ktorej ukladali to najlepšie, čo osvietenci vedeli, a túžili, aby to vedeli aj ich deti. Našťastie prví štyria sú už na pravde Božej, nepočujú, akej vďaka od tých, čo ich majú nahradiť, sa im dostáva. A Kollár? Ten si ešte užije! Pár listov v kalendári zožltne a Štúrovi mládenci, čo ako deti s jazykom medzi zubami sa gramotnými stávali skrze jeho *Čítanku*, vyhrnú sa naňho ako osy. Čo tam po tom, že ešte nedávno na rumoch Devína s pátosom vlastným ich veku spolu so svojim mladučkým učiteľom deklamovali *Slávy dceru* div nie takým hlasom, že triasli sa múry viedenského Hofburgu. Teraz pre toho, čo napísal *Magnu chartu* ich kultúrnosti, čo ich nainfikoval slovanstvom a slobodou – a prostredníctvom monumentálnych Národných spievaniek aj slovenskosťou –, majú len slová opovrhnutia. Ich ideál, boh na slovenskom a slovanskom nebi, sa totiž vyrútil na ich milovaného učiteľa. Vlastne vyrútil sa na reč, ktorú ich učiteľ z prítmia maštalí – Kollárove slová – vyniesol na denné svetlo. A to je neodpušiteľné. Tá reč je totiž rečou ich otcov a materí. A že sa ňou nepíše? Bude sa!

No ešte prv ako sa tak stane, na zakladajúcom zhromaždení Tatrína sa stará škola nielen praniekuje, ale sa uvažuje aj o tom, čím a ako ju čo najskôr nahradiť. Prvý na rane je, samozrejme, Kollár a jeho *Čítanka*. Nejde však o reванš, hoci vzhľadom na okolnosti, ktoré nastali, mohlo by sa tak zdať. Štúrovským mladoňom *Čítanka*, pravdaže, nevyhovuje, nemôže vyhovovať svojou českou podobou. Majú už vlastný spisovný jazyk. To, čo im na nej prekáža predovšetkým, je fakt, že *Čítanka* alebo *Kniha k čítání pro mládež ve školách slovanských v městech a v dědinách*,⁵ koncipovaná na spôsob nepríťažlivých osvietenských vzdelávacích traktátov ako encyklopédia, za tých dvadsať rokov, čo vyšla, zastarala nielen na tele, ale i na duchu. Treba vytvoriť novú elementárnu učebnicu, ktorá by reagovala na nové časy, ale i na nové metodologické výzvy a predstavy o moderných učebniciach. Ako zlý vtip pritom vyznieva fakt, že tejto úlohy sa nezhostil žiaden z bývalých Štúrových žiakov, kritizujúcich v Liptovskom Svätom Mikuláši starú osvietenskú školu, ale Ján Kadavý, fanatický obdivovateľ Kollára a jeho českej slovenčiny, o ktorej nechceli počuť ani Česi, ani Slováci. Možno, nie je to isté, ale asi skôr nie ako áno, Kollár by bol zniesol, že po rokoch sa niekto odvážil vytvoriť aktuálnejšiu učebnicu pre slovenské ľudové školy, než bola jeho *Čítanka* z roku 1825. No že to urobil

Čech, ktorého pred rokmi prichýlil na svojej fare ako učiteľa, a navyše za jeho chrbtom, bez toho, aby naznačil len slovíčkom, čo chystá, to sa ho dotklo. *Čítanku*, na ktorú si tak potrpel, stačilo predsa len oprášiť, staré pasáže vypustiť, napísať nové, tak ako to kedysi urobil on, keď si už starí páni z Učenej spoločnosti banského okolia nevedeli rady s rukopisom, s ktorým sa vyše pätnásť rokov trápili, a *Čítanka* mohla fungovať ďalej. Čo ho však doviedlo takmer do nepríčetnosti, bol jazyk Kadavého „paškvilu“, jazyk odpadlíka Štúra, ktorý sa odvážil spochybnit jeho jazykový koncept slovanstva. A tak kňaz-nekňaz, majúci odpúšťať a milovať svojich odporcov, Kadavého nocou vyprášil z Pešti ako prašivého psa. *Čítanka pre malje djetki* (1845)⁶ nie je pritom – až na fakt, že bola jednou z prvých kníh, ktoré uvádzali štúrovský spisovný jazyk do života – žiadne unikum. Formálne síce nebola skomponovaná na prekonaný spôsob osvietenských encyklopedických učebníc, presadzovala viac beletristiku než náučné texty, to, čo si v nej žiaci mali čítať, priveľmi však so Štúrovou predstavou o obsahu novej školy, jej zamerania nekorešpondovalo. I to bol nepochybne dôvod, pre ktorý sa Kadavého rozhodli vymeniť August Horislav Škultéty a Jonatan Dobroslov Čipka. Obaja oddaní Štúrovi a jeho predstavám o škole začali písať pre deti, ale inak než Kadavý. *Zorňička, zábavník pre djetki* (1846),⁷ ktorú vzápätí vydali, stala sa udalosťou. Útla zbierka poviedok, v ktorej nechýbali ani detské motívy, pritom tak ako Kollárova *Čítanka* vychádzala a cielila k mentorovaniu dieťaťa. Na rozdiel od osvietenských abstraktných ponaučení, neraz natlačených do katechetických šuplíkov, snažila sa však plniť to, čo sa od nej vo všeobecnosti očakávalo, ohľaduplnejšie. „*Zo suchej teórie a cnosti, pobožnosti, modlitbe a povinnostiach často ani sami filozofi nezmúdrejú, a tým menej krásny svet detský duchovne vzrastá,*“ rozplýva sa nad Zorničkou Mikuláš Dohnány, „*ukázaná ale dieťaťu skrz deje života cnosť, pobožnosť a povinnosť vedie i starých nie nečasto k rozmyšľaniu o sebe a mládež priťahuje zavše ku šľachetnému a poriadnemu životu.*“⁸

Štúrovská literatúra pre deti, aj keď je tak ako jej osvietenská predzvest školou mravouky, predsa je len iná v tom zmysle, že popri „*nakreslení mravno-kresťanského života je vzatý ohľad i na národnosť slovenskú*“.⁹ Len tak môže plniť to, čo od nej Štúr a jeho žiaci očakávajú, totiž byť nástrojom obnovy „*in capite et membris, od jadra a koreňa*“. Múdrost Škultétyho a Čipku, prvého predovšetkým, spočíva v tom, že toto všetko nielen vedia, ale sa aj v medziach svojich schopností usilujú vyjadriť tak, aby malého žiačika zaujali. Škultéty o tom presvedčí najmä v zborníčku školských veršikov *Rečňovanka* (1850),¹⁰ ktorý sa nadsť, až takmer na vyše polstoročie, kým pod Javorinou nezačne veršovať tamojšia rečtorská slečinka, stane kultovou básnickou čítankou slovenských detí. Podľa Štefana Krčméryho obe štúrovské knižičky pre deti, dva

zväzky Zorničky i dva zväzky Rečňovanky, boli kvetmi prvého prebúdzania slovenského života. Že tie kvety nevoňali, boli skôr umelé než živé, je, pravda, už iná vec. V čase, keď štúrovskí mládenci uvažovali o zmysle a obsahu elementárnej, pre nich národnej školy, bolo dôležité, že tieto kvety vôbec vyrástli. Napokon, všetko je len v začiatkoch, ľady sa čoskoro pohnú, objavia sa noví autori, ktorí sa väčšmi „*vpravia do detinského tónu*“, než sa to podarilo im.

Momentálne, to jest v rokoch 1847 – 1849, má však Štúr iné starosti, ako je škola a všetko, čo s ňou súvisí. V Európe sa začína blýskať, v Paríži už lietajú iskry, ktoré kedykoľvek môžu prerásť do neuhasiteľného kontinentálneho požiaru. A hlavy nedvíhajú len Francúzi. Slobody sa začínajú domáhať ďalšie a ďalšie národy. Štúr v tomto ohľade nie je romantik, ako sme si ho zaškatuľkovali. Je realista, ktorý vie, že buď teraz, alebo nikdy. A tak na prešporskom uhorskom sneme, kde nie je akreditovaný ako spravodajca Slovenských národných novín, ktoré medzitým založil, ale ako poslanec za slobodné kráľovské mesto Zvolen, sa zvýšeným hlasom domáha slobody. Sociálnej slobody. Dokonca tak horlivo, že kolegovia žurnalisti v službách zlatom vyšnurovaných mentiek jeho vystúpenia diskreditujú novou, dovtedy neznámou nálepkou – komunistické. V tomto ohľade, v nevyhnutnosti oslobodenia národov Uhorska spod nedôstojného sociálneho poddanského systému, si tento strunistý, najpohľadnejší muž uhorského snemu s iskraciami modrými očami rozumie, a nielen v parlamentnom bufete, najmä so svojím, tiež krásavcom, akoby jeden druhému z oka vypadli, maďarským kolegom Lajosom Kossuthom. Pochytí sa s ním až potom, keď „otrhaný slovenský advokát“, ako Ľudovíta Košuta častujú peštianske aristokratické bulvárne plátky odvolávajúce sa na jeho pôvod po otcovi, tie isté práva, ktorých sa dožaduje pre vlastných, odmieta priznať Slovákom. V tej chvíli Štúrovi neostáva nič iné, len uchádzať sa o priazeň toho istého Hofburgu, ktorého múry chcel kedysi búrať Kollárovou *Slávou dcerou*. Lenže čert ako diabol. Viedeň najprv nasľubuje hory-doly, a keď je po všetkom, keď telá jej úhlavných nepriateľov zadupú kopytá kozáckych koní do világošskej čiernej zeme, vyrovná sa aj so slovenskými spojencami. Jednému po druhom pekne-krásne pristrihne ich plebejské krídelká. „*Predtým, čo aj pod jarmom maďarským, mali sme predsa aký-taký život...*“ žaluje sa v januári 1851 Štúr svojmu ruskému priateľovi Sreznevskému, „*ale teraz v nemeckom cviku, v stave obležania nemáme ničoho... miesto maďarskej predtým panovačnej reči máme u nás teraz všetky reči rovnoprávne, len nie slovenskú...*“¹¹

A to nie je jediná pohroma, ktorá Štúra sťahuje z rebelských oblakov na tvrdú zem. Prichádzajú rany Jóbove. Najprv mu v Modre umiera brat, o niekoľko mesiacov v Uhrovci otec, rok nato v nenávidenej Viedni, v ktorej mimochodom ustanovil Slovenskú národnú radu, mu umiera platonická láska Ade-

la Ostrolúcka, krátko po nej v Uhrovci matka. Čo iné chudákovi ostávalo, ako dva dni pred Štedrým dňom roku 1855 s nabitou puškou skočiť v zasnežených trlinských poliach ponad zľadovatenú priekopu... No aj táto fatálna tragédia je ešte znásobená ľudsky nepochopiteľnou udalosťou. Tou je dlaň, ktorú nastavil furman, čo v onen tragický deň šiel zo Šenkvic do Královej a za dovoz smrteľne zraneného vodcu národa do Modry vyinkasoval pred ním, zvičajúcim sa v neznesiteľných bolestiach, od jeho švagrinej, vdovy so siedmimi sirotami, nie tridsaťtri, ale rovných päťdesiat grajciarov v striebre...

Napriek tomu to nie je Štúrov koniec. Ideály, hoci aj tie vkladané do školy ako obnovy in capite et mebris, našťastie cez zľadovatené priekopy neskáču. A tak sa o pár rokov o škole hovorí znova. Pravda, už bez Štúra, ale na zhromaždení, na ktorom je skrze svojich žiakov predsa len prítomný. Na pamätnom svätomartinskom memorandovom zhromaždení si ktorýsi z nich spomenie, že Štúr tri roky pred smrťou chcel v Modre založiť prvé slovenské vyššie gymnázium, dokonca s evanjelickou teologickou nadstavbou. Dnes už o tom vie málokto, ale vtedy to bola pre Štúra životná záležitosť. Navyše, opäť za tým bola šanca, ktorá sa nedala nevyužiť. Viedenská vláda akoby sa bola rozpamätala na sľuby, ktorými v čase smrteľného ohrozenia chcela získať pomoc aj od tých najslabších, prikázala zriadiť v Hornom Uhorsku, na území obývanom Slováckmi, „*dakolko gymnázií slovenských*“. Nuž nie div, že naivný Štúr jej opäť raz naletí. „*Ale i to,*“ vytriezvene konštatuje v spomenutom liste ruskému slavistovi Sreznevskému, „*vyšlo ako všetko druhé... náš spolok Tatrin vzkriesiť nemôžeme, novín nemáme žiadnych okrem tých, ktoré vláda pod názvom Slovenské noviny sama vo Viedni vydáva a ktoré málokto číta a ešte menej kto predpláca, muži slovenskí od vlády sú odstrčení, potupení, prenasledovaní, tí, ktorí urobili, čo len mohli pre vládu, na posmech vydaní...*“

Lenže v Turčianskom Svätom Martine sa nepíše rok 1851, ale 1861. Po desaťročí bachovskej hluchoty-nemoty na martinských holiach znova horia vatry, tentoraz memorandové. Prečo by sa nemohlo teda podariť to, čo nešlo pred desiatimi rokmi? Navyše tí, čo ich zapálili, nie sú už dôverčiví mládenci. Sú to zrelí muži, ktorých povestné viedenské rožky, symbolizujúce porazený turecký polmesiac v roku 1683, len tak ľahko neopijú. A tak už nie v Modre, ale v gemerskej Revúcej, ďaleko od zraku tých, ktorých memorandové hornouhorské slovenské Okolie vyplašilo na smrť, na samosprávnej cirkevnej pôde sa začne obnova národa od jadra a koreňa pri dietkach našich...

Čudné sú to dietky, čo sa ráno čo ráno hrnú do jedného z revúckych ošarpaných meštianskych domov. Namiesto panskej obuvi krpce, namiesto študentských mentiek haleny... Keď sa chýr o tejto „žobráckej škole“, čo si Slováci na čele s Augustom Horislavom Škultétym, Štúrovým žiakom a chrá-

nencom, založili, donesie do Zvolenskej stolice, k Bélovi Grünwaldovi, od smiechu dobreže nepukne. Lenže o rok, o dva, keď mu dochádzajú prvé reporty, začína mu svitať. Veď aká to môže byť škola, ktorej patrónom je Daxner, hurbanovec, pansláv, ktorý len zázrakom v štyridsiatom deviatom pre vlastizradu Uhorska neodvisol na honvédskej žinke a teraz buntuje znova? Dokonca sa dožaduje slovenskej autonómie. Lahká odpoveď! Preto ak on, podžupan Zvolenskej stolice, vlastenec, o ktorom s úctou hovorí samotná Pešť, aj keď je z nemeckého otca a slovenskej matere, niečo nepodnikne hneď a teraz, o pár rokov tu nebude jeden, ale tisíc Daxnerov.

A možno nie je všetko také čierne, ako sa zdá. Hlavne nie je neskoro na to, aby to hadie dúpã rozmetal na všetky strany sveta. Stačí, aby do Revúcej poslal komisiu, komisiu nie, tá by bola nápadná, inšpekciu, čo by sa milým rodákom pozrela na zúbky. Že mu to nenapadlo hneď! Gymnázium, hoci cirkevné, musí predsa mať svoje reguly, štátom garantovaný vyučovací obsah... žeby ho táto žobrčka háveď vedela zvládnuť? Vylúčené! Lenže keď sa inšpekcia z Revúcej vrátila, zvolenský podžupan sotva polapí dych. Všetko je v poriadku, žiadni dedinskí rectori, sami kvalifikovaní profesori. Ivan Branislav Zoch, absolvent viedenskej univerzity, dokonca doktor filozofie. A maďarčina? Radosť počúvať. A nielen maďarčinu, ale i nemčinu, latinčinu, gréčtinu... A hodiny uhorskej histórie? Excelentné... vlastenecké! Jeden problém by tu však bol... slovenské gymnázium nemá učebnice slovenčiny.

Aspoňže to, ironicky sa uškľabí Grünwald a odľahne mu.

Lenže práve vtedy tie učebnice, vlastne učebnicu, zadáva vo Viedni do tlače Emil Černý, mladučký dvadsaťštyriročný profesor banskobystrického bilingválneho gymnázia, ktorého patrónom nie je nikto iný ako biskup Štefan Moyzes. Moyzes, táto škodná v Grünwaldovom „felvidéku“, nie je však len rímskokatolíckym predstaviteľom banskobystrickej diecézy. Je aj predsedom Matice slovenskej, inštitúcie, ktorá je životným dielom, ale, žiaľ, i labuťou piesňou Štúrovej generácie. O tom, čo sa stane o pár rokov, sa však v Martine ešte nevie. Vie sa len jedno – ak sa má všetko to, čo táto generácia vytvorila, tie literárne skvosty, stať kultúrou, národnou kultúrou, a tak byť hrádzou asimilácie, musí sa k národu i dostať. Pravda, slepý Hrebenda roznáša v batôžku slovenské knižočky, derie krpce z jednej stolice do druhej, no ak sa mu niečo z toho jeho batôžka míňa, sú to len kalendáre a snáre, skvosty málokedy. Napokon, kto by ich aj čítal? Ľud? A ktorý? Ten, ktorý si štúrovskí mladoní velebili, ktorým sa nadchýnal tvorca Detvana, a či ľud, o ktorom starý Hurban píše svojmu synovi Svetozárovi: „*Je to hnusný ľud, ožranstvu oddaný, chabý, na potvoru obrátený... Moji Hlbočania po tri razy stáli so mnou na volbištiach, vzdor zberbe ostatných okolitých obcí; napokon i oni odišli lárom-fárom... Inak*

obce nad obce hrnuli sa za sudmi. A tak to bolo všade. Nuž čo chce, kto chce s idealizovaním ľudu? Ba šlahat treba ten ľud...“⁴² Pravda, len potajme, v korešpondencii, nie verejne ako ten panslavistický blázon zo Župčian! Veď čo iné potrebuje Pešť? Len dôkaz o našej mravnej spustnutosti, nespôsobilosti byť súčasťou civilizovanej Európy. A tak treba zachovať dekór, zvelebovať ľud, ktorý podľa Hurbana „musí zhytnúť a z neho Boh len vyvedie pokolenie lepšie“, čítajme: pokolenie kultúrne, vzdelané.

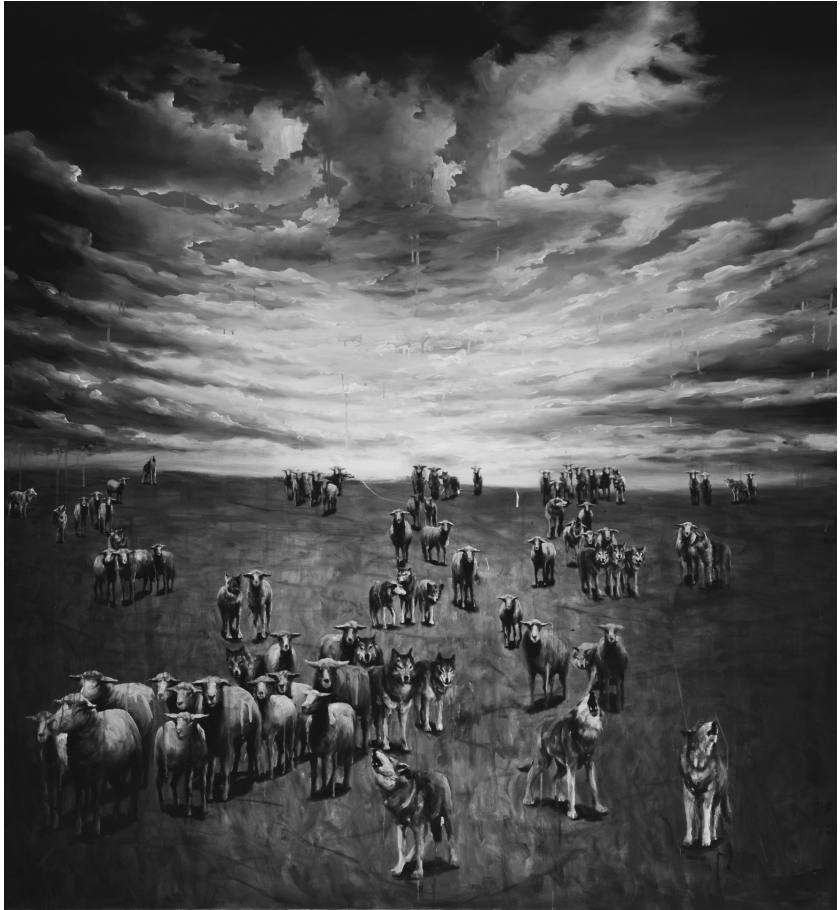
A sme znova pri mladých štúrovcoch. Napriek svojmu veku vedeli a videli, čo ospevujú. Preto tie rôzne osvetové spolky, medzi nimi aj miernosti. Ich učiteľ je však vizionár. Vie, čo pred tisícročiami vedel starozákonný Mojžiš – že starý, otrocký národ musí zahynúť, aby vzniklo nové, slobodné pokolenie. Len zásluhou tohto pokolenia, zásluhou jeho vzdelanosti, nie zástupných osvetových spolkov, môže vzniknúť niečo, čo už nebude etnickým spoločenstvom, ale národom. Národom v modernom zmysle slova. A vie to nielen Štúr, vedia to i jeho zostarnutí žiaci v memorandových rokoch, preto to odhodlanie stoj čo stoj zveľadovať revúcke gymnázium a postupne zakladať ďalšie a ďalšie. Preto matiční „výborníci“ rozhodnú a vzápätí poveria svojho vari najmladšieho kolegu, aby pre veľkorevúcke gymnázium a pre všetky ďalšie slovenské stredné školy, ktoré ešte nie sú, ale s Božou pomocou zaiste budú, vytvoril knihu, čo bude kultúrnou základinou národa. Emil Černý túto knihu, vlastne jej dva zväzky, vytvoril a nazve ju už nie *Čítankou*, ako kedysi nazval svoju generačnú učebnicu Kollár, ani nie *Čítankou pre malje djetki*, ako to urobil priateľ štúrovcov Ján Kadavý, ale aby nik nepochyboval, o akú knihu ide – nazve ju *Slovenská čítanka I – II* (1864 – 1865).

Pravdaže, teraz už nikto neprichádza za Grünwaldom s tým, že v Revúcej niet slovenskej knihy. Je, a aká! Je to prezentácia všetkého, čo „buta tóti“ vytvorili, všetky ich generácie, nielen tá, čo mu čoraz väčšmi leží v žalúdku. Podžupan Zvolenskej stolice nie je predsa hlupák. Nielenže tuší, vie, čo táto kniha urobí s tými revúckymi chlapčiskami. Lenže môže len škrípať zubami. A zariadiť, aby Daxnera štátne úrady šupli na Dolnú zem. Žijú tam predsa potomkovia slovenských prisťahovalcov, potrebujú slovenského advokáta. Nech ho teda majú.

O pár rokov je však už všetko inak. Viedenský Hofburg sa rozhodol raz a navždy zlikvidovať uhorský problém, vyrovnal sa so svojimi úhlavnými nepriateľmi. Že sa tým zriekol Slovákov? Akých Slovákov? Tých večných prosebníkov? Nech si ich užijú Maďari.

Ako prvý z nich si začína užívať Béla Grünwald.

S okamžitou platnosťou ako protištátnu, panslavistickú, šíriacu národnostnú nenávisť zakazuje *Slovenskú čítanku*. A to je len začiatok kampane,

Robert Bielík: Sväté zvieratá, olej na plátne, 2014

ktorú rozpúta proti vyššiemu veľkorevúckemu gymnáziu. Oficiálna komisia, ktorá má vyniesť definitívny likvidačný verdikt, na takýto krok znova nena-
chádza presvedčivý právny dôvod. A vtedy Grünwald, ktorého už zamestnáva
likvidácia Matice, ponechá všetko na zriaďovateľa školy superintendenta Czé-
kusa, o ktorom Michal Mudroň poznamenal, že Pán Boh musel byť poriadne
naštvaný na Slovákov, keď ho urobil ich biskupom. Čo teda neurobil kvázima-
dar, urobil kvázislovák.

Dalo by sa očakávať, že v čase, keď je koniec Štúrovej školy, koniec de-
finitívny, všetci učbári si nabijú poľovnícke pušky a v totálnej depresii začnú
preskakovať priekopy revúckych polí. Ani nápad. Stromčeky sú zaštepene,
potuteľne sa usmieva starnúci Škultéty. A nielen v Revúcej. Šlachtilo sa aj na
nižších gymnáziách v Turčianskom Svätom Martine a v Kláštore pod Znie-
vom. A nie pár stromčekov. V troch slovenských gymnáziách dralo lavice vyše
tisíc slovenských chlapcov.

Takže aký koniec? Profesori troch slovenských gymnázií boli nielen vyni-
kajúci učitelia, ale aj výborní štepári. Čo zaštepili, to zarodilo.

Nehovoriac už o tom, že pred krátkym časom, ešte pred rozpustením
slovenských matičných gymnázií, objavil sa v Národných novinách úvodník
mladučkého Vajanského, syna Jozefa Miroslava Hurbana. Ten úvodník mal
názov *Škola a život...*

Poznámky

¹ ZOCH, C., 1847. Zornička. In: Orol tatránki, č. 72, s. 574

² RAPANT, D., 1950. Tatrín. Martin: Matica slovenská, s. 179

³ C. d.

⁴ JURÍČEK, J., 1971. Ludovít Štúr. Bratislava: Mladé letá, s. 18

⁵ KOLLÁR, J., 1825. Čjtanka anebo Kniha k čjtání pro mládež we sskolách slowanských w městech
a w dědinách. W Budjně: W Královské universické tiskárně 1825, 231 s.

⁶ KADAVÝ, J., 1845. Čjtanka pre malje djetki. Budín: J Gyurián a M. Bagó, 48 s.

⁷ ČIPKA, J. a ŠKULTÉTY, A. H., 1846. Zornička, zábavník pre djetki I. zv., Levoča: Tlač Wertmüller
a syn, 91 s.

⁸ DOHNÁNY, M., 1851. Rečňovanka I. In: Slovenské pohľady, diel II, zv. 1, s. 18 – 19

⁹ C. d.

¹⁰ ŠKULTÉTY, A. H., 1850. Rečňovanka pre slovenskje školi. Banská Bystrica, nákladom Spoloč-
nosti podsitnianskej pre lacné školské knihy, tlač Filip Machold

¹¹ JURÍČEK, J., 1971. Ludovít Štúr. Bratislava: Mladé letá, s. 205

¹² List J. M. Hurbana S. H. Vajanskému. Hlboké 14. 4. 1883

HANA KOŠKOVÁ

**JAPONKY
PRED MÚZEOM
VOJNY**

So zvedavými tvármi
štrngajú náramkami
pod klenbou na striebornej niti
letí pavúk k vyblednutým heslám
denné svetlo z klobka
kotúľa portréty ukážky dokumentov
väzniteľov i väzňov
minulosť zo žeravých bublín
mieri ku kimonám
pri zažltnutých fotografiách
a neprízvučných svedectvách
osem Japoniek hojdá sa
na vlne spolu s mŕtvymi
a za tehlovou stenou
prekladá vlastný strach
do tvári maskovaných pokojom

NARODENINY MŔTVEHO

Stojím medzi narcismi
odvrátenými od slnka
S rukami zaliatymi
krátkym vegetačným obdobím
pred dverami mrzne tanec
nepochovaný smútkom
neviem

čo mi zostane v očiach
ak umrú svetlá...

AKO NÁJSŤ LETO PRAVOU RUKOU

Treba zatriasť drôtenou sieťou
až po tiene
za prázdny domom
spálenými dlaňami
zatlieskať rozzúreným osám
potknúť sa o ozvenu
skôr než ťa udrie
palica do päty
zazrie na teba jedovatý pot

PREDURČENIE

Nie som predurčená
pre akvamaríny ružové lemovky
listy podpísané motýľmi
tváre mi vracajú nezáujem
búrky vztyčujú nado mnou veže
z cudzích ramien
pri zauzlených uzloch rozmnožených výkrikoch
prezliekam sa z nešťastí
stojím keď mám ísť
utekám keď mám stáť
ohrozená predpísanou vzdialenosťou...

POMENOVAŤ DCÉRY

Ak prípadne Nový rok na stredu, bude to priaznivý rok, mnoho vína, ale žiaden med.

Zalistujem v tohoročnom kalendári. Prvý január padne na stredu a podľa pranostiky by malo cez tristošesťdesiatpäť dní pretiecť mnoho vína. Rok 2014 zatiaľ potvrdzuje iba skúsenosti včelárov. Medu je menej – aj lipového s krásnym červenkastým odtieňom.

O pár hodín uvidím lipu pri mlyne na dolnom konci dediny. Vždy v júni som pomáhala mame odtrhať z jej konárikov stopkaté súkvetia s blanitým listom, ktoré pozlátili vodu a premenili ju na liečivý čaj.

Konáre bzučali.

Hudba!

Vonkajší svet sa zmenil na súvislé vibrácie. Strom zasadený v roku 1588 rytmižoval tisícoraké lístie.

Ak by som niekedy chcela nakresliť svoj zamúčený rodostrom, mal by lipový tieň.

Emilka! Ludmilka!

Vodný obilný mlyn klepotal.

Prvá Milka. Druhá Milka.

Som druhou Milkou.

Riboníčovský mlyn som zdedila v najrýchlejšom dedičskom konaní, lebo so zisťovaním majetku ani okruhu dedičov neboli nijaké problémy. Chvilami uvažujem o odmietnutí pozostalosti. Ak by som tak urobila, z právnického hľadiska by sa na mňa pozeralo rovnako, ako keby som sa nedožila poručiteľovej smrti.

On – poručiteľ.

Čím viac sa snažím naňho zabudnúť, tým viac sa zmnožujú hlasy, zvuky, údery a vône, ktoré ma s ním zväzovali.

.....

Vtedy desaťročná Ludmilka sa skláňa k fialkám. Vdychuje ich reč, lebo vôňa je pre ňu spôsobom dorozumievania. Tie, čo vykvitli na krátkej stopke, netrhá. Vysoké nohy s istou vôňou zväzuje timotejkovým stebлом. Kytičku nesie Emilke. Cestou naberá vodu zo starého potoka Gidra, aby kvety v zájdenej vázičke vydržali čo najdlhšie. Odhrňa zem uprostred obdĺžnika a do vzniknutej jamky vkladá sklenú vázu pokrytú tenkou vrstvou zoschnutej špiny. To nič, dôležitá je kytička. Emilka sa jej v noci poteší. Cez deň sa to nedá, no v tme je možné skoro všetko, ale nebola si istá, či je to v skutočnosti tak.

Na iných podlhovastých kusoch sú tiež rastliny. Pýr je najstrašidelnejší. Jeho obdĺžnik sa zlieva s chodníkom a nik nevie spoznať ohraničenie. Ludmilka sa bojí po ňom prebehnúť, neodváži sa ho ani preskočiť. Mohol by ju stiahnuť na dno šikovne zamaskovanej jaskyne a ona by sa zrazu ocitla v temnom svete. Opatrne obchádza všetky podlhovasté plochy.

Pod nohami – pýr.

V každej myšlienke – pýr.

Predkloní sa, privonia – pýr.

Ako to, že rozumie aj jeho vôni?

Opatrne obchádza hroby, až sa jej podarí prešmyknúť cez bránu cintorína.

– Bola si tam? – spýtala sa mama.

Zneistela. *Dobrá* mama je rada, keď *tam* zanesie kvety. *Zachmúrená* mama asi nie, lebo zrazu má hlavu sochy. Skamenela, keď nehýbe ani viečka-mi? Zneistenie je krátke. *Dobrá* mama pomôže *zachmúrenej* mame.

Prečo nikdy neporozpráva o Emilke?

Ludmilka sa vyberie k novému potoku. Nemá meno. Ani si ho nezaslúži. Tečie lenivo, je plytký a dáva sa sputnať stávniciami nad rajštovňou.

Voda sa začne hnať až v lamfešte, v rozšírenom náhone pred hlavným stavidlom. Slabo zakalená kvapalina sa kľže po mierne naklonenej vybetónovanej ploche a hrá sa s riasami.

Môže byť vo vode vietor?

V mokrom prúde vejú žabie vlasy. Tolkokrát im hrozí odtrhnutie, napokon vydržia.

Ludmilka to vie, lebo teraz sú všetky jej myšlienky zelené a mokré.

– Nebojíš sa, že spadneš do vody? – kričí Jobo.

Dlhý prút z jelše ponára do vody, zahatáva cestu žabiemu vlasu, až ho odtrhne. Konárik sa zmení na temnozelenú zástavu.

– Čo to robíš? Čo?

Vyskočí a začne utekať po drevenom mostíku z kmeňov stromov. Uháňa okolo rebarbory a špargle k bazovému kriku. Zadychčaná si ľahne na vyhriatu zem pod bolehlavom. Od *zachmúrenej* mamy vie, že ho nesmie trhať ani ochutnať. Zakázala jej i to najmilšie, bolehlav nesmie nikdy ovoňať.

– Je bolehlav jedovatý?

– Je.

– Tak prečo pod ním leží?

Slnko si vyzlieka žlté tričko a podkladá ho pod Ludmilku. Zem je teplučká. Bolehlav zvláštne vonia, najprv trpko a potom naplní priestor okolo seba myšinou.

– Nespi, Ludmilka.

Pomaly sa zdvihne na lakte. Do každého pohybu vkladá iba polovičnú energiu. Medzi očami a slnkom je oranžový svet bez modrín.

Modrina...

Spomenie si na ráno.

– Stále si poťahuj vlasy na líce a celý deň maj zohnutú hlavu, aj keď sa budeš v škole hlásiť, nech ti to nevidieť, – prikazovala *zachmúrená* mama. Celé dopoludnie, ešte aj cez prestávky, je Ludmilka sklonená, zatajuje najnovší odtlačok ruky na koži.

V telocvičnom kabinete je aj triedna učiteľka.

– Vyzleč si tričko.

Stojí po pás holá so sklonenou hlavou. Ludmilka odlišuje slová holá a nahá. Byť holým človeka prinútiť. O nahote rozhoduje sám.

Holá.

Skríži si ruky na prsiach. Na chrbte pocíti jemný dotyk telocvikárkinej ruky.

– Otec, alebo mama?

– On...

Učiteľky zostanú v kabinete. Pomaly vyjde na trávnik, nik si ju nevšíma. Vybíjaná pohltí celý svet. Lopta skáče. So sklonenou hlavou sa aj tak nedá hrať.

Keď sa v ten deň vráti zo školy, nový potok netečie. V jeho koryte vidieť mláky, v ktorých spomalene plávajú ploskanky, hrúzy a slíže, samé drobné ryby. S trochou vody ich naberá do plechovice.

Behom k hlbokoj Gidre.

Vyliat, teda zachrániť.

Niekoľkokrát sa vrátiť.

Mlynské koleso obrastené dozelená je nehybné a v rajštovni vody iba po kolená. Desiatky rakov sa posúvajú po vlhkej stene nahor. Nerozumie tomu, veď bez vody zomrú.

Raky nezachraňuje.

So *zachmúrenou* mamou ich obratne chytajú za chrbát a vkladajú do vedra s vodou.

– Pozeraj sa, raz to budeš možno potrebovať, – prikazuje *zachmúrená* mama a z vedra vyberá prvého raka.

– Vidiš tieto tri plutvy na chvoste?

Celou silou vykrútiš tú prostrednú a prudko potiahneš.

Za vytrhnutým lupienkom sa ťahá tenučké črevo. Táto smrť vyzerá inak ako kostlivec.

Kým sa raky varia s petržlenovou vňaťou, chodí pospiatky ako rak. Upaží ruky a v laktóch ich zohne. Zbadá svoj tieň. Má naozaj podobu raka, alebo sa jej to iba zdá?

Za mamou sa ťahá hadí tieň. Ludmilka vie, že v jej hlave je stočená užovka Albín. Had sa jej ukázal iba raz. Nechápe, prečo ho pomenovala Albín. Priviera oči a predstavuje si Albínovu vôňu. Vie, ako vonia králik, rybka hrúz, zelená zlatoočka so sieťovitými krídlami, bzdocha na malinách. Kuriatko má svoj pach, aj lienka.

Každé obdobie má svoje vône.

Kto neovonia motýľa, nevie.

– Akého motýľa máš medzi dlaňami? Žltáčika?

Po týždni modriny zmenia farbu. Fialová, zelená a krídla žltáčika okolo každej z nich.

.....

Opäť sa prehŕňam v úradných listinách o dedičstve. V pamäti klepoce vodný obilný mlyn, ktorý už nie je mlynom, iba pozostalosťou.

V detstve som bola priveľmi blízko, nič som nevidela. Všetko som si vypočula, mnohému nerozumela. Udalosti boli za nepreniknuteľnou oponou. Emilka na scéne, ja v hladisku. Všetci v rodine dávali pozor, aby sa neprehľadný záves nezdvihol.

Pokúšal sa o to spolužiak Jobo, keď zopárkrát po mne vykrikoval:

Mele Ribonič

krvavé otruby,

od neho chleba

nesceme do huby.

Na podradnej klapancii ma vtedy najviac nahnevalo to, že spomenul otruby v súvislosti s chlebom. Zo zbožia sa v mlyne namlela múka, otruby i krúpy, na dlážke zostal múčny prach. Otruby boli krmivom a pripravovali sa z nich obklady, ale nik z nich nepiekol chlieb. Bola som rozhorčená.

Spomenutá krv sa ma vôbec nedotkla, lebo husiu krv upraženú na cibulke sme občas jedávali.

Neskôr som našla noviny skryté za kopou naskladaných perín.

Tragédia!

V riboničovskom mlyne tragicky zahynula desaťročná Emília. Pri hre na skrývačku jej šaty zachytili ozubené kolesá a dievčatko vtiahli do systému.

Mama mi napísala iba raz z Turčianskych Teplíc. Do kúpeľov odišla po dlhom prehovaraní. Už dopredu bola presvedčená, že liečivá voda je priveľmi slabá na to, aby na *mnohé* zabudla, a *všetko* sa z pamäti aj tak nedá vymazať.

Za zatvorenými dverami liečebného domu, v ktorom mamu ubytovali, bolo z jej izby po tri noci počuť niekoľko hlasov. Aspoň sa to tak zdalo. Mama lamentovala a kvílila v nárečí, modlila sa latinsky Otčenáš, možno Pater noster počul Boh zreteľnejšie. Ak by niekto znenazdajky otvoril dvere, našiel by ju kľačať na koberci s vankúšom v náručí.

Obviňala ním Emilku, alebo Ludmilku?

Ktorej spievala macedónsku uspávanuku svojej prababky Gordany z dedinky Dolenci pri Bitole?

Nani, milo moje, nani devojče,

da porastiš, angelče moje,

Emilijče, Ljudmilče, nani, nani...

Na štvrtý deň som po ňu prišla. Kým som ukladala oblečenie do kufra, zvláštne nehybná mama sedela na posteli. V ruke držala preloženú obálku.

– Neboj sa, – opatrne som jej roztvorila prsty.

Nedokončený list od mamy:

Ludmilka,

vždy som to odkladala, lebo som Ťa stále pokladala za malú. Tak Ťi o niektorých veciach napíšem.

Keď sa narodila Tvoja sestra Emilka, na bieleho hada som trochu zabudla. No potom sa stalo to nešťastie. Ja som sa odvtedy nedala dokopy. Otec sa zmenil

k zlému. Celé dni a noci preklínal seba, osud, mlyn, nahlas vzlykal a obviňoval aj mňa, že som na Tvoju sestru nedávala väčší pozor.

O tri roky si bola na svete. Prvé dni som plakávala s Tebou, lebo otec trval na tom, aby sme Ťa pokrstili Ludmilka. Skoro som sa zbláznila. Emilka, Ludmilka, kto to kedy videl v jednej rodine.

On Ťa vždy oslovoval Milka. Niekedy sa mi zdalo, že jedným dychom volá obe svoje dcéry.

A aký bol môj príchod do mlyna?

Hneď v prvý deň –

Natesno som si k mame prisadla. List nedopísala, neodoslala, v mysli ho dokončujem. Kto rozhoduje o tom, čo je fantázia a čo realita?

Rodičia sa sťahujú do riboničovského mlyna. Otec si prezerá mlynicu, očami kontroluje stroje, preváži sa na decimálke – prvý raz, druhý, tretí. Závažia nemusí prezerat', sú opuncované. Nazrie do šalandy. Dve okná. Päť sklenených tabuliek nahor, jedenásť horizontálne. Za sklom preletí žlna, po záhrade s bielymi slivkami a trpkastými dulami sa prechádzajú bažanty.

Mama vojde do kuchyne. Ďalšie dvere. Bude za nimi spáľňa?

Otvára.

Na dlážke stočený biely had.

Nevykrikne, nezľakne sa, nebeží po lopatu, aby ňou plaza omráčila. Stojí bez pohnutia. Turmalínový krížik na zlatej retiazke oťažieva.

V kuchyni naleje mlieko do misky. Sústredene ju nesie do vedľajšej miestnosti. Skrútený Albín sa ani nepohne, mlieko v miske sa takisto nehýbe. Nádobu položí na dlážku. Ticho cúva, ešte tichšie zatvára.

Začne nosiť ľahšie balíky a debny, s ťažkými počká.

Otcovi vyletujú z očí bažanty a žlny.

Biely had?

Obaja vojdú do izby. Prázdna dlážka, prázdna izba.

Užovka bez pigmentu alebo...

Otec prezerá dlážku. Žiaden otvor ani širšia škára. Začne skákať po doskách. Mama v hlbokom predklone pozoruje, či sa drevo výraznejšie neprehyba nad možnou jamou alebo ležoviskom hada. Nič. Dlážka je zo zdravej jedle a priľieha k stenám.

– Dobre, že si mu naliala mlieko.

Dnes si idem prezrieť svoje dedičstvo. Stačí prejsť cez Ružindol a okolo bočného majera Hafkáč. Na Chríbe zastavujem.

Aký by bol svet bez tejto dediny?

Napravo opatrne vyčnieva veža páfiovského kaštiela, zreteľná je i čereš-
ňovo-topoľová aleja smerujúca k nemu. Čerešne sa zlievajú s korunami iných
stromov, ale topole sú prsty ukazujúce na nebo.

Ukazujú aj na mňa.

Kde som bola po celý čas?

Odstrihla som sa od tejto dediny, od mlynského náhonu vybudovaného
v súvislosti so systémom rybníkov v chotári ešte za Fuggerovcov, od jedného
zo šiestich mlynov, o ktorých vo svojom diele *Notitia...* píše Matej Bel. Tieto
informácie mi nedávno povedal Janko Tibenský a ešte ďalšie a ďalšie, naprí-
klad o povinnostiach mlynára. Ak pozostalosť prijmem, preberiem na seba aj
zodpovednosť za stavbu aj okolité pozemky.

Chcem to vôbec?

Ešte raz sa porozprávam s dcérou, ktorá by mlyn najradšej premenila na
skanzen alebo penzión, v dome by ubytovávala hostí, aj spisovateľov, ktorí si
na dedinu zvykli, v kuchyni by podávali jedlá z minulosti, napríklad jačmen-
nú kašu. A možno sa zopakuje aj 6. marec 1802. V ten deň sediaci z Dubovej
požiadali panstvo na Červenom Kameni, aby mohli za mletie v mlyne platiť
vínom.

Kaštielska veža priťahuje. Mám ešte hodinku čas, tak si ju obzriem
zblízka. Na konci aleje sú betónové zátarasy. Brána do areálu je zamknutá.
Prejdem cez vedľajšie dvere. Z diaľky vdychujem vanilkovú vôňu paulovnie.
Päťcentimetrové kvety zoskupené do mohutných súkvetí posúvajú priestor do
harmónie. Nevyschla si, paulovnia, ešte vždy čakáš po pravej strane hlavného
schodiska, že na teba, podľa starej povesti, môže zosadnúť bájnny vták fénix.

Predbiehajú ma dve deti na kolieskových korčuliach. Nechápem, prečo
sa chcú dostať pred vchodové dvere.

– Je tam ešte ten vlčiak? – nečakajú odpoveď.

Vľavo na terase páchne psinec. Nechce sa mi uveriť, že nemecký ovčiak
je v kaštieli. Cez prázdne okienko vo vstupných dverách prestrčí hlavu a za-
šteká.

Korčuliari zvýsknu, nemotorne sa otáčajú a trielia preč.

– Zostaň!

Zviera poslúchne. V okienku sa ukáže iná hlava.

– Pani, tu nemáte čo robiť.

Radšej som mohla ísť hneď do mlyna.

Vyzdvihnem si kľúč. Na dolnom konci rodnej dediny odomykám minu-
losť.

Kým si všetko poprezerám, zatelefonujem dcére:

– Neuveríš, ale už stojím na dvore riboničovského mlyna, Emilka.

DUŠAN KERNÝ

REPORTÉR ANTON PAVLOVIČ

ČECHOV AKO (NEPREKONANÝ)

AUTOR LITERATÚRY FAKTU

Vaše Blahorodie, milostivý gosudar Michail Nikolajevič!

Zamýšľajúc na jar tohto roku vybrať sa s vedeckým a literárnym cieľom na Východnú Sibír a želajúc si okrem iného navštíviť ostrov Sachalin, tak jeho strednú, ako aj južnú časť, dovoľujem si osmeliť sa čo najpokornejšie poprosiť Vašu Jasnosť poctiť ma umožnením podpory na dosiahnutie mnou uvedených cieľov.

S úprimnou úctou a oddanosťou mám tú česť byť najpokornejším sluhom Vašej Jasnosti.

20. januára 1980 Peterburg

Malá Talianska ulica č. 18, byt A. S. Suvorina

Anton Čechov

Tieto riadky boli napísané po skončení novoročných pravoslávnych sviatkov. Protokolárne zdvorilý list, adresovaný všemocnej hlave Úradu hlavnej väzenskej správy rozľahlej ríše (o polovicu väčšej, ako má dnes najrozľahlejší štát sveta – Ruská federácia), podpísal spoločensky známy tridsiatnik, lekár a v divadlách oboch hlavných miest Ruska – v Petrohrade a v Moskve – uznávaný dramatik. Práve ho ocenili prestížnou Puškinovou cenou. Nijakej pomoci sa mu však nedostalo. Naopak, dali ho hneď sledovať a tajne vydali príkaz, s kým sa nesmie stretnúť. Súhlas a podporu potreboval známy a úspešný Anton Pavlovič Čechov. Nakoniec odchádza iba s potvrdením redakcie Novoje vremja. „Vydávam sa na cestu, a možno sa z nej nikdy nevrátim,“ napísal do redakcie 10. apríla 1890, deväť dní pred vycestovaním. „Odchádzam z Ruska,“ napísal v liste doslova – také vzdialené a cudzie boli priestory, kam

mal namierené. Putovanie tam neskôr nazval „vražednou cestou“. Uverejnil z nej dodnes neprekonané dokumentárne svedectvo.

Ide o autora, ktorý je na Slovensku desaťročia tak dlho prekladaný a hraný, až sa dá povedať, že je tu doma. Úplný knižný záznam z jeho cesty však máme prístupný v českom preklade staršom ako pol storočia. Preto je ešte dnes azda prítažlivé prekonať nepomer medzi znalosťou a známosťou, zabývanosťou ostatného diela A. P. Čechova u nás v pomere k tvorbe z cesty na Sibír a ostrov Sachalin tak, ako to opísal v listoch svojej rodine a „svojej“ redakcii.

Možno pre súčasníka ide azda o viacrozmernú naliehavosť, pomoc pre hlbšie spoznanie ruských dejín, ako aj ruskej inteligencie a sily tradície jej motívov. Osobitne v tomto prípade ide aj o metódy práce Čechova ako reportéra a dokumentaristu, dnes by sme povedali autora literatúry faktu. Ba oveľa viac – písanie literatúry faktu ako životný štýl. Spôsob žitia ako názor. Ide o zoznamenie so základnými údajmi „prenikavého, dlho nezverejňovaného a na Slovensku nezverejneného svedectva o sachalinskom pekle“, ako to pred časom, v roku 2010, pri 150. výročí narodenia A. P. Čechova, uviedol Literárny týždenník. Je pokusom, hľadaním odpovede na to, čo teda nové priniesol A. P. Čechov z cesty na Sibír a Sachalin. Niektorí jeho súčasníci tvrdili, že ak by Čechov nenapísal nič iné ako knihu o Sachaline, i „tak by sa navždy zapísal do dejín ruskej literatúry“. Je všeobecne známe *Súostrovie Gulag*, najnovší slovenský preklad je z roku 2013. Širšia známosť diela *Ostrov Sachalin* nehovorí len o príbuznosti názvov, ale najmä o sile neopakovateľnej tradície ruskej literatúry a ruských autorov.

„Deň čo deň trávim všetok čas čítaním a písaním, a čím viac prečítam, tým väčšmi vo mne silnie presvedčenie, že za dva mesiace nestihnem urobiť to, čo som si predsavzal, a veď viac ako dva mesiace nemôžem stráviť na Sachaline, potvorské parníky nebudú čakať,“ píše Čechov 20. januára 1890, v ten istý deň, ako podal žiadosť na väzenskú správu Alexejovi Surovinovi, dlhoročnému priateľovi, redaktorovi domovského týždenníka *Novoje vremja*, v ktorom začal publikovať a odštartoval si literárnu dráhu, mecenášovi, ktorý mu poskytol v hlavnom meste monarchie strechu nad hlavou. „Vraj sa treba vyznať v toľkých odbornostiach,“ píše mu, „vo svojej sachalinskej práci budem vyzerať ako taký učený sukin syn, že Vy len rozhodíte rukami, už som mnoho ukradol z cudzích kníh, myšlienok, vedomostí, budem ich vydávať za svoje, v našich časoch sa vlastne prakticky ani inak nedá.“ Rešerše v knižniciach, novinách a časopisoch robili pre Čechova dvaja ďalší ľudia z príbuzenstva,

najmä brat, tiež spisovateľ Alexander. A. P. Čechov odôvodňoval pomocné rešerše „nevyhnutnosťou čo najpodrobnejšej znalosti“ všetkého, čo bolo napísané o Sachaline, a všetkých, ktorí o tom písali.

Prečo sa úspešný a vážený lekár, uznávaný a oceňovaný spisovateľ a dramatik, mladý muž roky trpiaci tuberkulózou vydáva na tisíce kilometrov dlhú a mesiace trvajúcu cestu krížom cez Rusko, to takmer neprejazdné Rusko konca 19. storočia, kde nevedie ani cesta, rieky nie sú trvalo premostené a nexistuje ani železnica?

Začiatkom marca 1890 píše A. S. Surovinovi z Moskvy list, ktorý dnes môže byť zdrojom odhaľujúcim zmysel a príčiny autora prekonať tisíce kilometrov nehostinnou krajinou. „Pokiaľ ide o Sachalin, odchádzam úplne presvedčený, že moja cesta nebude výnimočne cenným vkladom ani do literatúry, ani do vedy, nemám na to dostatok vedomostí ani času, a ani si to nemôžem nárokovať, chcem napísať tak 100 – 200 strán a tým splatiť dlh medicíne, ku ktorej sa tak všivácky správam. A možno mi to nevyjde a nenapíšem ani riadok. Napriek tomu cesta pre mňa nestráca príťažlivosť: spoznám mnohé a priučím sa, vďaka knihám, ktoré som prečítal, spoznal som mnohé, čo by mal vedieť každý, a ja som bol doteraz neznalý...“

„Okrem toho predpokladám, že cesta, to je nepretržitá polročná námaha tak fyzická, ako aj duševná, a je to pre mňa nevyhnutné, a už som sa začal liečiť, treba mi drezúry, veď aj keď moja cesta vyjde naprázdno, čo stratím? Čas? Peniaze? Môj čas nemá cenu a peniaze aj tak nikdy nemávam. A pokiaľ ide o nepohodlie, tak takých 25 – 30 dní, nie viac, pôjdem koňmo a ostatný čas presedím na palube parníka a budem Vás bombardovať listami. Aj keď mi hneď cesta nedá úplne nič, predsa len, neprihodia sa také 2-3 dni, na ktoré budem nadšene alebo s trpkosťou spomínať celý život? Píšete mi, že Sachalin nikto nepotrebuje a nikoho nezaujíma. Mýlite sa, okrem Austrálie a Guyany je Sachalin jediné miesto na svete, kde možno študovať kolonizáciu územia trestancami, zaujíma sa o to celá Európa, a Vám je to nepotrebné? Veď neuplynulo ani 25 – 30 rokov, odvtedy čo naši ruskí ľudia vykonali obdivuhodné hrdinstvá, za ktoré možno zbožňovať človeka, a pre nás je to nepotrebné? My predsa nepoznáme, čo sú to za ľudia... Sachalin, to je miesto neznesiteľného utrpenia, na aké len je stvorený človek – či už slobodný alebo poddaný... Povedal by som, že na miesta, ako je Sachalin, musíme putovať, tak ako Turci chodia do Mekky a námorníci a žalárnici musia vzhliadať k Sachalinu tak ako vojaci k Sevastopolu. Z kníh, ktoré som prečítal a ešte čítam, vidieť, že my sme nahnali do väzenia milióny ľudí iba tak, bez súdu, barbarsky, my sme hnali ľudí v chlade, v putách desiatitisíce vierst, demoralizovali ich, rozvracali, infikovali syfilisom, kazili mravy, a to všetko sme zvädzali na červenonosov –

väzenských dozorcov, na žalárnikov s červenými pijanskými nosmi. Teraz celá vzdelaná Európa vie, že vinní nie sú žalárnici, vinní sme my všetci. No pre nás je to nezaujímavé, nestaráme sa o to, netýka sa nás to. Preslávené šesťdesiate roky (zrušenie nevoľníctva v Rusku 1861) neurobili nič pre chorých a väzných, narúšajúc tak najhlavnejšie príkázanie kresťanskej civilizácie. V našich časoch sa pre chorých čo-to urobí, ale pre väznených nič, spravovanie väznic našich právnikov vonkoncom nezaujíma. Ubezpečujem Vás, že Sachalin je potrebný a zaujímavý a treba iba želiť, že tam idem ja, a nie niekto iný, kto sa väčšmi vyzná vo veciach a je schopnejší vyvolať záujem spoločnosti...“

Je 7. mája 1890: „Noc, sedím v izbe na brehu Irtyša, prešiel som už 715 vierst a premenil sa od hlavy po päty na mučenika. Od dnešného rána začal duť ostrý chladný vietor. Oproti mrholiaci dážď. Na Sibíri ešte jar nenastala, stromy sú holé, zem tmavá, kam sa len pozrieš, belejú sa pásy snehu, deň a noc som v kožuchu a válenkách, ťažké olovené mračná, hnedá zem, blato, dážď, vietor... brrr. Idem, idem bez konca, idem, a počasie sa nelepší. Pred večerom na priahacej stanici mi hovoria, že ďalej ísť nemožno, všetko je zaliat, premostenia odnieslo. Viem však, ako povozníci strašia hrôzami, aby zadržali cestujúceho na noc, je to pre nich výhodné, neveril som. Kázal som zapriať trojku. Beda na moju hlavu. Neprešli sme ani päť vierst, a uvideli sme nízky breh Irtyša celý zaliaty veľkými kalužami, jazerami, cesta sa stratila pod vodou, mostíky na ceste naozaj odplavilo alebo sa rozpadli. Vracat sa naspäť mi bráni jednak tvrdohlavosť, vzdorovitosť, ale aj želanie dostať sa preč, preč z týchto miest. Vydáme sa teda cez jazerá vody, božemôj, nikdy v živote som nezakúsil nič podobné! Ostrý vietor, chlad, neznesiteľný dážď, a ty, nech sa ti páči, súhlas s tým a vyliezaj z nekrytého gazdovského voza – tarantasu – držať kone. Na každom mostíku treba prevádzať kone po jednom, kam som sa to len dostal? Kde som? Dookola pusto, prázdno, vidieť holý, nevlúdny breh Irtyša, brodíme sa už cez najväčšie jazero, teraz by som sa už aj vrátil naspäť... Nakoniec sa dostávame na vyvýšený breh Irtyša, ale parník nevypláva, musí vyčkať na lepšie počasie. Je to hneď veselšie, veď je tu parník... Nech sú blahoslavení všetci svätci! Budem ešte písať, moja adresa: *Alexandrovskej post* na ostrove Sachalin.“

■

„Za prvé tri dni cesty ma od natriasania a pohadzovania rozboleli kľúčne kosti, plecia, chrbtica, trtáč, ani sedieť, ani chodiť, ani ležať, zato ustali všetky bolesti v hrudi a bolenie hlavy, začalo mi chutiť, zväčšil sa apetít a hemoroidy. Ráno som vykašľoval krv, vyvolávalo to mračné myšlienky. Ale ku koncu cesty to prestalo, kašľa niet, nastalo obdobie, keď som ani nepostrehol, ako po ráne

nastane poludnie a potom večer a noc. Dni leteli rýchlo, od ničnerobenia som driemal... a zrazu počujem z mračien dymu šíriaceho sa od pálenia minulo-ročnej trávy zvuk kolies. Oproti nám pošťová trojka! Môj starček rýchlo uhne napravo, trojka okolo nás preletí, ale za ňou druhá trojka, takisto sa ženie s vetrom opreteký, a snažíme sa uhnúť napravo a na môj veľký strach trojka naproti odbočí naľavo, ledva som si stihol pomyslieť: Božemôj, zrazíme sa! Keď som začul príšerný tresk, kone sa zmiešali do jednej temnej masy, oje sa láme, padá, môj tarantas, môj štvorkolesový povoz, sa vzpriečil a ja letím na zem a na mňa moja batožina. A to nie je všetko! Letí tretia trojka, a bola by bývala prešla cezo mňa a moje kufre, no, vďaka bohu, ja som nespál, pri páde som si nič nepolámal a podarilo sa mi tak bystro, ako som len mohol, odskočiť...“

„... povozníci všetkých troch trojok sa začali zúrivo, bože, a ako zúrivo, hádať, myslel som si, že sa to všetko skončí ruvačkou, neviete si predstaviť, aký osamotený sa cíti človek uprostred divo sa hádajúcej hordy, uprostred poľa pred rozsvitom, kde blízko i obďaleč vyskakujú ohne spaľovanej trávy, ohne, ktoré nezohrievajú, nesála z nich do studeného nočného vzduchu nijaké teplo, aký má strach, keďže práve prekonal takéto nebezpečenstvo, och, ako ťažko je na duši... zdá sa ti, že ťa vrhlo do iného sveta a už-už ťa zadrávi, rozdupe... vysvitlo, že kočiš prvej trojky popohnal kone a kočiši druhej a tretej trojky si zdriemli, kone trojok sa rozbehli jeden za druhým, nemal ich kto držať na uzde... po hodinovej hádke môj starý začal naprávať, zväzovať, čo sa dalo, padli na to aj moje remene, aby sme ako-tak došli do neďalekej stanice... pojechali... blato, dážď, zlostný vietor, chlad a na nohách válenky... viete, čo to znamená, mať na nohách mokré válenky? To sú čižmy do chladu,“ píše rodine v jednom z listov z ciest. Jeden z nich podpisuje Antoine a oslovenie znie *Môj európsky brat*. Drobnosti, ktoré hovoria samy za seba. V Čechovovi nielen puška, ale aj slovo, ak sa vynorí na začiatku, musí na konci vystreliť.

■

„Od brehov jazera Bajkal: hladina sa začína 2-3 aršíny od domčeka, v ktorom sme sa ubytovali, platíme rubel denne, hory, lesy, zrkadlová hladina Bajkalu – to všetko nám otravuje, znepríjemňuje myšlienka na to, že tu musíme trčať do piatka. Čo len tu budeme robiť? A ešte k tomu ani nevieme, čo budeme jesť, miestni sa sýtia vlastne iba čremchou, niet mäsa, niet ryby, mlieka nám nedali, iba nám ho sľubovali. Za maličký kústik bieleho chleba z nás zodrali 16 kopejok, kúpil som trochu pohánkového zrna a kústik údeného bravčového, nechal som to rozvariť na kašu, nechutné, ale čo robiť, jesť treba. Celý večer sme hľadali po dedine niekoho, kto by predal kurča, no najstť sme

Robert Bielík: Ladislav M. pri Téryho chate, olej na plátne, 2013

venašli... za to vodky, tej je. Ruský človek je veľké prasa. Keď sa spytujeme, prečo niet mäsa a rýb, to sa vyhovávajú na to, že neprivážajú, doprava je zložitá a tak podobne... ale vodky, tej jesto všade aj v najväčších zapadákových, kolkol len hrdlo ráči, zdalo by sa, že dostať mäso a ryby je tu oveľa ľahšie ako vodku, ktorá je drahšia a aj sa ťažšie dopravuje, ale nie! Piť vodku je oveľa ľahšie a zaujímavejšie než namáhať sa lovom rýb v Bajkale alebo pasením dobytky..." píše v polovici júna 1890 rodine z dodnes jestvujúcej dedinky pomenovanej podľa okolitých červených smrekov Listveničnaja...

Tie listy zo Sibíri obdivovali už súčasníci: aký skvelý, vynikajúci list poslal zo Sibíri, nadchýnal sa Ilia Repin, aká mohutná, obrovská spontánna sila je Anton Čechov, hľa, nie sme chudobní, je u nás talent, ktorý by urobil česť každej epoche...

Listy, črty písal Anton Pavlovič začerstva, pri putovaní. Poznámky si robil v povoze a potom ich načisto napísal na poštovej stanici či v hoteloch. Časť sľubovaných listov, ktoré uverejňoval časopis *Novoje vremja*, už nenapísal. Listy, ani tie uverejnené, neskôr nepublikoval, zdali sa mu menej významné v porovnaní s knihou o Sachaline. Knihu napísal s odstupom niekoľkých rokov a niekoľko rokov mu trvalo aj písanie. Vyšla päť rokov po návrate z ostrova Sachalin, v roku 1895. Denník, ktorý si viedol na Sachaline, sa nezachoval. Zachovalo sa však 10 000 registračných kariet s dvanástimi kolónkami, kam vpísal Čechov údaje všetkých obyvateľov Sachalinu, s ktorými sa rozprával a navštívil ich obydľia – tento súpis mu umožnil zoznámiť sa s väzňami a vysídľencami, dal mu možnosť navštíviť každé väzenie či osadu na cestách po celom Sachaline. Desattisíc rozhovorov, desattisíc osudov... Čechov sa nesústredil na zločin a trest, ale s dokumentárnou presnosťou na bezprávné postavenie človeka na Sachaline, ako sa ľudská osobnosť mení, opísal sociálne zlo, osudy tisícok ľudí, ktorí padli do sietí rozostavaných administratívno-súdnou mocou, slepou, tupou, neľudskou...

„Ohromujúca je nielen statočnosť, odvaha a udatnosť, ako aj vytrvalosť a húževnatosť vo vytýčení a dosiahnutí občianskeho, hlboko humánneho cieľa, od ktorých ho neodradili nebezpečenstvá po ceste, ale aj usilovnosť, pracovitosť a bohatstvo nazhromaždeného poznania, vedomostí. V zozname ‚sachalinskej literatúry‘ je do vycestovania 65 titulov, ale k nim treba prirátat práce iných autorov, ktoré cituje v texte knihy – a tých je 200,“ píše M. L. Semanovová v eseji *Čechov-poviedkar*, ktorá je úvodom knihy *Zo Sibíri. Ostrov Sachalin* z roku 1985. „*Ostrov Sachalin* nie je iba výsledok, súhrn, je to proces preskúmania tých častí života, na ktoré Čechovovi súčasníci zabudli, je to proces poznávania spisovateľom, ktorý ostro pociťoval osobnú zodpovednosť za neporiadky v čase, ktorý žil, sú to úvahy človeka a umelca o svojej dobe,

hľadanie riešení zložitých sociálnych a morálnych otázok, dramatické hľadanie toho, čo sa aj tak nedalo v tom čase doviest' do konca, pravda, podieľalo sa to na tvorivom dozrievaní spisovateľa,“ píše M. L. Semanovová v knihe, ktorá vyšla v prvom roku sovietskeho zlomu zvaného perestrojka.

Opis ostrova Sachalin má, samozrejme, dvojpánový význam – je to jednak opis prírody, ale zároveň aj podobenstvo. Keď opisuje návštevu osamelého dôstojníka na kopci jedného mysu, hovorí len o tom? „Aká hrôza, kým som sa šterval hore, vrhli sa na mňa mračná komárov, doslova mračná, až sa zotmilo okolo mňa, tvár a ruky mi horeli, nemal som možnosti brániť sa... myslím si, že tu možno len zahynúť, alebo zošalieť...“

A na inom mieste: „Mnohí na ostrove ochorejú, tu sa každý deň, každú hodinu vyskytuje hojnosť príčin na to, aby duševne nevyrovnaný človek s narušenými nervami zošalel.“

„Generál-gubernátor mi to po obchôdzke osád vysídlencov povedal takto: Nútené práce sa vlastne nezačínajú na nútených prácach, ale v osadách vysídlencov či prepustencov s určeným miestom pobytu. Ak by sme to merali ťažkou prácou a jej množstvom a fyzickou námahou, tak na Sachaline vysídlenci sú vystavení oveľa surovejšiemu trestu ako galejníci na nútených prácach. Na nové miesto, zvyčajne na lesom zarastenú blatistú mokraď, príde vysídlenec, ktorý má pri sebe iba tesársku sekeru, pílu a lopatu, vyrúbe les, kľučje, kope priekopy pri ceste a jarky, aby vysušil pôdu, žije pod holým nebom, na holej zemi. Slasti sachalinskej klímy s jej pošmurnosťou, takmer každodennými dažďami a nízkymi teplotami nikde necítiť tak ostro ako pri týchto prácach, keď človek počas niekoľkých týždňov sa ani na chvíľu nemôže zbaviť na kosť prenikajúcej surovosti a oziabania. To je skutočná febris sachaliensis, sachalinská horúčka s bolesťami hlavy a lámkou v celom tele, nevyvoláva ju infekcia, ale podmienky podnebia, najprv stavajú osadu, až potom cestu k nej, nie naopak, a vďaka tomuto úplne neproduktívnemu konaniu masa síl a zdravia padne na prenášanie bremien, niet ani cestičiek, vysídlenec s nástrojmi a poživňou a iným kráča husto zarastenou tajgou raz po kolená vo vode, inokedy sa predierajú hromadami chrastia a výmolmi či motajúc sa v nepoddajných kríkoch divého rozmarínu...“

„Derbinské má 739 obyvateľov, 442 mužov a 297 žien, a s väzením je to okolo tisícky, hospodárov je 250 a sovladeľcov, spolumajiteľov, je 58... je to jedno z mála miest na Sachaline, ktoré možno nazvať osadou, nie je to len náhodný zhluk ľudí, ale ekonomické podmienky určujú postavenie len hospodárov, ostatní obyvatelia, teda viac ako polovica Derbinského, sú hladní, otrhaní, zbytoční, nežijúci a prekážajúci, v našich ruských dedinách dokonca ani potom čo vyhoria, po požiaroch, nevidiať také ostré rozdiely...“

■

Po návrate píše vydavateľovi: „Urobil som úplný a podrobný súpis všetkého sachalinského obyvateľstva a videl som všetko okrem popravu, vydalo by mi to na niekoľko dizertácií... 13. októbra som na parníku opustil Sachalin... O Prímorskej oblasti, našom východnom pobreží s jeho flotou a úlohami, ako aj tichooceánskym snívaním, poviem len jedno: do neba volajúca krikľavá úbohosť. Úbohosť, nevedomosť, ničotnosť, ktorá môže človeka priviesť do zúfalstva, jeden čestný človek na 99 zlodejov, ktorí zneuctujú, poškrvňujú ruské meno... Dobré je na tom božom svete, len jedno nie je dobré, a to sme my. Ako málo je u nás spravodlivosti a zmierenia, ako hlúpo chápeme patriotizmus. Spitý, otrhaný nedbajský muž ľúbi svoju ženu a deti, nuž ale čo je z takej lásky? My, ako píšeme v novinách, milujeme svoju veľkú vlasť, lenže v čom sa tá láska prejavuje? Namiesto vedomostí bezočivosť a nadmerná domýšľavosť, namiesto práce lenivosť a svinstvo, spravodlivosti niet, chápanie cti nesiahá ďalej ako po česť uniformy, uniformy, čo je zovšednenou ozdobou na laviciach obžalovaných. Pracovať treba, všetko ostatné treba poslať dočerta. Hlavné je byť spravodlivým, ostatné už príde... Nech vás ochraňujú nebesá. Váš A. Čechov.“ Tým sa končí list vydavateľovi Surovinovi 9. decembra 1890.

Prof. Takashi Kimura z Kjótskej univerzity o. i. hovorí: „Ak zarátame spiatočnú dvojmesačnú plavbu (cez Japonsko, Singapur, Cejlón, Červené more, Suez a Konštantínopol, dnešný Istanbul, a Čierne more) do Odesy, tak veľké čechovovské putovanie trvalo deväť mesiacov. V skutočnosti sa jeho motívy vôbec netýkali literárnych záujmov a len veľmi málo jeho prác možno priamočiaro zväzovať s touto cestou. Čechov nebol len spisovateľom, bol aj lekárom a verejným činiteľom. Preto sa treba naňho pozeráť celostne, ako na integrálnu osobnosť, a tak Čechova aj chápať. Niet pochybností o tom, že všetky umelecké diela, ktoré napísal po návrate, by vyzerali úplne inak, keby nemal sachalinskú skúsenosť.“

Inga Cupenkovová je riaditeľkou múzea v sachalinskom Južnosachalinsku venovaného jedinej knihe – knihe *Ostrov Sachalin*. Tie tisíce zachovaných pôvodných anketových lístkov, obsahujúcich bohaté údaje, vyplňaných kedysi roku 1890 Čechovom, nazýva „unikátnym masovým zdrojom štatistického a historicko-biografického charakteru... A zároveň predstavujú Čechova ako hlboko vnímavého skúmateľa ruského národa; treba priznať, že až donedávna sa uskutočnil len čiastočný vedecký výskum, nie celkový,“ píše v roku 2004, v čase príprav prvej reedície celého množstva lístkov. Novým životom začala celá téma žiť až koncom 20. storočia, múzeum otvorili v roku 1995, v roku 2000 usporiadali medzinárodnú konferenciu A. P. Čechov a Sachalin na prahu 3. tisícročia.

Z kontextu vtedajších udalostí v Európe vyplýva viac faktorov, ktoré potvrdzujú náhľad japonského literárneho vedca o integrálnej osobnosti A. P. Čechova. Ten sa v dôsledku Dreyfusovej aféry koncom 19. storočia rozišiel so svojim vydavateľom Alexejom Surovinom za antisemitský podtón časopisu *Novoje vremja*, s tým Surovinom, s ktorým si vymieňal rozsiahle listy desať rokov! „Počas Dreyfusovej aféry a kampane proti Emilovi Zolovi sa zbavil otravy, surovinovskej otravy, klerikálna strana vtedy jasala a Čechov sám napísal: ‚Na podklade antisemitizmu sa navarila kaša, ktorá páchne jatkami.‘ Kým Čechov bol na strane E. Zolu, časopis *Novoje vremja* obhádzal všetkých, čo Zolu obhajovali, ako zapredancov židovského syndikátu.“

Čechov odišiel z časopisu *Novoje vremja*, na ktorého stránkach vošiel do literatúry, začal v ňom pravidelne publikovať pod svojím menom (od 1886), lebo časopis prešiel „k nacionalizmu, šovinizmu, cynizmu, vulgárnosti a úbohosti obsahu v útokoch na vedu a darvinizmus“... „Jednoducho, je to odporné, hnusné, bridí sa mi to čítať,“ napísal bratovi Alexandrovi 30. júna 1898 o tom, čo si myslí o časopise. A roku 1902 sa vzdal titulu akademika, ktorý dostal v cárskom Rusku medzi prvými. Titul vrátil, zavrhol, pretože cár Mikuláš II. odmietol z politických dôvodov potvrdiť voľbu iného spisovateľa – Maxima Gorkého – do akadémie.

Po knihe *Ostrov Sachalin* ruský spisovateľ mohol napísať už len o súostroví. Práve pre toto prepojenie dnes slávneho a všeobecne známeho názvu diela *Súostrovie Gulag* je azda namieste pripomínať knihu *Ostrov Sachalin*. Azda je to súčasť poznania ruských súvislostí, toho, ako sa stávajú ruskí spisovatelia dobrými, ak nie najlepšimi historikmi ruských dejín. V každom prípade je osobitným príbehom sledovať onú „celistvosť a integrálnosť osobnosti spisovateľa“ v reálnom čase – v jeho korešpondencii.

V Čechovovom archíve sa zachovalo desaťtisíc listov od rôznych pisateľov, úplná korešpondencia A. P. Čechova obsahuje takmer štyri a pol tisíce jeho listov...

(Tento text by nebol vznikol bez podnetu ruského prozaika a výtvarníka Andreja Baldina, autora uskutočnenej Expedície 10 literárneho časopisu Oktabr po stopách posledných dní L. N. Tolstého podľa denníkov Dušana Makovického a neuskutočnenej – zatiaľ – expedície po stopách A. P. Čechova.)

DALIMÍR STANO

ČÍRE VERŠE

I

akoby to bolo len o nálade
dolu v meste už prší
šašo august ukazuje prsty
keby nebolo vody
ešte by som si pamätal dážď
ten ktorý príde
bude ju nosiť na pleci
vždy to bola ženská práca
chlapi už vyvracali krv
a večne čakajú na pondelok

ja sa však venujem tebe
gaussova krivka mi ukazuje viac
tak sa to zrazu kvantifikuje
že počítam s tebou
veď stojíš pri mne vpravo

štíhla a dotýkaná perami...

II

struna kvíli až ozvučnica
lebo si taká
mi pohybuje perami
chcem ti dať slovo

že nikdy nepoviem viac
moja hlúpučká
ešte mi veríš každému...
pred spaním
pri tom a po tom
ešte šťastie že som si Ťa nevzal

všetko je inak
povie si posledný
a akoby sa prerátal
zdvihne prst
zanadáva nebesiam

a mne to rezonuje...

III

úplne vpravo dolu sú muži
uprostred my
úplne vľavo dolu ženy
nikdy neostane viac
možno nás prekročiť
ale ty skáčeš ako žabka
keby to bol štvorec
rozdělila by si mu uhly
rozdala
ako rady do života

toto by mohlo stačiť
stočiť os
stlačiť zhora dole
lebo si neprítomná
práve tu a teraz

ako keď som Ťa ešte nemiloval...

IV

nahováraš si že mi napovedáš
veď ty si vlastne žena
už prší aj tu
zdvihla si plachtu vlahy
a nechtiac očarila vodnára
komu si sa vlastne sľúbila?
verná len svojej podobizni
nohu s kopytom ukrýva sukňa
prepisujem to do diára
nechcem si pamätať

o to prísnejšie sa ti pozerám
do očí padá prach
pozemského raja
tým istým hlasom ma vypovedáš
ako keď poviem: nikdy viac

geniálne šialene šialene šialene...

BEZ POÉZIE SVET BY BOL CHUDOBNEJŠÍ

(ROZHOVOR S IVANOM
MIROSLAVOM AMBRUŠOM)

Ivan Miroslav Ambruš (nar. 24. júna 1950 v Nadlaku) po ukončení slovenského lýcea v rodisku vyštudoval chémiu a fyziku v Bukurešti. Pôsobí ako učiteľ chémie v Nadlaku. Zároveň je predsedom Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Kraska v Nadlaku, šéfredaktorom časopisu *Dolnozemský Slovák*, redaktorom časopisu *Naše snahy* a vydavateľom knižných publikácií Vydavateľstva Ivana Kraska. V roku 1990 sa stal členom Zväzu spisovateľov Rumunska a čestným členom Spolku slovenských spisovateľov.

Debutoval v časopise *Matičné čítanie* v roku 1976 a knižne spolu s Ondrejom Štefankom v roku 1977 zbierkou básní *Dva hlasy* vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ. Vydal knihy veršov *Za cenu žitia* (1981), *Dievča noci* (1984), *Dva hlasy II* alebo *Dvojhra pre štyri oči a dve perá* (1987) spolu s Ondrejom Štefankom, *Grafické znázornenie vývinu lásky* (1994), *Básne z tmavej komory* (1996), *Poldruha kila anjela* (2002), *Básnikove rany* (2004), v rumunčine *Sonată pentru o mierlă de cristal* (*Sonáta pre krištáľového drozda* – 2005), *Klesanie do úsmevu* (2007), *Kým báseň nevykrične* (2010), *Básnické zátišie* (2013). V roku 2000 vyšlo jeho súborné básnické dielo *Odvtedy ťa hľadám* a v roku 2009 antologický zväzok vo výbere Ladislava Čániho *Ak to je láska*. V roku 1998 jeho verše vyšli po rumunsky, v preklade Ondreja Štefanka, v zbierke *În liniște ninge cu cuvânt* (*V tichu sneží slovom*). V roku 1987 vydal ako spoluprekladateľ výber z poézie Ondreja Štefanka v rumunčine *Rostul întrebărilor*. Zostavil antológiu slovenských básnikov v Rumunsku *Medzipristátia* (2011).

Ukážky z jeho básnickej tvorby sú uverejnené vo viacerých slovenských a rumunských antológiách. Jeho básne mu boli preložené do rumunčiny, esperanta, srbčiny, ukrajinčiny, nemčiny, maďarčiny a albánčiny. V rumunských časopisoch mu uverejnili preklady z viacerých slovenských básnikov. Za básnickú tvorbu dostal *Cenu Zväzu spisovateľov Rumunska* (1996) a *Cenu aradskej filiálky Zvä-*

zu spisovateľov Rumunska (2004, 2007, 2010). Za príspevok k rozvoju a propagácii slovenskej literatúry tvorenej v slovenskom zahraničnom svete získal v roku 2010 Cenu Ondreja Štefanka.

E. F.

Etela Farkašová: Vyštudovali ste prírodné vedy, venujete sa im ako pedagóg doteraz, čo rozhodlo o tejto vašej voľbe a aká bola cesta prírodovedca k poézii, znášajú sa dobre tieto (zdanlivo) protikladné záľuby?

■ **Ivan Ambruš:** Prírodné vedy a poézia nikdy neboli ani nebudú protikladné. Dnes to ani len nemusíme dokazovať, dokázal to dávno pred nami Ivan Krasko. Náhodou aj ja som vyštudoval chémiu, podobne ako spomenutý veľikán slovenskej poézie. Čaro zlučovania prvkov a vytváranie nových látok je podstatou vesmírnej hmoty a čaro zlučovania slov je podstatou básnického sveta. Tak vesmír, ako aj básnický svet jestvujú bez nášho pričinenia. My ľudia ich len obohacujeme a niekedy aj skrášľujeme. Chuť a vôňa jabĺk sú dané estérmi. Tieto sú akési živé metafory, ktoré vytvorila príroda. Ak sa staneme vodičmi takýchto metafor, už sme trochu básnikmi. Ja verím, že vesmír je naplnený aj poéziou a táto je akýmsi druhom energie, ktorá – keď sa združuje s dušou – stáva sa viditeľnou. Nejestvujú básnici, jestvujú len básne a my, šťastlivci, pripravené vodiče spomenutej energie. Možno to znie čudne, ale chémia a poézia sú rub a líce tej istej mince. Na jednej strane je vyrytá hodnota, na druhej podobizeň bohyně, ktorú však nevidia len milovníci slov. Keďže prírodné vedy a poézia žili vo mne v úplnej harmónii, nemal som z čoho vyberať. Obe sú náplňou môjho života a tým aj zostanú.

E. F.: Aké boli vaše literárne začiatky, kto vás ovplyvnil na básnickej ceste, mali ste nejaké literárne vzory v domácej či svetovej literatúre?

■ **I. A.:** Už ako stredoškólák som začal písať veršičky. Samozrejme, že to bola len akási nevedomá hra, ktorá v určitom veku pokúša mnohých. Som ale presvedčený, že v génoch mám zakódované literárne vlohy svojich predkov, ktorí skoro všetci písali. Môjho otca Ondreja Ambruša, už odídeného do večnosti, považujú za predchodcu nadlackého básnického diania. Ja som sa vybral nevedomky v jeho stopách. Čítal som slovenskú, rumunskú i svetovú literatúru, no v mojom prípade nemožno hovoriť o literárnom vzore. Určite ma oslovili básnici Nichita Stănescu, George Bacovia, Milan Rúfus, Pavel Bohuš, Reiner Maria Rilke, Ezra Pound, Adam Puslojić... Ich tvorba ma očarila, je fundamentom, na ktorom staviam svoje poetické výpovede, ale nemôžem ju pokladať za vzor pre vlastnú tvorbu. Ona je výsledkom dlhodobého čítania

slovenskej a rumunskej literatúry. Možno práve preto v nej cítiť akúsi inakosť. Takto som sa dostal do sveta básní, takto cítim, tak aj píšem. Nepodvádzam a každá napísaná báseň je prežitím, je odlomeným kúskom z môjho vnútra.

E. F.: Vaším debutom bola spoločná knižka s Ondrejom Štefankom *Dva hlasy*, to nie je bežný jav v literárnom svete... Ako sa zrodil nápad na túto spoluprácu, kto z vás prišiel s ideou poetického dialógu?

■ **I. A.:** Debutoval som spolu s Ondrejom Štefankom v roku 1977. Toho času v Rumunsku nebolo možné publikovať literatúru po slovensky a na návrh Petra Štilichu, ktorý počul, že píšeme básne, sme vybrali to, čo sme pokladali za najkvalitnejšie, a zásluhou Milana Krausa nám vydali vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ spomenutú knihu. Vtedy sme ešte nemysleli na spoluprácu a poetický dialóg. Určite to bolo až neskôr... Tu však musím pripomenúť niečo mimoriadne dôležité. Po veľmi krátkej radosti, ktorú sme prežili po uverejnení knihy na Slovensku, mali sme u nás veľké problémy. Hoci cesta, ktorú prešiel rukopis po knižné vydanie, bola legálna, keď už uzrela svetlo sveta, privolali nás zástupcovia štátnej bezpečnosti, ktorí priam sypali na nás otázky. Prečo sme uverejnili svoje literárne prvotiny v cudzine? Prečo sme to neoznámili? Kto nám to dovolil? Či vieme, aké to môže mať následky...? Odpoveď bola jednoznačná: Lebo v Rumunsku nemáme takú možnosť, keďže píšeme po slovensky. Potom nám takú príležitosť poskytli vo vydavateľstve Kriterion, ktoré dovtedy publikovalo len knihy v maďarčine, nemčine, ukrajinčine a srbčine. To vlastne bol ťažiskový moment zrodu slovenskej literatúry v Rumunsku.

E. F.: Neskôr ste okrem svojich samostatných poetických zbierok vydali aj ďalšiu spoločnú knižku s O. Štefankom *Dva hlasy II alebo Dvojhra pre štyri oči a dve perá*, ktorú takisto možno vnímať ako špecifický druh poetického dialógu... Ako prebieha spolupráca v prípade takýchto stretnutí, inšpirovali ste sa navzájom? Zaujímavé by bolo dozvedieť sa viac aj o technických aspektoch takejto spolupráce, zadali ste si témy a ukázali ste si až hotové texty, alebo ste sa ovplyvňovali počas samotného písania?

■ **I. A.:** Zbierku *Dva hlasy II alebo Dvojhra pre štyri oči a dve perá* už ozaj môžeme vnímať ako špecifický druh poetického dialógu. Každý básnik píše svojsky, žije vo vlastnom básnickom svete. Prelínanie našich dvoch svetov alebo ich vzájomná difúzia, aby som použil výraz z exaktných vied, vytvára niečo nové, čo sa síce trochu podobá na inšpiračnú surovinu, ale v realite je to celkom odlišné. Práve v tom sa skrýva podstata takejto spolupráce. Nápad napísať novú zbierku básní *Dva hlasy* mal Ondrej Štefanko a myšlienka, ako ju napísať, patrila mne. Pri písaní sme sa neovplyvňovali, jednoducho každý napí-

sal svoju báseň, snažiac sa zachovať základnú myšlienku. Volali sme do hory a z hory sa ozýval hlas toho druhého. Myslím si, že tento ojedinelý experiment sa podaril.

E. F.: Aj vzhľadom na spomínané poetické knižky, ktoré vznikli v spolupráci s O. Štefankom, ale najmä azda vzhľadom na postavenie oboch v dolnozemskej, konkrétne rumunskej slovenskej poézii vás prirovnali k dvom kľúčovým postavám antickej filozofie na slávnom Rafaelovom obraze *Aténska škola*, pričom vás pripodobňujú k Platónovi, O. Štefanka k Aristotelovi... Vnímali ste sa aj vy v zhode s týmto (isteže, symbolickým) prirovnaním?

■ I. A.: O kvalitách a úskaliach svojej básnickej tvorby nerád hovorím. Hovoriť o tom sú určite povolanejší iní. Musím však uznať, že Michal Babiak našiel v Rafaelovom obraze *Aténska škola* veľmi výstižné prirovnanie, hoci moja trúfalosť nebola nikdy namierená tak vysoko, a i keď ide o symbolické prirovnanie, je poctou a pozdvihlo našu poéziu do filozofických sfér. Pre Platóna, ktorý ukazuje na oblohu, je prvotný svet ideí, pre Aristotela, ukazujúceho na zem, poznanie je výsledkom skúmania reálneho sveta. Básnický svet je preplnený otázkami o zmysle ľudského života, o domovine, o pravde, o láske... a každý básnik hľadá odpovede inde. Ja v duchovnom svete, Ondrej vo vecnom svete, a preto si myslím, že Babiak videl viac, ako sme videli my sami. A či nie práve v tom je čaro básne?

E. F.: Predpokladom takej koncepcie kníh, ako ste vytvorili vy dvaja, je duchovná príbuznosť oboch aktérov, v optimálnom prípade azda až priateľstvo. Vzťah priateľstva je niekedy priamo, inokedy menej priamo prítomný aj vo vašich básňach: čo pre vás znamená priateľstvo, dajme tomu, aj poetické?

■ I. A.: Aj to, čo v živote považujeme za náhodu, nie je celkom náhodou. Hoci mnohým sa to dnes bude zdať smiešne, ja verím v osudové chvíle, ktoré človeka poznačia. Dlho som býval blízko Štefankovho domu (len cez cestu), náhodou sme boli spolužiaci, náhodou sme vyštudovali ten istý odbor, náhodou sme mali tie isté záľuby, po skončení vysokej školy sme sa náhodou vrátili do rodiska a len tak, náhodou, sme začali písať. Dávno sa mi môj literárny druh priznal, že ak by som nebol písal ja, nebol by to robil ani on. To isté môžem povedať aj ja o sebe. Duchovná príbuznosť rodí zázračné plody, v našom prípade literárnu tvorbu. O priateľstve by som hádam mohol povedať, že sme spolu prežili do jeho odchodu tridsaťdva rokov, a to intenzívne každú nedeľu – doobeda sme sa stretávali striedavo raz uňho, raz u mňa doma. Vymieňali sme si literárne časopisy, rozprávali sa o literárnom dianí, spriadali plány do budúcnosti, navzájom sme si čítali z najnovšej tvorby, na-

vzájom si venovali aj niekoľko básní. Takto spoločne prežitý čas nám poznačil život a podnecoval nové tvorivé impulzy. Každý človek hľadá druha, ktorému sa môže vyspovedať a ktorý mu je blízky. Takýmto človekom pre mňa bol Ondrej Štefanko.

E. F.: Žijete a pôsobíte v Nadlaku, ako vnímate tzv. nadlacký fenomén? Má Nadlak svojráznu duchovnú atmosféru, ktorej možno pripísať vznik tohto fenoménu? Hovorí tento fenomén aj o tom, že napríklad nestačí talent, ale pre literárnu (umeleckú) sebarealizáciu je potrebný širší kontext, isté silové pole, priaznivo naklonené talentom... a že dôležitú úlohu hrá tradícia, odovzdávanie kultúrnych posolstiev i v rámci malého priestoru...?

■ **I. A.:** Som presvedčený, že v určitom časovom intervale Nadlak bol akýmsi priazlivým centrom literárnej energie, ktorá našla vhodné podmienky na to, aby sa dostala do organického sveta. Tento malý, ale vďačný priestor sa stal ohniskom zberu kultúrnych siločiar Slovákov v Rumunsku. Je samozrejmé, že vznik fenoménu bol podmienený tradíciami, kultivovanosťou, kultúrnym dedičstvom, ale aj inými faktormi, najmä tým, že akosi záhadou sa stretlo viac ľudí, pre ktorých sa literatúra stala lákavou záľubou a našli v nej hľadanú podstatu úniku z každodennosti. Nemôžem tvrdiť, že pre všetkých literatúra bola vnímaná ako sebarealizácia, ale skutočnosť potvrdila zadostučinenie členov literárnej rodiny, že nadlacké literárne dianie generovalo šiestich členov Zväzu spisovateľov Rumunska. Ide o ojedinelý zjav v našej vlasti, a práve preto ho nazvali nadlacký fenomén. My sme tu v Nadlaku vytvorili duchovnú atmosféru, pristúpili sme k veciam kriticky, ale aj pochvalne, navzájom sme sa korigovali a nakoniec vykryštalizovali slovenskú literatúru písanú v Rumunsku, skrývajúcu v sebe zvláštne špecifiká a valencie.

E. F.: Ako vidíte medzigeneračné spojenia, väzby, vplyvy v rámci nadlackej literatúry, jestvuje niečo také?

■ **I. A.:** Od samého začiatku svojej existencie bola rodiaca sa slovenská literatúra v Rumunsku zastúpená najrôznejšími vekovými kategóriami, takže medzigeneračné spojenia vznikali ako samozrejmé väzby medzi členmi literárneho krúžku. Združovaním osamelých tvorivých síl sa zhmotnila heterogénna literárna úroda, ktorá bola kvalitatívne veľmi pestrá, ale realitu, že do tohto procesu boli zapojení tak mladší, ako aj starší predstavitelia našej komunity, pokladáme za kladný krok pri jej vzniku. Veď na začiatku sme nemali nijakú skúsenosť, každý z nás bol aj učiteľom, aj žiakom. Takto sme si krmiti záujem o literárne dianie, učili sme sa, lebo, ako sa hovorí, pri písaní nikdy nestačí talent, potrebná je aj práca v zmysle informovania o tom, ako a čo

píšu aj iní. Veď určite sme nemohli zostať v časoch romantizmu či realizmu, alebo, ešte prísnejšie povedané, v dobe socialistického realizmu, ktorý znetvoril myslenie ľudí.

E. F.: Pracujete s mládežou, ste s ňou v dennom kontakte... Aká je nadlacká slovenská mládež, zaujíma sa o literatúru (kultúru)?

■ **I. A.:** Nadlacká slovenská mládež sa ničím nelíši od mládeže z iných regiónov. Zlaté časy, keď záujem o literatúru bol veľký, sú už prežité. Do popredia sa dostali iné priority – internet, televízia, diskotéka... A predsa sa aj dnes nájdu mladí ľudia, ktorí prejavujú záujem o písané slovo. Väčšina z nich však ide po ukončení strednej školy študovať iné odbory a literatúre sa viac, nanešťastie, nevenuje.

E. F.: Ste zakladajúcim členom Literárneho krúžku Ivana Kraska (neskôr sa premenoval na Spolok, od roku 1994 sa transformoval na Kultúrnu a vedeckú spoločnosť Ivana Kraska), mohli by ste priblížiť vznik, vývinové premeny a pôsobenie tejto spoločnosti? V čom vidíte v súčasnosti jej najväčší význam?

■ **I. A.:** Ako sa hovorí, ľudia so spoločnými záujmami za stretajú, aby si vymenili názory, aby sa podučili jeden od druhého. Nebolo to inak ani v prípade záujemcov o písané slovo v Nadlaku. Založili sme si literárny krúžok, neskôr sme ho pomenovali Literárny krúžok Ivana Kraska. Stretávali sme sa každé dva týždne, čítali sme zo svojej najnovšej literárnej tvorby, pozerali sme na napísané dosť prísny okom, takže viacerí členovia sa písania aj vzdali. Tí, ktorí zostali, sa však neskôr dostali do postavenia spisovateľov. Ak začiatkové kroky boli neisté, postupne si každý „kraskovec“ (ako sme sa nazvali) vytvoril vlastný štýl a vybral vlastný tematický okruh. Možno práve rôznorodosť upevnila rozrastajúci sa celok. Neskôr sme nadviazali priateľské styky s inými literárnymi spolkami – z Aradu a Temešváru – a odvážili sa čítať ukážky z vlastnej tvorby v prekladovej forme. Takto sme sa dostali do sveta. To boli prvé kroky poznania našej literárnej tvorby v rumunskom prostredí. Posmelení vonkajším úspechom začali sme kráčať odvážnejšie vlastnou cestou. Po decembrovej revolúcii z roku 1989 nastal aj určitý prelom v kultúrnom živote Slovákov v Rumunsku. Začiatkom roka 1990 sme si založili strešnú organizáciu Demokratický zväz Slovákov a Čechov v Rumunsku a v tom istom roku začal vychádzať aj mesačník Naše snahy, takže sme mali aj publikačný priestor na uverejňovanie svojich literárnych snažení. Neskôr sme zistili, že pre vedenie zväzu je prioritná ľudová kultúra, a literatúra spolu s duchovným dedičstvom sa dostali niekam na koniec záujmov našich predstaviteľov. V danej situácii sme sa rozhodli zlegalizovať Spolok Ivana Kraska, zaregistrovať ho

ako právnickú osobu a rozšíriť jeho pôsobivosť. Premenovali sme sa na Kulturnú a vedeckú spoločnosť Ivana Kraska (KVSİK), Ondrej Štefanko vypracoval stanovky spoločnosti a rozhodnutím súdu v roku 1994 sa spoločnosť stala právnickou osobou. Ustálili sme si stratégiu činnosti v oblastiach literatúry, kultúry, vedeckého výskumu a vydavateľskej činnosti. KVSİK zorganizovala množstvo podujatí, napríklad prezentácie kníh, stretnutia spisovateľov, tvorivé tábory, výstavy remesiel ako farbiarstvo, košíkárstvo, hrnčiarstvo, spracúvanie konope, nástenné výšivky. Za najvýznamnejšiu zložku však pokladáme vydavateľskú činnosť, lebo spoločnosť si založila aj Vydavateľstvo Ivana Kraska, kde boli publikované stovky slovenských kníh, a to pôvodná tvorba, preklady zo slovenčiny do rumunčiny a rumunčiny do slovenčiny, ale aj knihy o dejinách Slovákov v Rumunsku, zbierky ľudových piesní, knihy o školstve, divadelníctve... Po odchode Ondreja Štefanka do večnosti spoločnosť založila cenu, ktorá nesie jeho meno a každoročne organizuje medzinárodnú konferenciu na dolnozemskú tému. Pokračujeme v tom, čo Ondrej Štefanko robil v prospech Slovákov v Rumunsku i na celej Dolnej zemi.

Najväčší význam spoločnosti spočíva v tom, že spoločnosť ešte existuje, že ešte vydávame knihy po slovensky, že sa zúčastňujeme na knižnom veľtrhu Bibliotéka, že do jej aktivít sa zapájajú aj mladší predstavitelia našej komunity, že postupom času je aktivita našej spoločnosti aj v cudzine čoraz známejšia.

E. F.: Ako by ste hodnotili svoje kontakty s literárnou obcou na Slovensku, ale aj s inými slovenskými menšinami v rámci Dolnej zeme?

■ **I. A.:** Určite aj vlastnou vinou som neudržiaval permanentné kontakty s literárnou obcou na Slovensku, takže dnes musím otvorene priznať, že je už veľmi málo spisovateľov, najmä z mladšej generácie, ktorí vedia, že v Rumunsku žije a tvorí I. M. Ambruš. Nikdy som nebol taký priebojný ako Ondrej Štefanko. V rámci Dolnej zeme je to inak. Tu v tomto požehnanom priestore sa skoro všetci literáti poznáme, vymieňame si knihy, čítame si navzájom literárnu tvorbu, vieme o sebe a sme presvedčení, že to, čo píšeme, by malo patriť do celoslovenskej literatúry.

E. F.: Prekladáte z rumunčiny, takisto vaše básne boli preložené okrem iných jazykov aj do rumunčiny... Pokladáte za dôležité pre seba, ale aj pre ostatných členov a členky nadlackej autorskej skupiny vzťahy s rumunskou literatúrou, dalo by sa hovoriť o istom vplyve tejto väčšinovej literatúry na vašu tvorbu?

■ **I. A.:** Ako to vyplýva z uvedenej otázky, prekladal som z rumunčiny a moja tvorba bola preložená aj do rumunského jazyka. Tento literárny aspekt našej aktivity považujem za veľmi významný, najmä v začiatkovej etape vzní-

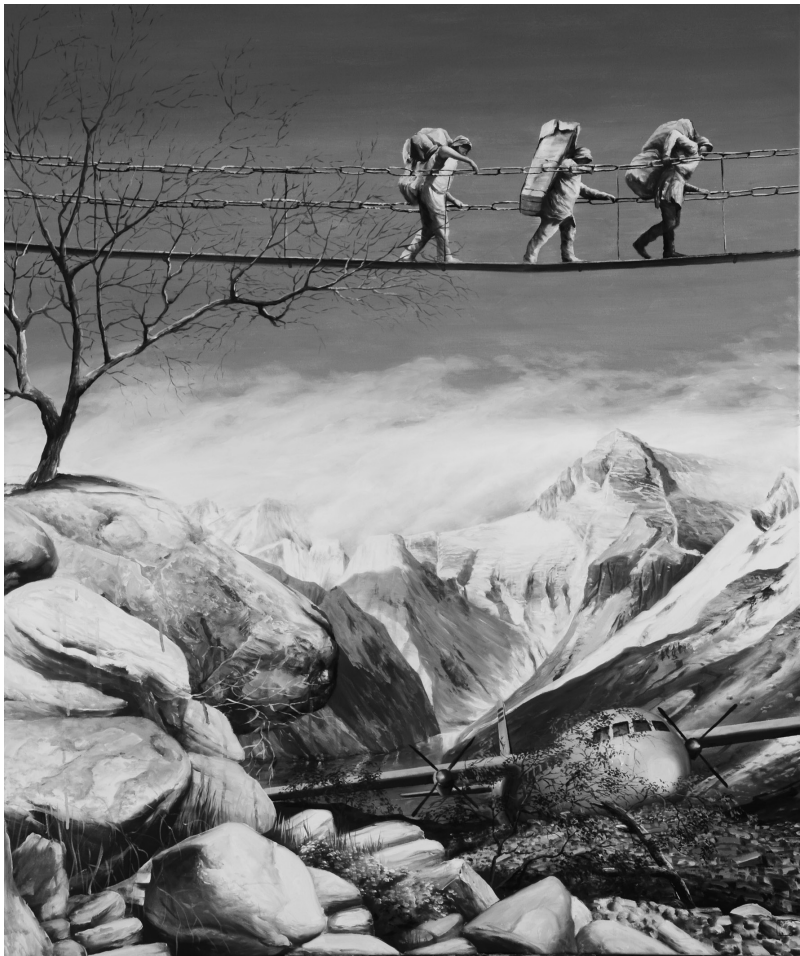
ku slovenskej literatúry v Rumunsku. Veď vtedy na Slovensku ešte skoro nikto o nás nepočul a literárna obec v Rumunsku nám nerozumela. Práve preto sme sa rozhodli prekladať svoje literárne plody do rumunčiny a zasielať ich do literárnych časopisov v Rumunsku, ktoré vychádzali takmer vo všetkých väčších mestách. Na naše prekvapenie skoro všetky boli uverejnené, takže rodica sa slovenská literatúra sa dostala do povedomia rumunských čitateľov, ale aj literárnych kritikov. Navyše, cez rumunčinu bola preložená aj do maďarčiny, nemčiny, srbčiny, ukrajinčiny, ruštiny, dokonca aj do albánčiny. Takýmto spôsobom sme sa stali známi a slovenská literatúra v Rumunsku si vyslúžila vďačné pomenovanie nadlacky fenomén. Je samozrejmé, že sme ovplyvnení aj rumunskou literatúrou, keďže sme čítali všetko hodnotné, čo bolo napísané v reči väčšinového národa. Vyrástli sme na poliach dvoch literatúr, čo je badateľné aj dnes. Myslím si však, že práve tento vplyv je v spôsobe nášho písania prínosom.

E. F.: V básňach často tematizujete písanie, literárnu tvorbu, vznik a existenciu básne v autorovi i mimo neho... Čo pre vás znamená literatúra, poézia, vaša vlastná tvorba?

■ **I. A.:** Literatúru pokladám za balzam na dušu každého človeka. Kto sa stane závislý od nej, nosí toto príjemné bremeno po celý život. Ak slovenský básnik, esejista a prekladateľ z Vojvodiny Vítazoslav Hronec deklaroval poéziu za kráľovnú literatúry a najvyššiu zastupiteľku každého národa, ja ju skromnejšie nazvem omrvinkou dobra. V tomto presýtenom svete, preplnenom pochybnosťami, v ktorom zloba stále na nás striehne, dobro je darom – a kúsok z tohto dobra nosia v sebe básnici. Ako inak by sme si vysvetlili radosť z čítania, radosť z chvíľ prevtelenia do začarovaného sveta napísaných slov? Bez básnikov a bez poézie svet by bol chudobnejší alebo by ani nebol. Táto symbióza je prirodzená a nemôžeme ju rozpoltiť. Poézia a život sú v permanentnej rezonancii, hoci to pociťujú len básnici, najmä keď prichádza inšpiračný moment. Vtedy sa zázračná chvíľa premieňa na báseň.

E. F.: S tým súvisí aj vzťah k slovu... nazdávate sa, že dnes dochádza k jeho devalvácii? Môže niečo poézia v tom robiť, môže pomôcť zachovať váhu slova, hovoreného či písaného, a tým prispieť aj k medziludskej komunikácii?

■ **I. A.:** Pravú váhu slova a jeho zanedbateľnú hmotnosť nikto nemôže zmeniť, hoci mnohé slová stratili svoj primárny cveng a sú pokryté patinou času. Osobne si myslím, že práve slová sú najväčším božským darom, majetkom, ktorý vlastní jedine človek. Myslíme v slovách a všetko sú slová. Aj naše jestvovanie je obalené slovami, vyrieknutými alebo nevyrieknutými. Stále ma

Robert Bielík: Havarované lietadlá I, olej na plátne, 2013

fascinuje magická sila slov, ktorá sa prejavuje hádam najväčšmi v básnických výpovediach, keď združovanie slov sa premieňa na umenie. Práve preto si nikdy nedovolím hovoriť o devalvácii slov. Slová robia človeka človekom, básnika básnikom, veriaceho ponoreného do slov modlitby velebiacim nášho Pána. Slová skrývajú v sebe tajomné čaro a sú nosičmi medziludských vzťahov. A práve básnik môže pozdvihnúť slová do inej roviny a vysloviť aj takéto tvrdenie: *Pre slovo sa trpieť oplatí.*

E. F.: Aké máte plány do budúcnosti, čomu sa teraz venujete v rámci literárnej tvorby?

■ **I. A.:** Keďže mi záleží na zachovaní identity, tradície a obyčaji a na zázraku nášho pretrvania tu v týchto priestoroch, rozhodol som sa zostaviť knihu z úvodníkov, ktoré som písal do Dolnozemskeho Slováka, ako aj z iných článkov uverejnených v Našich snahách a v Našich snahách plus. V niektorých som sa zahľadel aj do našej minulosti a na kultúrne hodnoty. Samozrejme, že básne ma stále obletujú a v okamihoch zaiskrenia inšpirácie píšem poéziu. Nikdy som nepísal programovo, na určitú tému, preto aj moje básnické zbierky dávajú dojem roztrieštenia. Ale taký som ja, slovenský básnik, ktorý verí, že okrem iného aj rozradostiť kvety je účelom básnika.

ZHOVÁRALA SA ETELA FARKAŠOVÁ

**OSUD KÁVOVÝCH ŠÁLOK,
KTORÉ UŽ NIKDY
NIKTO NEROZBALÍ**

Po rozvode som zostal bývať v našom byte sám. S bývalou manželkou sme prežili devätnásť rokov turbulentného manželstva, no nemali sme deti. Vždy chcela viac, ako som jej mohol dať, a tak pevne verím, že sa jej to raz podarí. Najhorších bolo päť posledných rokov, počas ktorých sme sa už takmer nevnímali ani nevideli. Keď išla do roboty, ja som po nočnej ešte spal, a keď som sa vrátil, spala už ona – v izbe, ktorá bola pripravená pre dieťa. Keď sme sa náhodou stretli v kuchyni, len sme sa pohádali. Najlepším riešením bolo od seba odísť, a to čím skôr. Trvalo však dlhých päť rokov, kým sa odhodlala a podala návrh na rozvod. Priznávam, trochu ma to prekvapilo, aj napriek tomu, že som vedel, že veci sa musia nejakým spôsobom vyriešiť. Včera večer, keď som bol v robote, odšahovala sa a na stole v kuchyni mi nechala lístok, na ktorom bolo napísané jedno slovo – Ahoj – a pod ním sa podpísala menom za slobodna. Zostal som v byte sám, nahováral som si, že ľudia sa dnes schádzajú a rozchádzajú častejšie ako predtým, je to bežné, partneri od seba veľa očakávajú, a keď sa ich sny nenaplnia, sú sklamaní a postupne začínú jeden druhého neznášať. Vlastnosti, ktoré počas fázy zamilovania jeden na druhom obdivovali, začínú nenávidieť. Aj napriek tomu, že sme nevideli východisko z nášho manželstva, za tie roky som si zvykol na vzájomné utrpenie, ktoré sme spolu prežívali, a začalo mi to chýbať. Človek sa v takejto situácii ľahko stane masochistom, hoci spočiatku o tom ani nevie. Namiesto mojej ženy ostala žiť v našom byte len káva, ktorú som si poobede pred odchodom do roboty zalial a cítil som ju aj po nočnom návrate. Jej vôňu na rozdiel od vône mojej bývalej manželky nemal počas dňa kto vyvetrať, a tak som ju cítil ešte aj o jedenástej v noci. „V mojom byte žila káva, to sa občas takto stáva, keď je človek sám,“ pospevoval som si v duchu slová, ktoré mi obalenému v tejto vôni v noci napadli, ale za nič na svete som nevedel, ako by mohla táto pesnička pokračo-

vať, pretože v takých chvíľach to asi nevie nik na svete. Bolo ešte zavčasu hľadať si novú partnerku a, pravdu povediac, ani som na to nemal chuť. Aby som sa však celkom nezbláznil, povedal som si, že sa začnem bicyklovať. Prevetrám si na čerstvom vzduchu hlavu a prídem na iné myšlienky. Už pred rokmi ma chytila za srdce horská cyklistika, a keď som to začal preháňať, moja bývalá, teda exka, mi povedala, že mám v hlave len bicykel, čo sa ma dotklo, a v snahe zachrániť naše manželstvo som vtedy bicykel zavesil v pivnici na hák a odvtedy som ho nepoužíval. Až teraz nastala tá správna chvíľa. Zbehnem dve poschodia do pivnice a svoj nástroj záchrany oprášim a najmä dofúkam gumi, ktoré už po toľkých rokoch musia byť ako rozpustené maslo. Ešteže visí na háku, inak by som musel vymeniť plášte aj duše, na ktoré by za tie roky ráfiky vytlačili svoju neomylnú pečať.

V našej, vlastne teraz už len mojej, pivnici to vyzeralo ako po pohrome. Exka z nej vyniesla všetky veci, o ktorých si myslela, že by sa jej niekedy mohli hodiť. Bicykel naštastie ostal na mieste, aj s vrstvou prachu na kostre a riadidlách. Opatrne som ho ešte na háku utrel handrou, až potom zvesil a postavil na zem. Priložil som k ventilu malú, ale veľmi výkonnú pumpu, ktorá dopĺňa vzduch obojstranne, keď som si všimol na polici niečo zabalené v škatuli a previazané modrou stužkou, ktorá po rokoch vybledla. Položil som pumpu na spodnú časť drevenej police a chytil do rúk zaprášenú papierovú škatuľu. Automaticky som potriasol jej obsahom, ktorý zvonivo zahrkal. Pravdepodobne je vnútri niečo sklené, pomyslel som si a s pocitom akejsi piety k doteraz nerozbalenej veci som z papierového obalu sivastej farby, ktorý si ešte pamätal socialistické obchody (Svoje kroky spoj s predajňami Zdroj), začal odmotávať vyblednutú stužku. Bol som napätý, ale zvedavosť bola oveľa silnejšia. Čo ak mi v tej škatuli nechala exka nejakú výbušninu so spínačom, ktorá po rozbalení exploduje a ona ľahko získa náš byt výlučne do svojho vlastníctva? Cvičí, zdravo sa stravuje, takže si ho určite ešte dlhý čas užije. Aj takáto na prvý pohľad absurdita mi napadla a pre istotu som si škatuľu zo všetkých strán obzrel, či na nej neuvidím trčať drôtičky alebo odtlačky jej štihlých prstov. Nebolo tam nič, tento zrejme dar zabalila predavačka už veľmi dávno. Možno už ani nežije, ostala po nej jej práca, ktorej som sa teraz zmocnil – takto si na ňu aspoň niekto spomenul. Opatrne som rozviazal mašľu a sťahoval zaprášenú stuhu z obalu, pod ktorým sa ukrýva prekvapenie. Darček bol dôkladne zabalený, nadobudol som presvedčenie, že ho balila vzorná pracovníčka jednej z mála bývalých darčekových služieb na Obchodnej ulici alebo v Priore na Kamennom námestí. Umelecké alebo spotrebné predmety nevedel takto precízne baliť každý. Dnes to už robí hocikto, ale o kvalite balenia sa nedá hovoriť, skôr ide o pokrkvajú fušerinu, ktorá vznikne z papiera a škatu-

le. Vraj darček... Spotrebiteľ je rád, že ho po prevzatí nemusí pred všetkými otvoriť, lebo by s tým bojoval a len si narobil zbytočnú hanbu. Vďaka fušerine predavačov je nútený otvoriť ho, až keď je doma sám, no musí pritom použiť silné nožnice a dakedy aj nože, žiletky alebo opracovaný kameň, jednoducho niečo ostré a pevné. Odstránil som vrchnú časť papiera zo škatule a potom stiahol aj jeho zvyšky z bokov. Zvírený prach sa mi spod rúk dostal do nosa, a tak som kýchol. Vzápäť ešte raz. Som alergický na prach, ale zvedavosť je silnejšia ako obyčajná alergia, ktorú má dnes už takmer každý. Konečne som po zopár minútach otvoril papierovú škatuľu, pod ktorou bolo slávnostným zlatým písmom napísané – Naším milým novomanželom do nového života žela veľa šťastia, lásky a porozumenia rodina Mihôčkova. Mih ôčko sem, mih ôčko tam, až v tej chvíli som si spomenul, že pod papierom s optimistickým želaním sú otrasné kávové šálky s tanierikmi, ktoré sme síce po svadbe rozbalili, no hneď zase zabalili do pôvodného stavu. Ja ani moja žena, dnes už exka, sme si nevedeli predstaviť, že by sme sa napili z odporných šálok s bláznivým čierno-bielym motívom, pripomínajúcim v čiernej pelerine schúlenú ženu so šatkou vo víchrici alebo stoporený, trochu zhúžvaný mužský pohlavný orgán, a preto sme ich opäť rýchlo zabalili a odniesli do pivnice. Vtedy mi napadlo, že by sme ich mohli aj my niekomu darovať, niekomu, na kom nám až tak nezáleží, ale namalovaný motív na nich bol taký otrasný, že sme sa o to ani nepokúsili. Nikdy nevieš, koho ešte budeš v živote potrebovať, povedala zamyslene moja exka. Teraz už však bola preč a šálok mi prišlo svojím spôsobom ľúto. Ten, kto ich vyrábal, sa možno na nich nadrel, a možno v prílišnej horlivosti svoj umelecký odkaz takto prekombinoval do odpornosti, no nezaslúžia si, aby skončili zabalené v pivnici. So sebazaprením som nadvihol želanie novomanželom a po takmer dvadsiatich rokoch som šálky znovu zbadal! Boli ešte otrasnejšie, ako som si ich pamätal. Čierny, takmer pohrebný motív mi teraz pripomínal pomäteného koňa vo výskoku, akoby stojaceho na chvoste, a keď som šálku obrátil hore nohami, videl som rozťahnuté čongále tučnej tanečnice. Náhly kŕč mi úpenlivo zovrel žalúdok, pre istotu som ich teda opäť rýchlo zabalil. Sadol som si na hnedú umelohmotnú taburetku, ktorú sme mali kedysi v kúpeľni, a v náhlejši melanchólii rozjímal nad tým, že na polici, zahádzané ostatnými vecami, prežili šálky na kávu, z ktorých sa nikto nikdy nenapil, počas celého nášho divého manželstva nie. Čo všetko som teraz pre ne ochotný urobiť? Ak by som sa z nich napil, riskoval by som život, pretože sú také otrasné, že aj voňavá káva sa v nich musí premeniť na cyankáli. Ale možno je to len môj pohľad, zastretý minulosťou, možno by urobili radosť niekomu, kto pije kávu z plastových pohárov či téglikov. Odrazu som sa sám sebe zhnusil. Nie každý má právo takto rozmaznane uvažovať. V náhlych vý-

čítkách svedomia som sa začal trápiť, keď som začul štrngot kľúča vo vchodových dverách z chodby do pivnice. Dotyčný sa pokúšal niekoľkokrát trafiť do zámky, ale zrejme si nezvolil správny kľúč. V zámke to opäť zaškrkalo a konečne kovovo unavene povolil. V tej chvíli zhaslo osvetlenie, takže som prichádzajúceho nevidel. Snažil som sa nahmatať svetlo na bicykli a v nádeji, že žiarovka v ňom bude aj po rokoch funkčná, som ho zapol, ale zaznelo len plechové ťuknutie. Človek, ktorý vošiel do pivnice, náhle zmeravel a zatajil dych. Ešte to by chýbalo, aby vinou mojou a mojich otrasných šálok na kávu dostal infarkt, pomyslel som si a potichu zakričal: – Haló, ste tam? – V tej chvíli mi nad hlavou niečo veľmi svieže zasvišťalo, mohla to byť aj oceľová tyč alebo kus plechu. Uf, to asi nebude nikto z mojich láskavých susedov, pomyslel som si a v stupňujúcom strachu som hodil po útočiacom príšelcovi oboma rukami bicykel. Neznámy vzdychol a zrejme pod nánosom ťažkého horského bajku, jedného z prvých, ktoré vyrábali v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, sťažka zastonal. – No, doriti, – stihol ešte zamrmlať porazenecky a v okamihu stíchol. Keďže zďaleka nepatrím k hrdinom, zostal som ešte nejaký čas zaleznený v bezpečnom pivničnom kúte ako v jaskyni a čakal, čo bude ďalej. Ale nedialo sa nič, v ovzduší bolo len mrazivé ticho. Konečne som si dodal odvahy a krok po kroku som sa popri stene posúval k východu na chodbu, kde som nahmatal vypínač. Svetlo sa odhaľujúco rozsvietilo. Pod mojím bicyklom ležal a chrčal neznámy zavalitejší muž s čiernou pletenou čiapkou posunutou z hlavy cez polovicu zarastenej tváre. Môj záchranca, bicykel, ako ťažká kopija počas svojho letu zasiahol ešte aj policu so zaváraninami, ktorá sa na chlapa zosypala. Na mokrých vlasoch mu ako tmavočervený príčesok visel chumáč cvikly, podľa smradu už pekne dlho po dátume spotreby. Aj vďaka tomu, že v našom paneláku býva asi dvesto ľudí, tohto votrelca som nepoznal. Hľadel som mu rovno do očí, keď nadvihol husté zrastené obočie.

– Čo stojíte, pomôžte mi, inak ma máte na svedomí, – povedal skôr pre seba.

– Kto ste? – opýtal som sa.

– Vám to zavesím na nos, – odvetil a vyplul z úst kôstky zo zaváraných čerešní.

– Nemusíte, pokojne tu môžete ležať do Vianoc. V túto neskorú hodinu už do pivnice nevkróčí ani noha, tým si môžete byť istý, a do rána je ďaleko.

– No dobre, pravičiar, nenaparuj sa, teraz si očividne vo výhode, ale už zajtra to môže byť inak, – povedal votrelec sklesnuto.

– Pozrimeže sa, marxista, a v takúto neskorú noc v cudzej pivnici.

– Nie je cudzia, všetko by malo patriť všetkým.

– Takých už bolo, a pozri sa, v akých sračkách sa váľame, – povedal

som pri pohľade na čalamádu, ktorá mu odkiaľsi pristála na ťažko skúšaných pleciach.

– Doriti...

– Čo doriti?

– Tečie mi z hlavy krv.

– To je cvikla, Šándorová každý rok zavára nadprodukciu. O chvíľu sa dostaneš aj k jej štiplavej čalamáde.

– Niekto vyrába nadprodukciu, niekto hladuje.

– Kto si?

– Dobre, vyhral si, len ma odtiaľto dostaň. Som zlodej.

– Zlodej?

– Ale nie hocijaký. Ja si len požičiam, a potom vrátim. Keďže dnes už nikto nechce požičať, tak musím kradnúť. Ale vždy to, čo ukradnem, naozaj aj vrátim. Som nenápadný, teda bol som. Až do dnešného dňa mi všetko vychádzalo. Nebyť teba, mohlo to tak pokračovať až do dôchodku, – povedal vyčítavo.

Zlodeja mi prišlo ľúto, mám takú povahu.

– Máš deti? – opýtal som sa ho.

Odpľul si. Z úst mu vyletel kus jablka so zvyškom zaváraných čerešní. Na mesiačky pokrájané ich kladie do fľaše Farkašová z druhého, zrejme ich darovala Šándorovej, a tak sa ocitli v pohári na jej polici, pod ktorou teraz leží spacifikovaný zlodej.

– Nemám decká, načo aj? V týchto časoch ľudia ako ja sú bez perspektívy. Mohol by som im dopriať školy? A za čo? Vychovával by som len ďalších nezamestnaných.

– Takto by si nemal uvažovať, lebo sa nepohneš z miesta.

– Rád by som sa, lebo mi tá polica celkom rozgníavi nohu. Ako budem kradnúť bez nohy? – spýtal sa.

Bol som ticho.

– Tak ako budem kradnúť bez nohy? – zopakoval otázku.

– Prepáč, – pozrel som sa na zlodeja, ktorému bolo do plaču. – Myslím len na seba a na tie prekliate šálky, – odpovedal som a vybral sa k nemu ešte vždy ležiacemu pod zvalenou policou.

– Na aké šálky? – spýtal sa s neskrývaným záujmom zlodej a dodal: – Vy pravičiarci myslíte na strašné veci.

– Strašné ako strašné, – povedal som a napadlo mi, že som trafil kliniec po hlavičke. Tie šálky, ktoré som objavil po takmer dvadsiatich rokoch, sú fakt príšerné, to je pravda. V hlave mi skrsol spásonosný plán. Najskôr som zasypaného zlodeja oslobodil od všetkých zaváranín, potom policu a na záver

svoj horský bicykel ťažký ako kôň. Zachránený vlastný brat noci sa pozviechal a posadil sa na rybársku stoličku, ktorú v chodbičke pivnice zanechal rybár Šimuha z ôsmeho. Odkedy chytil štuku, ktorá mala v bruchu prehltnutého potkana, ryby nechytá. Nemôže ich vidieť ani na fotke.

– Niečo by som pre teba mal, povedzme bolestné, keď si už v našej pivnici takmer prišiel o gule, – povedal som presvedčivo tajomne.

– A čo by to ako malo byť? – zlodej sa dosť slabo snažil skrývať záujem, jeho oči plné nádeje hovorili za všetko.

– Dám ti niečo pekné na pamiatku, krásne kávové šálky, – povedal som a hneď som sa aj obrátil, aby som v polici nahmatal škatuľu s tými nepodar-kami.

– Pijem z fľaše, – povedal zlodej presvedčivo.

– Aj kávu?

– Kávu nepijem vôbec, škodí na prostatu.

– To som ešte nepočul.

– To je škoda, máš na to vek. Je načase, aby si sa o tieto veci viac zaují-mal.

– A čo tvoja žena? Možno by sa jej nové, neporušené a skutočne neoku-kané šálky hodili k servisu, – pokúšal som sa ďalej. Šťastie praje vytrvalým, ak to však netrvá priveľmi dlho.

– Ušla odo mňa, – povedal a prehltoť trpkú slinu.

– To mi je ľúto.

Ožil.

– Ale mne nie! Hnevá ma len to, že ušla ona odo mňa a nie ja od nej! Som chlap, koruna tvorstva, vzácny exemplár, mačo, a ona... Bola to obyčajná sleptomanka.

– Čo prosím? – ostal som prekvapený.

– No, sleptomanka. Brala všetko, čo videla.

– Aha, kleptomanka, – opravil som ho.

– Často sa klepotila. Z večera do rána, kým som bol v práci, vybielila náš byt. Moja systematická zberateľská robota...

Zasmial som sa, ale nie veľmi.

– Čo ti je smiešne?

– Zlodejovi vybielia byt, to je fakt dobré. Bizarné.

– Nechoď na mňa s cudzími slovami, cítil som sa vybrakovaný. Z tela mi trčali vyprázdnené šuplíky, ako na jednom obraze, ktorého kópiu som čmajzol v miliónárskej štvrti.

– Dalí.

– Čo dali?

– Salvador Dalí namaľoval ten obraz, o ktorom hovoríš. Prepáč, a čo urobila s tými vecami, ktoré si cielene kradol?

– Všetko schovala na jedno miesto, len si neskôr nevedela spomenúť kam. Veď ti hovorím, mala sleptomániu.

– Kleptomániu.

– Možno aj to.

Prikývol som.

– Má krátku pamäť, ako politici po voľbách, – prikývol som.

– Jasné, pravičiar sa nezaprie, tvoji politici po voľbách, – povedal takmer výsmešne.

– Tak čo tie šálky?! Fakt ich nechceš? A čo keby som ti k nim aj niečo pribalil? Boby alebo vianočné ozdoby?

– Pijem z fľaše, a keď to už musí byť, tak z jednorazových téglikov, je to hygienické. Nikdy nevieš, čo je vo vode, v ktorej umývaš šálky a taniere.

– Ospravedlňujem sa, ak som sa ťa dotkol, no fakt neviem, čo s tými prekliatymi šálkami...

Zabzučali mi hodinky na ruke.

– Koľko je?

– Pol tretej.

– To sa už moc nevyspíš.

– Chodím do roboty až poobede.

– Nehovor! To sme na tom skoro rovnako, ja až večer.

Zasmiali sme sa, ale nie veľmi hlasno, aby sme nezobudili susedov.

– Vynáša ti to?

– Nestojí to za reč, už osem rokov nám nevalorizovali plat, – povedal som.

Zlodej vytiahol z vrecka malú kalkulačku a začal do nej ťukať prstom.

– Nosím ju všade so sebou, aby som mal prehľad. To znamená, že si za tie roky pri štyroch percentách valorizácie mohol mať vyšší plat o tridsaťdva percent. To vie nasrať.

Prikývol som.

– Uvažuješ ako zamestnaný.

– Do ničoho sa nehrniem bezhlavo, každý lup najskôr zhodnotím, pre-kalkulujem, jednoducho zvážim, či sa mi oplatí.

– Ty by si mal byť vo vláde.

– Tam je už veľká konkurencia a o odrobinky nemám záujem.

Opäť sme sa potichu zasmiali.

– O chvíľu svítá, budem musieť zdvihnúť kotvy, – povedal napokon zlodej.

Postavili sme sa, on zo stoličky bývalého rybára a ja z hnedej taburetky.

– Konečne som sa s niekým po dlhom čase dobre porozprával. Škoda len, že ideš od nás naprázdno. Naozaj nechceš tie kávové šálky? – spýtal som sa v nádeji, keď sme prechádzali k dverám vedúcim do úzkej panelákovskej chodby.

– Nič sa nedeje, vaše pivnice boli pre mňa už len bonusom. Auto mám zaparkované za fontánou, je napakované až po strop. Dnes som mal vcelku úspešný deň.

– Gratulujem, a ešte raz všetko dobré, povzbudil som zlodēja. Z jeho vcelku úspešného dňa som mal úprimnú radosť a nechcel som ju skrývať.

Odrazu prudko zastal a pozrel sa k jednej pivnici, v ktorej niekto zabudol zamknúť zámok.

– Čo myslíš, mohol by som čmajznúť ten kočík? Nájdem naň ešte v aute miesto. Bolo by to estetické?

– Myslíš etické? A čo tak odrazu, veď deti nechceš, – povedal som a dodal: – Malý Zoltán z toho kočíka už dávno vyrástol, tak prečo nie?! Pokiaľ viem, jeho rodičia už ďalšie deti neplánujú, jedno im vraj stačí. Tak smelo do práce, kým si to nerozmyslia, – vyzval som zlodēja a na dôvažok som ho potľapkal po pleci.

– Ďakujem za povzbudenie, pravičiar, – povedal šťastne zloděj a bleskurýchlo zhrabol z pivnice detský kočík.

– Niet za čo, najviac ti bude vďačný Zoltán, ktorý už chce mať pokoj s deťmi, a tá jeho chlpatá grácia by sa zase do toho mohla namotať, keby mala pred očami kočík, keď sem raz za čas odnesie tie svoje odporné zavaraniny. Vieš, aké sú ženy, – prikývol som a z brány som zamával zlodějovi na rozlúčku. Aj keď sa to na prvý pohľad nezdá, občas taký chmaták robí užitočné veci, pomyslel som si, keď mi opäť napadli zabalené a nikdy nepoužité kávové šálky, nechcený darček zo svadby.

Do rána som nezažmúril oka.

Myslel som na to, že len čo sa ráno umyjem a oblečiem, ponúknem kávové šálky susedom, možno sa niektorému z nich hodia k príšernostiam, ktoré už majú doma, a bude mi za ne vďačný. Ľudia sú všelijakí, čo sa jednému páči, druhý by si nedal ani pod zubnú plombu.

Svoju „túr“ s otrasnými kávovými šálkami som začal od najvyššieho, dvanásteho poschodia. Už na začiatku som vedel, že to nebude ľahká cesta, ale v duchu som sa nádejal, že aj napriek tomu niekomu môžem urobiť radosť. Najjednoduchšie by bolo nechať šálky uložené v pivnici, nech na ne naďalej sadá prach. Ja som však človek jednoduchej cesty nikdy nebol a to mi, zaplaťpánboh, vydržalo až do pred dôchodkového veku.

– Párky? Aké párky? – spýtal sa ma už takmer nepočujúci sused Obzina, ktorý býva pár centimetrov od hlučnej strojovne výťahu, a nestažuje si.

– Nie párky, ujko, ale šálky! – zopakoval som.

– Ach, tak, vojáčku, šálky. Na čo šálky? Na žuby mi stačí jedna, po nebožkej, ktorú mám už tridsať rokov. Veru tak, vojáčku, – prikývol dedo a s bezzubým úsmevom mi zabuchol dvere pred nosom.

Napriek malému neúspechu som s neutíchajúcim entuziazmom zazvonil u Pandraviča. Až vo chvíli, keď som tlačil zvonček, som si spomenul, že je policajtom.

– Lopkár?! Komu si ich štipol, hm? Pôjdeš so mnou na stanicu! – povedal prísne ako v službe Pandravič, a to aj napriek tomu, že mal oblečené kvietkované trenky, cez ktoré mu prevísalo veľké brušisko rozliate do všetkých strán ako cmar tečúci z koryta.

– Dnes nemám v pláne cestovať, – snažil som sa vtipkovať, ale to ma už strážmajster držal za krk ako králiku pred porážkou a ťahal k sebe do chodby. Vedel som, že čokoľvek vysvetľovať by bolo zbytočné a mohlo by sa to zvrtnúť proti mne, a tak som zatajil dych a z celej sily som sa mu vyšmykol z hustých paprč. Z dvanásteho som zbehol pre istotu až o päť poschodí nižšie. Čert, zlodej a policajt nikdy nespia. Myšlienky niekomu darovať kávové šálky som sa však nevzdával, neúspech, ak ťa nezabije, vraj ťa posilní. Zazvonil som na čudne pomalované dvere čiernymi, červenými a modrými čiarami, ktoré sa prelínali do neforemného trojuholníka plného bodiek. V umeleckom svete sa tomu hovorí abstrakcia. Prišla mi otvoriť asi päťdesiatročná žena s vyholenou hlavou, ktorú som v našom paneláku ešte nevidel. V zuboch provokatívne masírovala hrubý štetec, z ktorého kvapkala farba.

– Nóóóó, – zatahla žena. – Čo zízaš? Si ešte nevidel vyholenú? – opýtala sa a drsne vycerila na mňa žltnúce zuby ako rocker po šesťdesiatke.

– Prepáčte, že ruším...

– Stoj! Práve si sa stal súčasťou mojej apokalypsy! Máš súmernú okrúhlu hlavu, bude z teba pekný stavec na bojisku dejín, pravda, ak sa dožiješ a nedám ťa stať, – umelkyňa sa zlovestne uskrnula a vtiahla ma do bytu. Nestihol som sa ani vyzuť, a už som stál uprostred jej apokalypsy, teda oproti veľkému plátnu, na ktorom to vyzeralo takmer ako vzor na mojich šálkach. Potešil som sa, umelkyňa tvorí podobné výtvarné motívy, o tom niet pochýb! Bol som šťastný, že zdanlivo nepotrebné kávové šálky budú niekomu užitočné, a nielen to – stanú sa jej inšpiráciou apokalypsy.

– Postav sa sem a kukaj do okna. Nieéé! Nie tak, viac na mňa, čo si ešte nikomu nepózoval?! – dirigovala ma vyholená maliarka v izbe zapratanej množstvom vecí, prázdnyimi fľašami od vína, plechovkami od radlerov, neumytými šálkami a taniermi.

– Nie, ešte nie, – povedal som placho, keď ma už rýchlymi ťahmi nanáša-

la rovno do obrazu. Asi po desiatich minútach neúnavného maľovania začala skuvíňať a zavýjať, akoby sa blížila k orgazmu. Zdrapla ma a hodila na zem. Nebránil som sa, veď dva roky po rozvode som nemal ženu, a tak ma potešilo, že som sa stal rovno súčasťou jej umeleckého orgazmu – pred abstraktne pomalovaným plátnom, z ktorého som zrejme aj na okamih zamdlel. Umelkyňi však ani to nezabránilo, aby na mne dokonala svoj panoramatický orgazmus.

– Vo svojej karme mám veľa mužov, odteraz si jedným z nich. A čo si to vlastne chceš? – opýtala sa ma už vo dverách. Celkom zmätený som jej hľadel do očí pripomínajúcich roztápajúci sa ľad na slnku a nevedel som si spomenúť, prečo som v jej byte. Buď je to prichádzajúci alzheimer, alebo sex s ňou mi načisto pomútil mozog. Ako keď lyžičkou miešaš ovocný jogurt. Spomenul som si na to až o dve poschodia nižšie. Vydýchol som si. Chvalabohu, umelkyňi som sa nestihol opýtať, či by neprijala kávové šálky, ja som ich u nej jednoducho zabudol.

Tak, a problém je vyriešený, potešil som sa a odišiel som do roboty.

Na rozdiel od predchádzajúcich dní mi práca išla od ruky a dokonca ma miestami bavila.

Keď som sa v noci vracal domov, dokonca som si popískoval. Nonšalantne som otvoril poštovú schránku umiestnenú v trojposchodovom rade s ostatnými, z ktorej sa na mňa vysypalo množstvo letákov na nekvalitných papieroch, propagujúcich pizzerie, nebankové pôžičkárne a kandidátov do komunálnych volieb. Hodil som ich do koša, a keď som už chcel odísť, nadobudol som pocit, že sponad schránok na mňa niečo číha. V čudnom tušení som pomaly, ale iste dvíhal hlavu k plafónu, k blikajúcej neónovej lampe, keď som ich opäť uvidel. Na vrchnej časti schránok boli položené kávové šálky, ktoré sme s exkou dostali pred takmer dvadsiatimi rokmi ako veľmi nechcený svadobný dar, a odvtedy na ne padal prach v pivnici veľkosti jedenkrát jeden meter. S vypätím všetkých síl a stupňujúcim sa hnusom som ich vzal do rúk a odniesol domov v presvedčení, že dnes večer musím prekročiť svoj tieň. Chce to odo mňa nejaká neznáma sila, keby som bol poverčivý, tak poviem spolu s Charlesom Dickiensom a jeho Vianočnou koledou, že duch tých nechcených šálok. V kuchyni som jednu vybalil zo žltnúceho papiera a, prekonajúc všetky predsudky, zalial som si do nej instantnú kávu s vanilkovou príchuťou. Pri pohľade na otrasné vzory na nej mi prebehlo pred očami dvadsať spoločných rokov života s exkou, a keď som sa zo šálky prvý raz pokúsil napiť, naplo ma na vracanie. Nie je predsa možné, aby niečo bolo až také nechutné, pomyslel som si, keď som vzápätí horúcu kávu lial do drezu. V absolútnom ošiali som vytiahol z poličky na linke kladivo, rozohnal sa ako praveký muž v kožušine a z celej

sily som chcel do šálky udrieť, keď ma v absolútnom čine zadržal upištananý hlas televíznej moderátorky, ktorá v pravidelnom programe predstavovala remeslá a starožitníkov zo Starého Mesta. Poznal som ju ešte z mladosti, keď pracovala v regionálnej televízii, už tam pištala na nevydržanie. Lenže tam pištala pre zopár televíznych divákov, kým teraz piští pre celý národ. V tej chvíli mi ruka zmeravela, takže som sám sebe pripomínal kováča v iskriacej vyhni z budovateľského obrazu v štýle až veľmi skorého socialistického realizmu. Moja známa upištananá moderátorka sa opýtala prešediveného starožitníka, či má uňho každý šancu predať svoje historické veci, a on prikývol. Prikývol! Pomaly, veľmi pomaly, aby som si to nerozmyslel, som ruku aj s kladivom priložil k telu a šálku disciplinovane umyl pod horúcou vodou, vzorne ju zabalil do tenkého papiera, priložil k ostatným, zatvoril škatuľu a v napätí čakal pri svojom nechcenom poklade až do rána. Okolo pol jedenástej, keďže starožitníci dlho spia, som zaklopal na dvere s označením Antiques. Podľa očakávania sa v nich zjavil starožitník, ktorého som videl večer predtým v televízii. Oproti televíznemu obrazu bol v skutočnosti oveľa menší a nejaký pokrčený v tvári. Ukázal som mu kávové šálky a všimol som si, ako zatajil dych. V hlave mi vzbĺkla iskra, čo iskra, ohňostroj nespútanej nádeje, že sa mu páčia. Zbavím sa tej hrozitárskej šerednosti, a ešte na tom zarobím! Keby to tak vedela moja exka, šľak by ju trafil od závidi, vždy predsa od života chcela niečo viac! Starožitník odborným pohľadom vzal zo škatule ako z vzácneho trezora jednu šálku a prstom prechádzal po jej otrasných povrchových vzoroch.

– No, – nadýchol sa. – Nie je to nič vzácne, obyčajné šálky, sériová výroba. Navyše, sú otrasné, – povedal, čím zmaril všetky moje nádeje. Šálky mi podal, vlastne vrazil mi ich do rúk ako taviace sa železo.

– Ďakujem vám za váš vzácny čas, – zmohol som sa, keď ma pri zúrivom cenganí vchodového zvončeka nad dverami do predajne vyprevadil na rušnú ulicu.

Cítil som sa rozhojdaný ako mosadzný zvonček nad dverami Antiques, keď som kávové šálky opäť niesol do pivnice a postavil ich doprostred cesty s neutíchajúcou nádejou – veď čo keby predsa len o ne niekto zakopol?! Možno aj môj známy – zlodej, ktorý si povie, že mi urobí radosť a šálky si jedného dňa vezme domov. Bude to preňho poľahčujúca okolnosť pred Bohom, taká polokrádež.

Po vyše roku som o tie prekliate šálky zakopol len ja.

Keď som sa prizrel lepšie na zem, videl som stopy v prachu, ktoré ich obchádzali, a podľa vrhnej časti papierovej škatule mi bolo okamžite jasné, že sa ich nikto ani nedotkol. Sklamane som šálky nechal na zemi a cestou po

schodoch domov ma mrzelo, že som nikdy nemal dostatok sebavedomia na to, aby som blízkym priateľom odhalil niečo zo svojho vnútra, a všetko som v sebe dlhé roky dusil, ako sa dusia tie prekliate šálky v nepriedušnom obale. Bál som sa byť otvorený a v pravej chvíli niekomu hoci aj šliapnúť na nohu a vychutnať si jeho prekvapený pohľad a vyčítavú vetu: – Toto som od vás veru nikdy nečakal...

Otvoril som dvere do toho svojho od kávy a cigariet smradľavého bytu a pri pohľade na mapu sveta visiacu v predsieni som sa predsa len pousmial. Tie prekliate šálky nájdu archeológovia o tisíc rokov zaručene nedotknuté. Veľký objav oslávia s nepochybne dobre vychladeným doteraz neznámym nápojom, ktorý pozdvihne ducha, potom ich zapíšu do depozitára a očísľujú. Len čo zaujímavý nález opatrne, v bielych rukavičkách, rozbalia, možno sa niekto zo zvedavých vedcov z nich aj napije, len, preboha, aby ju nerozbil, keď tisíc rokov vydržala takto nedotknutá, takmer panna! Na účet bohatých mecenášov nadchýnajúcich sa našou starobyľou videokultúrou, sa zo šálok vyrobia ich najvernejšie kópie s neuveriteľnými detailmi, určené pre prestížne svetové múzeum v Nemecku alebo Amerike. Potom cenné originály opäť zabalia a opatrne, až s materinským citom, uložia do depozitára.

Hlavu hore, to, že sa začiatkom 21. storočia v našom dome v Starom Meste a mimo neho nikomu nepáčili, ešte predsa nič neznamená.

SÚRADNICE VOJNOVÝCH NOVEL ALFONZA BEDNÁRA

Alfonz Bednár (19. 10. 1914 – 9. 11. 1989) v novelách *Susedia* (1954), *Hodiny a minúty* (1955), *Kolíška* (1956), *Rozostavaný dom* (1956), *Zrub z kameňa* (1960) a *Cudzí* (1960) výraznejšie spracováva vojnovú tému, využíva ustálenú kompozičnú výstavbu aj autorskú stratégiu. Tieto diela ponúkajú určité časopriestorové súradnice, ktoré možno v rôznej miere dešifrovať, dokonca konkretizovať. Autor volí naratívny postup náznaku a odkazu na historické udalosti, často presným dátumom označuje čas, o ktorom rozpráva, čím vytvára i vymedzuje miesto diania príbehu. V týchto súradniciach, pod vplyvom odvíjania reálneho času, nadobúda zreteľnejšie kontúry priestor. Vzhľadom na prezentované časové úseky a historické fakty je možné presnejšie konfigurovať chronotopy Bednárových próz. Slovenským ekvivalentom pojmu chronotop, s ktorým budeme pracovať, je časopriestor. Podľa ruského literárneho vedca Michaila M. Bachtina chronotop vyjadruje bytostnú spojitosť času a priestoru. „V literárnom a umeleckom chronotope splývajú priestorové a časové indicie v zmysluplnej a konkrétnej jednote. Čas sa v ňom zhusťuje, stáva sa hmotnejším a umelecky viditeľným: priestor sa, naopak, intenzifikuje a zapája do pohybu, času, sujetu a histórie“ (Bachtin, 1980, s. 222). Najmä téza o zviditeľňovaní času a participovaní priestoru na histórii vystihuje analyzované diela.

Bednár v novele *Susedia* nenápadne uvádza historické fakty, pomenúva bojiská druhej svetovej vojny a informuje o postupe Červenej armády. Vyjadruje predpoklad neodvratnej porážky nacistického Nemecka. Príbeh, v ktorom autor ponúkne iba rezumujúci náhľad do budúcnosti, sa odohráva počas vojny, pravdepodobne v časti územia, kde pôvodne prebiehalo SNP, no len nedávno ho zabrali Nemci. Jeden z protagonistov, partizán Masňák, spomína na snúbenicu, ktorá žije pri Nitre, čo je pomerne ďaleko. Ide zrejme o hor-

ské prostredie stredozápadného či severozápadného Slovenska (podľa neskôr spresneného času oslobodenia), ktoré znovu obsadili fašisti, no napriek tomu sa vo vedomí ostatných postáv z partizánskeho odboja zrači neomylné tušenie nadchádzajúceho víťazstva nad fašizmom.

Táto skutočnosť rezultuje z odkazov na Vislianko-odriansku operáciu: „*Nemôže byť stratené, čo sa ešte len začalo. Sovieti bijú na Karpaty, na Varšavu bijú, sovietski partizáni v našich horách, proti Nemcom idú chlapi, vojsko*“ (Bednár, 1980, s. 12). Takisto na Karpatsko-dukliansku operáciu: „*Švábov bijeme z dvoch bokov. Sovieti na Dukle a na strašne dlhom fronte a my tu*“ (Bednár, 1980, s. 32). Ako je známe, závažná Vislianko-odrianska operácia bola útočná operácia sovietskej armády na pravom krídle východného frontu. Začala sa 12. januára 1945, skončila sa 3. februára 1945 a zahŕňala aj oslobodenie Varšavy dňa 17. januára toho istého roku. Napokon, Bednár zaznamenáva i oslobodenie danej lokality: „*Päťastyridsiaty rok, apríl, nedeľa, čo je? (...) Všade stáli ľudia a vítali sovietskych vojakov*“ (Bednár, 1980, s. 78). Čitateľ si tak utvára eklatantnú predstavu o čase príbehu z hľadiska jeho trvania.

Opisované skutočnosti zasahujú do vedomia nepriateľov a ovplyvňujú im myslenie. Spôsobujú napríklad letargiu, dištancovanie a neangažovanie gardistov. Na jednej strane sa Bednár vyhýba priamemu zobrazeniu priebehu SNP a v duchu dobovej rétoriky nevdojak vyzdvihuje dôležitosť partizánskeho živlu, no na druhej strane zachytáva spontánne prejavy ľudskosti reprezentantov rôznych bojujúcich skupín a civilného obyvateľstva. Pozitívnu úlohu v novele prekvapivo zohráva i kňaz Stachovič, ktorý ukrýva prenasledovaných fašistami: židov i partizánov. Na rozdiel od farára z Jašíkovho románu *Námestie svätej Alžbety* (1958), ktorý chce za úplatu vystaviť krstný list židovke Eve Weimannovej, sú jeho pohnútky altruistické a nezištné.

V atmosfére neistoty a ohrozenia sa rieši najmä problém udavačstva, resp. hádanka, kto nahlásil pozície partizánov a ukrývanie židov. Pomerne zaujímavá zápleтка s niekoľkými falošnými podozreniami zvyšuje atraktivitu diela.

Aj v novele *Kolíška* Bednár reflektuje obdobie bezprostredne po páde Povstania. Rozprávanie vedie v dvoch časových pásmach. V prvej dejovej línii sa autor na rozsiahlej epickej ploche venuje predovšetkým vykresľovaniu psychologického obrazu postáv, nevynímajúc príslušníkov nemeckej armády. Postavy „nepriateľov“ majú ambivalentný charakter. Autor zachytáva hrôzy vojny a brutálne činy, ktorých sa dopúšťajú. „*S granátmi pod bradou si odsúdení vykopalí spoločný hrob. Nad hrobom ich potom z boku po jednom odstrelovali, strieľali im do granátov. Ani jednej z obetí neostalo po hlave stopy*“ (Bednár, 1980, s. 106). Prezентuje beštialitu ich pováh, prejavujúcu sa vynaliezavými

spôsobmi popráv a mučenia na okupovanom území: „... s takouto špeciálnou technikou súhlasím, lebo hniloba bez hlavy nie je nebezpečná, okypri zem budúcnosti, hniloba bez hlavy je ako – ako – ty máš fantáziu, Otto!“ (Bednár, 1980, s. 106). Ukazuje však i ľudskejšiu tvár nepriateľských vojakov, zobrazuje ich frustráciu, všíma si, ako im bolestne chýba rodina, približuje pocity úzkosti aj hĺbavé premýšľanie o bytí: „... myslou bol v detstve, v dobrom svojom detstve neďaleko Ahlenu. Ahlen, môj Ahlen! Čierne mesto, uhlie, bane, továrne – ale biely otcov mlyn, zvonku biely, nový, zvnútra ešte belší múkou. Ernst sa hrá za mlynom s kamarátmi, so starším bratom“ (Bednár, 1980, s. 111).

Autor v novele *Kolíska* rozvíja najmä tému medziludských vzťahov na pozadí vojny, čiastočne obdobia združstevňovania, pretože druhá dejová línia je situovaná do rokov 1951 – 1952. Staré traumy a nedoriešené problémy z vojny v tomto čase pretrvávajú a ovplyvňujú uvedený proces kolektivizácie. V centre pozornosti stojí protagonistka Zita Černeková, žena s precizovanými životopisnými údajmi, ktorej osud je zachytený od útlej mladosti až po prah stredného veku. Zaznamenané udalosti, významné pre jej nasledujúci život, siahajú až do roku 1933: „V triatridsiatom roku, keď mala osemnásť rokov, bola s matkou v Čechách na robotách na veľkostatku v Radotíne u Majerského ako gazdu“ (Bednár, 1980, s. 93). Čas príbehu sa manifestuje v kulisách hospodárskej krízy. Osemnásťročná Zita spolu s matkou pracuje na statku a zaľúbi sa do svojho zamestnávateľa, ženatého muža. „Tam sa jej Majerský zapáčil, len čo ho videla prvý raz“ (Bednár, 1980, s. 95). Z tohto zväzku vzíde nemanželské dieťa. Po dôležitej a mnohé stimuly konania postáv objasňujúcej epizóde autor posúva príbeh v čase ďalej. V súvislosti s týmto posunom sa uskutočňujú priestorové premeny. Ocitáme sa v čase, ktorý sa začína 17. októbra 1944, pádom Lieskova, podhorskej obce, ktorá je ťažiskom diania prvej línie deja. Tento dátum si Bednár zrejme nevybral náhodne. Dňa 17. októbra sa spoza hraníc s Maďarskom spustila proti povstalcom mohutná nemecká ofenzíva. Fašistické vojská údernej jednotky Schill obsadili prvé dediny v Krupinskej planine a na južných svahoch Štiavnických vrchov. Zobrazené situácie pokračujú až po tomto dni a sú jeho priamym dôsledkom. Aj v tejto novele sa autor vyhol času trvania SNP a sústredil sa na stvárnienie partizánskeho odporu.

Informácie o významných míľnikoch a pohybe spojeneckých vojsk na západnom i východnom fronte priebežne vsúva do rozprávania. Dozvedáme, že: „Američania sú v Prüme, Rusi v Breslau“ (Bednár, 1980, s. 106). V skutočnosti americká pechota vstúpila do Prümu vo februári 1945. Vtedy zaútočila aj Červená armáda na vrocavskú pevnosť. Onedlho, akoby mimochodom, autor ponúkne ešte závažnejší oznam: „Rusi sú už vo Varšave, v Bukurešti“ (Bednár, 1980, s. 119), čo predchádza uvedeným faktom, no naznačuje jeden zo

zásadnejších obrátov druhej svetovej vojny, ktorý mal dosah na náš geopolitický priestor. V auguste 1944 zrealizovala Červená armáda Jasko-kišišovskú operáciu, ktorej výsledkom bolo pripojenie Rumunska na stranu spojencov v boji proti hitlerovskému Nemecku. To spôsobilo systematické oslobodzovanie Slovenska, ktoré sa začalo 20. septembra 1944 vojskami sovietskej armády, 6. októbra 1944 i jednotkami 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a od 18. decembra 1944 vojakmi rumunskej armády.

Tieto overiteľné správy definujú časopriestor diela. Vojnový príbeh sa odohráva v zimných mesiacoch, je zakotvený približne v čase od októbra 1944 do februára 1945, no najmä vo februári, v podhorskom prostredí južnej oblasti stredného Slovenska.

Keďže je budúci priebeh udalostí v novele predpokladaný, koniec vojny v dohľade, aj Nemci začínajú spochybňovať a ukazujú sa v lepšom svete, prostredníctvom spomienok na detstvo, domov a rodinu. Bednár vyobrazuje nemeckých vojakov ako kontroverzné bytosti plné rozporov. Podáva svedectvo o tom, že v nemeckej armáde panuje hlboká názorová divergencia, nastáva vnútorný rozvrat. Nazdáva sa, že ešte vždy jestvuje vplyvná skupina Nemcov, u ktorých sa s predtuchou porážky stupňuje fanatizmus. Naďalej sa uplatňuje pravidlo kolektívnej viny, nemilosrdne sa trestajú zajatci a likvidujú nepriatelia.

V útrpných chvíľach Zite Černekovej ešte väčšmi pritaží bývalý partner Jozef Majerský, ba odkrývajú sa aj povahové vlastnosti a názory Nemcov. Situácia je konfliktná, obsahuje predzvesť tragédie, ku ktorej zakrátko dôjde: „... vrátili sa s dvoma mokrymi, zablatenými a krvavými mŕtvymi“ (Bednár, 1980, s. 127).

Časové kontinuum je špeciálne v tejto novele ustavične prerušované vysvetľujúcimi návratmi, spomienkovými zábleskami, čo svedčí o „epickej komplikovanosti dejov“ (Hocheľ, 2001, s. 365). No takisto o rafinovanom vytváraní časopriestoru, ktorý predsa završujú vzácne momenty oslobodenia.

Druhá dejová línia, ktorá predstavuje kratší náhľad do budúcnosti, sa odohráva začiatkom päťdesiatych rokov (1951 – 1952). Bednár zachytil len zopár situačných fragmentov. Súdny proces s kulakmi a rozvracačmi socializmu, v ktorom medzi obvinenými figuruje Jozef Majerský, niekdajší gazda z Radotína, Zitin bývalý partner a problematický účastník partizánskeho odboja. V ďalšom obraze autor stvárnil Zitu sediacu pri rádiu, ako počúva správu o tomto procese. Protagonistka diskutuje s manželom Mišom Černekom o odsúdenom. Vzťahy sa zdajú komplikovanejšie, než boli prezentované, navyše vyplávajú na povrch krivdy minulosti, ba aj nové časy prinášajú nové problémy.

Postavy si vybavujú otvorené účty, revidujú vlastné činy, no bojujú najmä sami so sebou. Udalosťami a skutkami postáv, ako i celou novelou preniká myšlienka: „*V kolíske a v hrobe sa človek najlepšie vyspí*“ (Bednár, 1980, s. 107). Možno sa traumy vojny netýkajú iba tých, ktorí si ich neuvedomujú alebo už nie sú súčasťou nepriaznivej doby a neznesiteľnej reality – mŕtvych.

Podobnú naračnú stratégiu, preskupovanie dvoch časových rovín, Bednár využil v novele *Hodiny a minúty*. Táto schéma autorovi umožňuje s odstupom konfrontovať súčasnosť s minulými zážitkami, nazerať na ne z inej, azda objektívnejšej, perspektívy. Čitatelia tak dostávajú možnosť lepšie pochopiť motiváciu konania postáv.

Chronotopom línie príbehu situovaného do súčasnosti (rok 1952) je mestské prostredie Košíc a Prahy, košické letisko a let do Prahy. Reminiscencie protagonistov Ing. Jozefa Mitúcha a Gizely Gáborovej navádzajú do prostredia oslobodzovanej dediny Molčany, do víru turbulentných aprílových dní roku 1945, a vytvárajú druhú líniu rozprávania. Bednár približuje kopanie protitankových priekop, vykresľuje oslobodzovacie boje a ústup nemeckej armády. Pravdepodobne znázorňuje severozápadnú oblasť krajiny, jednu z obcí Žilinského okresu, ktorú predstavujú fiktívne Molčany. Miestne boje trvali od začiatku apríla a posledné nemecké jednotky tu boli, a vlastne aj na celom Slovensku, porazené do 1. mája 1945. „*V päťatýrisiatom roku v Molčanoch prešla prvá aprílová streda ticho a pokojne, aj keď z juhu, od Račian, Adamoviec, Boroviec a Mlynskej, bolo počuť neprestajnú strelbu*“ (Bednár, 1980, s. 135).

Príbeh novely nie je koncentrovaný iba v uvedených dňoch, rozkladá sa v čase. Autora zaujíma kontradikčné správanie protagonistky Gizely Gáborovej počas nemeckej okupácie. Otázka, ktorá nestojí tak, či sa mladá vdova snaží prežiť, alebo nemá zábrany v dosahovaní osobného blaha, je komplikovanejšia: „... *sedemadväťročná vdova po Martinovi Gáborovi pomyslela si na muža. Ako hral, tak vyhral... Nemusel až tak, nemusel tu v Molčanoch zarizovať Stahlov veľkostatok a tehelňu a vlani v októbri ho nemuseli zabiť partizáni*“ (Bednár, 1980, s. 137).

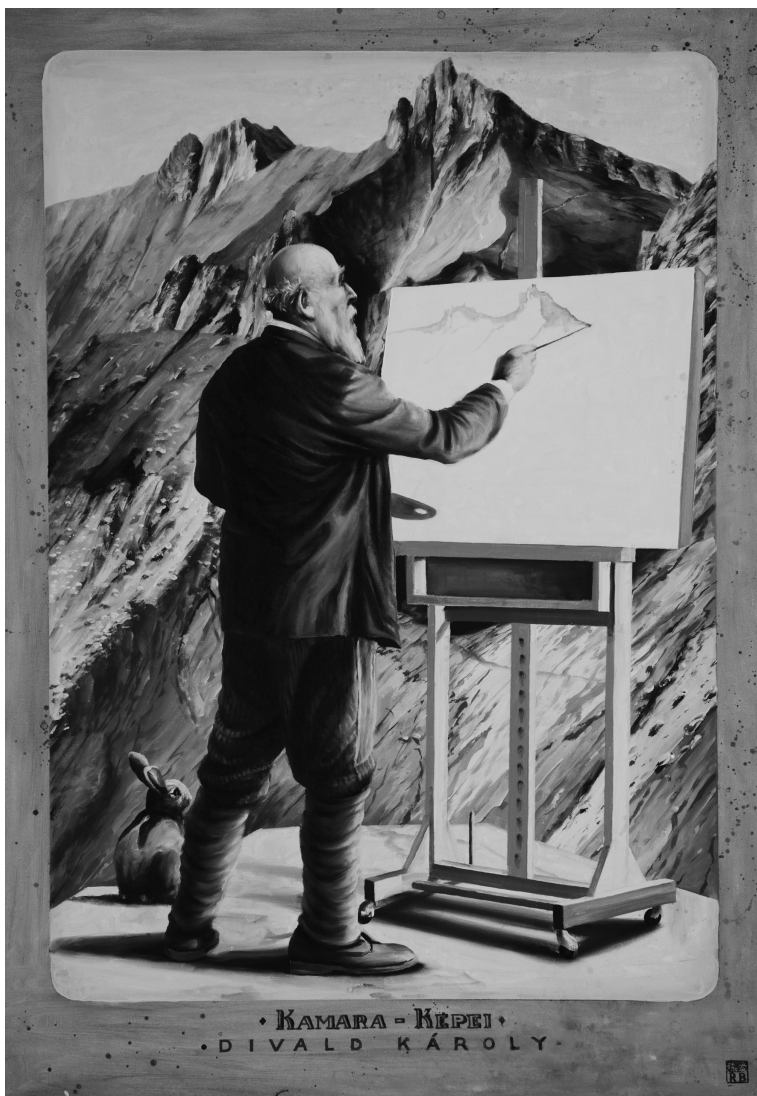
Gizela patrí do autorom vytvorenej kategórie „vojnových žien“ – vdov, slobodných matiek i dievčat, ktoré obývajú priestor, kde „*prejavom nestability a krízy je okrem iného beznádejná pominuteľnosť a smrť*“ (Hodrová, 2006, s. 264). V ohrození využívajú ženskú na zmiernenie ťaživej situácie, existenčných problémov, ale aj na záchranu života: svojho i blízkych. Promiskuitná Gizela rozohrá pochybnú partiu. Dúfa, že nebezpečné manévrovanie a kombinovanie postojov jej uľahčí život v budúcnosti, bez ohľadu na víťaza vojny, ktorej brutálnu otrasnosť Bednár zdôrazňuje naturalistickými scénami porazených detí: „*Ku každému stľpu priviazané tri deti hrubým drôtom, drôt*

mali poprepichovaný cez zápastia. Deti – mŕtve – sklesnuté vedľa stĺpov do blata, ostatné viseli na rukách, naklonené k zemi“ (Bednár, 1980, s. 180).

Najrozsiahlejšia novela, spracováajúca aj vojnovú tému, *Rozostavaný dom* sa odohráva prevažne v súčasnosti, počas roku 1953, no postavy sa v spomienkach vracajú do roku 1945. Tieto reminiscencie už nerozhýbu súvislý príbeh, sú torzovité, majú podobu obrazov a výjavov dokresľujúcich charaktery postáv v súčasnosti. Aj v tejto novele Bednár zostal verný partizánskemu odboju po zatlačení Povstania do hôr, čiže sa vyhol obdobiu SNP. Naopak, evidentne reflektuje iný historický medzník vo vývine povojnovej spoločnosti. Akciu B (Pešek, 1998). Jasne odkazuje na „akciu byty“, ktorej cieľom bolo násilné vystaňovanie intelektuálov z miest na zapadnuté dediny. „Z Veľkých Dvoriec vyviezli Miša Belicu a o dva roky na jeho opustený dom nastahovali advokáta doktora Štefana Malenu, vyvezeného z Bratislavy“ (Bednár, 1980, s. 199).

Soňa (dcéra Štefana Malenu), kultúrno-osvetová či politická pracovníčka, ktorú autor nazýva „*kultpropčičkou*“ (Bednár, 1980, s. 206), a jej milenc, mladý lekár a bývalý partizánsky veliteľ Martin Dubovský, sú protagonistami novely. Jej chronotopom je vidiecke prostredie spomenutých Veľkých Dvoriec, ktoré sa nachádzajú neďaleko mesta, kde rozkvitá výstavba bytov aj výrobných kapacít. Bednár reflektuje proces budovania, ale jeho próze zjavne chýba „*onen fascinálny moment*“ (Bílík, 1994, s. 25). Ide o kritický ohlas na budovalateľskú prózu, ktorý ukazuje, ako pod rúskom socialistického nadšenia rastie pretváarka, nedôvera a podozrievanie. Navyše protagonisti dlhodobo úspešne taja neveru. Autor sa dotýka partizánstva iba okrajovo, zaujímajú ho povojnové spoločensko-politické premeny a ich vplyv na človeka. Postavy si z vojny odniesli traumy a tajomstvá, jej obraz sa niektorým podarilo zdeformovať vo svoj prospech. Oduševnený straník Ignác Dugas je vskutku „*rýchlopartizán*“, ktorý zákerným správaním partizánom kedysi spôsobil ujmu. Lekár Dubovský za vojny dal dôvodne popraviť vlastného brata, no predsa ho mátajú výčitky.

Autor upozorňuje na známy fakt prosperchárskeho zneužívania partizánskeho odboja po oslobodení ľuďmi, ktorí sa ho nezúčastnili alebo v ňom zohrali nehrdinskú úlohu. Takýmto typom človeka je práve Dugas, ktorý si svoje zásluhy vyfabuloval a zhyperbolizoval, aby sa obohatil a zabezpečil si pohodlný život. V čase budovania tovární a zakladania roľníckych družstiev jemu podobní chytráci využili šancu, vstúpili do strany a postavili si vily na kopci za mestom či dedinou. Dugas však naráža na tradície predkov, kresťanské zvyky a ctenie. Napriek protestom miestnych dá odstrániť z návršia kríž, pri ktorom zastavuje smútiaci sprievod cestou do cintorína. Tento čin Dugas zdôvodňuje v atmosfére výstavby novej spoločnosti ako dejinnú nevyhnutnosť,

Robert Bielik: Zajačik a maľujúci Ladislav M., olej na plátne, 2013

čo autor spochybňuje reakciami ostatných postáv. Jeho skutok má symbolický význam. Bednár poukazuje na fakt, že česťnosť a ľudskosť nenosí určitú rovnošatu, nevlastní členskú legitimáciu istej strany. Táto idea sa ikonizuje v správaní postáv. Komunista Dugas hlása rovnosť a spravodlivosť pre všetkých, no kradne štátne príspevky. „*Peniaze má, pošuškávali si ľudia o Ignácovi Dugasovi, má, vyberá nadkontigenty, pšenicu, zemiaky, mäso, na Kóreu a tajne ich predáva*“ (Bednár, 1980, s. 207 – 208). Nespravodlivo vysídlený uhladený advokát Malena v záujme zabezpečenia bezstarostnej existencie sa neštíti vydierať vlastnú dcéru Soňu, ktorá nosí zlatú retiazku s príveskom v tvare kosáka s kladivom, učí ľudí, ako správne žiť, no sama žije so ženatým mužom. K takým postojom má autor nekompromisné stanovisko: „*Martin sa striasal hrôzou šachty, hrôzou Soninej smrti a krutou pravdou*“ (Bednár, 1980, s. 259).

Text *Zrub z kameňa* má parametre rozsiahlejšej poviedky. Ide o nesujeťovú prózu, ktorá spája dve situácie v rôznom čase, no na rovnakom mieste. Chronotopom tejto prózy je vidiecke prostredie, presnejšie žriedlo minerálnej vody za dedinou, kde sa v pohnutom roku 1944 stala tragická udalosť. Prameň, neďaleko ktorého bol zabitý Robert Freystatt, utečenec z nemeckého koncentráka, snažiaci sa dostať k partizánom, má o dvanásť rokov neskôr (1956) zastrešiť zrub z kameňa. Táto stavba je alegorickým obrazom, vlastne pamätníkom. Voda predstavuje obnovu a život povojnových čias, definitívne triumfujúcich nad smrťou a skazou, z ktorej sa ľudia spamätávajú, ale nezbúďajú.

Bednár miestami uplatňuje reportážny a esejistický štýl, dôraz kladie na ľudské emócie, viažuce sa k miestu nešťastia, resp. realizácie stavby. Ponúka perspektívu pohľadu zlomeného starého muža, ktorý bol svedkom popravy R. Freystatta: „... *toho sturmmann Knopp vytiahol palicou z vrbiny ako ovcu a dal zastrelit*“ (Bednár, 1980, s. 351). Násilná smrť mu pripomína osud syna, čo padol kdesi v horách, a nevie ani, kde má hrob, čo starca privádza k trpkému poznatku: „... *možno je človeku lepšie, keď si ešte vidí syna mŕtveho*“ (Bednár, 1980, s. 341). Pripomienka tragickej udalosti ostro kontrastuje s aktuálnym záujmom ľudí o minerálnu vodu, ktorej čerpanie spájajú s príjemným výletom.

Próza *Zrub z kameňa* je „*epilógom vdaky*“ (Kusý, 1971, s. 239), pomníkom padlým, implikuje pátos, pochopenie, cit. Autor upriamuje pozornosť na jednotlivca zasiahnutého vojnou. Deklarovaná beštialita vojny nadobúda hmatateľný ľudský rozmer bolesti zo straty blízkeho, ale aj znovunájdenej cti a hrdošti na obeť za slobodu.

Príbeh novely *Cudzí* je takisto rozložený do dvoch časových rovín. Začína sa v roku 1958 a odkazuje na udalosti, ktoré sa udiali v septembri pred

štrnástimi rokmi (Bednár, 1980, s. 370), teda v roku 1944. Časové koordináty i tentoraz zreteľne vymedzujú priestor. Chronotopom novely sa opäť stáva prostredie dediny zatiahnutej do Povstania a poznačenej represáliami po jeho páde. Nachádza sa kdesi v západnej alebo stredozápadnej oblasti krajiny, keďže ju Nemci zaberajú už v septembri. Orientačným bodom, ktorý autor uvádza, je Trnava (Bednár, 1980, s. 399).

Obe časové roviny príbehu stmeluje list na rozlúčku protagonistu Viktora Michela, ktorý ho napísal pod vplyvom neheroického účinkovania počas vojny. V tomto prípade, ostatne ako aj v iných prípadoch známych z Bednárových noviel, platí, že hrdinom ani zradcom sa človek nerodí, ale skôr stáva v závislosti od okolností.

V novele *Cudzí* autor komplikuje dej riešením zložitých rodinných vzťahov, spleťtých natoľko, až sú náročné na pozornosť. Z textu postupne vyplynie, že Viktor Michel je nemanželský syn Alžbety Michelovej a grófa Quintéróna. Starý Michel je, naopak, vlastný otec Petra Závarského, ktorého mal s Mariškou Šeptárovou, už manželkou horára. Nevera zasiala nedôveru a spôsobila hlboko zakorenenú nevraživosť. Navyše, Viktor s Petrom súperia o priazeň židovky Elly (vlastným menom Marcela Fuchsová). Fakty odtajneného otcovstva väčšmi rozdeľujú oboch sokov. *Cudzí* je príbeh o láske a odcudzení s iritujúcou hádankou, ktorá postupne odкрýva skutočný dôvod animozít.

Ivana Michelová, trinásťročná dcéra Elly, ktorej patria úvodné pasáže, takisto vzbudzuje otázku, kto je jej otcom. Zradca Viktor, jeho nevlastný otec Michel, alebo mŕtvy partizán Peter Závarský? V expozícii sa natíska i otázka, čo sa stalo s Viktorom, či ušiel do cudziny, alebo sa dostal do väzenia. V priebehu deja sa potvrdí najhoršie tušenie. Ukáže sa, že ho dostihla minulosť a výčitky svedomia dohnali k samovražde. S pomýleným a neúspešným osudom človeka sa paralelne odvíja príbeh padlého hrdinu Petra, ktorého smrť Viktor zavinil. S dobrovoľnou smrťou kontrastuje pokračujúci život v osobe Ivany, ktorej nie je biologickým otcom. To nečestné sa končí a spravodlivé pretrvá.

V Michelovej rodine sa prejavujú nesúlady, nehody a rozpory, no zároveň sa skutkami postávajú potvrdzuje prekvapujúca pokrvná linka. Starý Michel sa zachová smelo, ako jeho statočný syn Peter, dá Elle vystaviť falošné doklady na meno Justína Michelová, pokladá ju za vlastnú dcéru a za cenu svojho ohrozenia klame okolie, aby jej zabezpečil prežitie.

Udalosti sú v tejto novele podané ako spontánne hlasy ľudu. Fámy a chýry sa klenú priestorom a dynamicky posúvajú príbeh. Autor sa vracia v čase ešte pred SNP, aby ozrejmil príčiny súčasných konfliktov. Napríklad z digresie

do 25. 8. 1944 sa dozvieme, že Michelovci a Blažkovci sú arizátormi rodinného majetku Elly Fuchsovej, čo má význam na pochopenie aktuálneho počnania postáv.

Novely Alfonza Bednára s vojnovou témou sú situované do dedinského prostredia a majú podvojný charakter. Spracované príbehy sa zvyčajne odohrávajú v dvoch časových pásmach. Rozprávanie plynie dvoma dejovými líniami, ktoré spájajú protagonisti. Jedna línia je limitovaná rokmi 1944 až 1945, druhá línia zachytáva päťdesiate roky (1951, 1952, 1953, 1956 a 1958). Autor využíva i dve naračné metódy. Novely *Susedia*, *Kolíška*, *Hodiny a minúty* majú ťažisko v minulosti, Bednár v nich uplatňuje „náhľad do budúcnosti“, naopak, *Rozostavaný dom*, *Zrub z kameňa*, *Cudzí* sú zakotvené v súčasnosti, autor sa objasňuje „vracia do minulosti príbehu“ (Rimmon-Kenanová, 2001, s. 54).

V spomenutých prózach sa autor zameriava na priestor poznačený SNP, najmä v čase po jeho zatlačení do hôr a prechode povstalcov na partizánsky boj. Bednárov „*postup pripomínania už známych, sujetovo realizovaných udalostí a rekapitulácie epizód i väčších epických segmentov*“ (Hochel, 2001, s. 365) svedčí o komplikovanosti kompozície a sleduje čitateľný zámer. Spracované príbehy intencionálne nie sú zakotvené v období konania Povstania od 29. augusta do 28. októbra 1944, udalosti v danom intervale sú reflektované okrajovo. SNP je v dielach prítomné ako spomienka, azda ako informácia „*o tom, ako sa občiansky blok pripravoval v ilegálite na revolučné vystúpenie*“ (Petřík, 2000, s. 189). Takisto si autor vyberá lokality oslobodzované sovietskou armádou. Rumunskú armádu, ktorá oslobodila tretinu nášho územia, vo svojej próze nespomína. A nielen Alfonz Bednár.

Možno odôvodnene povedať, že autor sa dômyselne vyhol popieraniu vedúcej úlohy, bezvýhradného hrdinstva a zásluh partizánov i sovietskych osloboditeľov, ktoré v čase vydania jeho noviel favorizovala totalitná propaganda. Vďaka tejto závažnej digresii zobrazuje vojnové situácie často „*v dojemnej zhode s dobovou idealizáciou partizánskeho odboja*“ (Hochel, 2001, s. 367).

V Slovenskom národnom povstaní zohrali vojaci pravidelnej armády aj dobrovoľníci významnejšiu rolu a mali početnejšie zastúpenie ako partizáni. Navyše sa v prvej väčšej bitke o Strečno „*ukázalo, že na partizánov sa obrancovia nebudú môcť príliš spoľahnúť*“ (Lacko, 2008, s. 119). Partizánske hnutie bolo vlastne až do polovice roku 1944 pre väčšinu obyvateľstva neznámym pojmom (Lacko, 2008). Význam partizánstva vzrástol až po páde Banskej Bystrice a rozhodnutí generálneho štábu prejsť na partizánsky spôsob boja. Možno si tieto fakty Bednár uvedomoval a kriticky zhodnocoval, preto sa nesna-

žil „spojiť problematiku Povstania s dovŕšením socialistickej revolúcie“ (Truhlář, 1976, s. 85), ale sústredil sa na „malý“ ľudský osud, všímajúc si spontánny vzdor a reakciu, ale aj ako doň drasticky vstupujú „veľké“ dejiny. Postavy sa začínajú, spravidla čiastočne, angažovať až v povojnovom období.

Kým koordináty času sú pomerne jasne sformulované, teda autor ponúka zreteľné indície, ohľadne priestoru využíva opatrné náznamy. Môžeme však dešifrovať určitú stratégiu jeho ohraničovania. Názvy dedín, kde sa príbehy dejú, sú vymyslené, no nie úplne fiktívne, lebo autor uvádza reálne názvy miest v ich blízkosti (Nitra, Trnava, Martin, Banská Bystrica, Košice). Všetky bojiská, vyznačené v novelách (Varšava, Breslau, Bukurešť, Prüm, Dukla...), aj vzdialené lokality rezonujúce myšliach postáv (Ahlen, Birkenau, Köln...), sú takisto reálne. Keďže autorským zámerom Bednára bolo „nájsť seba so všetkým podstatným, čo ho v živote stretlo a s čím sa v živote stretol“ (Plutko, 1986, s. 7), jeho prózy majú realistický základ, ich priestor „je žitý“ (Bachelard, 1990, s. 32), reflektujú skúsenosti skutočných ľudí, miestami naturalisticky stvárnajú otrasné udalosti, aké sa v čase vojny stali.

Časopriestor „vojnových“ próz je zaľudnený rozporuplnými postavami. Vnímanie účastníkov domáceho odboja nie je jednoznačné, ani nemeckých vojakov autor nevidí čierno-bielo. Nezobrazuje len zverské zločiny fašizmu, na jednotlivcov vie nazerať ako na ľudské bytosti. Istí vojaci pod vplyvom premien prestávajú veriť v konečné víťazstvo. V niekoľkých prípadoch vyjde na povrch, že určití jedinci šli do vojny nedobrovoľne a s bojovými úlohami sa nestotožnili. Na margo politiky A. Hitlera sa vyjadrujú sarkasticky: „*Kretén slintá, prská a hovorí, klame svet, že čoskoro nastane dejinný obrat*“ (Bednár, 1980, s. 106). S istou zhovievavosťou je vnímaný aj vrah Otto Lippold z novely *Cudzí*, ktorý olutoval svoje činy a uvedomil si nezmyselnosť vojny. Autor ho ukazuje ako človeka trpiaceho a smútiaceho za domovom, manželkou a deťmi, s ktorými sa už nikdy neuvidí a nič nebude ako predtým, lebo jeho bydlisko Kolín nad Rýnom rozbombardovali a obsadili Američania.

V prózach nachádzame i ďalšie zovšeobecnenia. Autor uplatňuje paralelno-kontrastný princíp (Bagin, 1974). Viacerí hrdinovia a statoční ľudia zomierajú, na rozdiel od zradcov a osôb s nečistým svedomím, na bojisku, a po ich smrti neostáva iba trpký pocit, dočkajú sa dôstojnej pocty. Naopak, „záporní“ hrdinovia prežijú do mierových čias, trápia sa a uvedomujú si podľa skutky. Trest ich zvyčajne neminie. Buď si sami siahnu na život, alebo ich zasiahne súdna či osudová spravodlivosť. Ľudia, čo sklamali, zradili a kolaborovali, sú potupne zabití ako Letanovský z novely *Susedia*, odsúdení ako Majerský z prózy *Kolíška*, zahanbení ako Gizela Gáborová (*Hodiny a minúty*), strápnení ako Ignác Dugas (*Rozostavaný dom*) či zožieraní výčitkami ako Viktor (*Cudzí*),

ktorý prijíma osobnú zodpovednosť, osvetľuje svoje pohnútky, priznáva omyly a berie si život.

Literatúra a pramene

- BAGIN, Albín. 1978. *Literatúra v premenách času*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1978
- BACHELARD, Gaston. 1990. *Poetika priestoru*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990
- BACHTIN, Michail Michajlovič. 1980. *Román jako dialóg*. Praha : Odeon, 1980
- BEDNÁR, Alfonz. 1980. *Hodiny a minúty*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1980
- BÍLIK, René. 1994. *Industrializovaná literatúra (1945 – 1956)*. Bratislava : Proxy, 1994
- HODROVÁ, Daniela. 2006. *Citlivé mesto*. Praha : Akropolis, 2006
- HOCHEL, Braňo. 2001. *Rozostavaný dom. Interpretácia prózy Alfonza Bednára* In: *Studia Academica Slovaca 30: Prednášky XXXVII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava : Stimul, 2001
- KUSÝ, Ivan. 1971. *Nevyhnutnosť kontinuity*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1971
- LACKO, Martin. 2008. *Slovenské národné povstanie 1944*. Bratislava : Slovart, 2008
- PEŠEK, Jan. 1998. *Odvrátená tvár totality: Politické perzekúcie v rokoch 1948 – 1953*. Bratislava : Historický ústav SAV, Nadácia Milana Šimečku, 1998
- PETRÍK, Vladimír. 2000. *Desaťročné nádeje a pochybnosti*. Bratislava : Kalligram, 2000
- PLUTKO, Pavol. 1986. *Alfonz Bednár*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1986
- RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. 2001. *Poetika vyprávění*. Brno : Host, 2001
- TRUHLÁŘ, Břetislav. 1976. *Literatúra a skutočnosť*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1976

Z HADEJ PAPUĽKY

JÁN FEKETE-APOLKIN

■
Počul som plakať nuly. Dozvedeli sa, že väčšími začínajú byť ľudia.

■
Najväčší podiel na ateizácii ľudstva má súčasná hospodárska situácia. Z ľudí robí neveriacich.

■
Oveľa efektívnejšie ako nasledovať je prenasledovať.

ZÁHORSKÉ ETUDY

JAR

Cez mriežkovanie holých konárov briez sa pozerám so zavrátenu hlavou nahor, skadiaľ mi drobno bozkávajú čelo, oči, celú tvár kvapky živej vody omilostenia. Nesmelo rozpršavajúci sa dáždik mi prináša posolstvo zhora: tvoja trauma sa už skončila, roztvor sa, darmo si hľadala tam, kde niet nádeje! Nemáš takú náruč, aby si obsiahla všetky šírky, výšky a dialky, čo na teba čakajú.

Nemusíš vopred poznať ich tajomstvo. Stačí zacítiť túžbu. Zhodiť z pliec, čo ťa ťažilo, vytriasť z hlavy bremeno ilúzií. Len ten, kto dopadol na dno, môže začať stúpať nahor! Len ten, kto nevlastní nič, môže všetko získať! Len ten, kto stratil, môže nájsť! Len ten, kto sa zbavil závislosti, pochopí plný obsah slobody! Len ten, kto pretne viazanosť k jednému človeku, získa otvorenosť pre všetkých!

Kvapky živej vody mi drobno bozkávajú tvár a ja opäť začínam pociťovať prebúdzajúcu sa túžbu po všetkých šírkach, výškach a dialkach, ktoré na mňa čakajú.

(Túžba)

LETO

Dážď hádže na oblok priehrštia klinového písma. Zmysel nechápem, ale práve preto ma dráždia svojim tajomstvom. Tajomnými správami zhora, ktoré možno obsahujú návod na riešenie mojich problémov.

Veľmi rada cestujem vlakom. Sama neviem prečo, ale iba vtedy mám

vzletný pocit, že všetko, čo ma ťažilo, zostáva za mnou, zostáva zrazené na koľajniciach, a ja uvoľnená a ľahká sa dávam unášať k novým svetlým nádejám. Tam kamsi nad lužné lesy na obzore, do žiarivej krajiny, ktorej je zádumčivý priestor Záhoria pozdĺž trate odrazovou fatamorgánou. Viac ako tisíckrát – a stále – sa naň neviem vynadávať a neviem jeho osobitý pôvab vysloviť. Ale cítim, že samo moje vnútro sa mení na široký priezračný hárok a očistný dážď mi naň píše správy o tej krajine zhora. Nerozumiem. Iba cítim. A možno sú to práve správy, že rozum na všetko nestačí. Že ho krása a túžba prevyšuje. Že nemusím všetkému rozumieť, že môžem nechať márne úsilie zrazené na koľajniciach za sebou a uvoľnená, ľahká vstúpiť do vyššej dimenzie, kam útrapy rozumu nesiahajú. Vstúpiť do základnej školy univerzálneho chápania a naučiť sa v nej abecedu skutočnej múdrosti a pokoja!

(Pocit)

JESEŇ

Kríky v parku sa schúlili do seba pred útokmi víchra. Do ich zlatožltých a tyciánových melírovaných hrív a do rednúcich plavých vrkočov briez sa čoraz hustejšie vpletajú snehové hviezdičky.

Park spustol a borovice s asketickou vyrovnanosťou si dávajú bičovať nahé štíhle drieky. Trocha sa chvejú zimou, ale hrdo a zaťato odolávajú so vztýčenými hlavami, len ihlicami v kučeravých korunách pichajú zurvalca, ktorý vpadol do ich zóny pokoja.

Blíži sa advent. Už trocha nedočkavo zapalujem v sebe prvú sviečku. Potrebujem svetlo. Svetlo a jeho teplo. Chcem byť jeho ochranou, aby mi ho nevyhasil ani najsilnejší a najchladnejší víchor. Potrebujem svetlo nádeje pri očakávaní Svetla poznania v temnotách.

Chcem byť ako borovice pred mojím oblokom. Zaťato, so vztýčenou hlavou odolávať ľadovým náporom a len s teplom nádeje v kapilárach pokúsiť sa chrániť tých utiahnutých do seba, čo vo svojich komôrkach ukrývajú vyplašené vtáčatá. Aj keď viem, že sama na to nestačím. Ale viem, že nie som sama. Že vôkol mňa hrdo, so vztýčenými hlavami stojí množina vzdorujúcich, odhodlaných chrániť zónu pokoja.

Trocha sa chvejem zimou a obavami z tiem, preto už nedočkavo zapalujem v sebe prvú adventnú sviečku – symbol čakania na naplnenie prísľubu, že Svetlo určite príde. Viem, že ak vytrváme vzdorovať temnotám, hoci aj s malým plamienkom nádeje, na konci tunela nás očakáva Svetlo poznania,

ktoré nám potvrdí, že aj takmer beznádejný zápas ubrániť zónu pokoja sa oplatí.

(Veterný november)

ZIMA

Nie je to istota, je to len túžba. Zahĺbená do seba zmapovávam chodníčky, cesty, turistické trasy vo svojej vnútornej krajine, vyznačujem smer, ktorý ma začína vábiť závanmi vône.

Vonkajšia krajina za oknom je ešte vždy bezútešne sivobiela a od zimy našuchorené páperisté gulôčky vtáčať posedávajú ako zatiaľ ešte mlkve noty na osnove holých konárov briez. A tenké tmavé čiary ciest na bielych pláňach nedávajú z ich perspektívy nijaký zmysel. Vonkajšia krajina je bezútešná.

Ale v mojom vnútri sa už odkrývajú všetky zimné výtlky, ktoré musím zaceliť, všetky severnými víchrami poodlamované konáre, ktoré treba spáliť, všetky zamrznuté nádeje, ktoré už nevyklíčia, ktoré už nerozkvitnú a treba ich vyťať.

Musím nanovo zmapovať a očistiť chodníčky a cesty, aby dávali zmysel, povyznačovať nové smerovky k novému cieľu! Nie je to istota. Zatiaľ je to ešte len túžba.

(Tušenie)

ANDREA LESKOVÁ

**KREHKOSŤ
INŠTITÚCIE
MANŽELSTVA**

Je manželstvo pre mladých ľudí ešte atraktívne? Súčasný trend poukazuje skôr na skutočnosť, že pre mladých atraktívnosť manželstva a rodičovstva slabne, najmä vzhľadom na absenciu sociálnych istôt. Moderné časy sú takisto príslubom slobodnej voľby v otázke rodičovstva a výchovy, samozrejme, zahŕňajúc pozitíva a negatíva s možnými rizikami. Je nespochybniteľné, že v spoločenskom vývoji rodiny v 20. storočí nastali mnohé zmeny, ktoré sú reflektované tak v odborných, ako i laických kruhoch. Domnievam sa však, že v kríze nie je samotná rodina, že primárne nie je spochybňovaná rodina, ale skôr je spochybňované jej jadro – manželstvo. T. Katrňák (2010, s. 20) oprávnenne poukazuje na fakt, že ešte v osemdesiatych rokoch minulého storočia spolužitie muža a ženy bez manželského sľubu vyvolávalo prinajmenej nepríjemné otázky a pre našich prarodičov to bolo neprijateľné a absolútne vylúčené. Takýto druh vzťahu bol často pokladaný za typický pre nižšie sociálne vrstvy. Paradoxne dnes môžeme pozorovať, že dochádza k obratu ohľadom významu sociálnych noriem spojených s neformálnym spolužitím. Situácia dospela tak ďaleko, že okolie reaguje s údivom skôr na sobáše tých, ktorí pred vstupom do manželstva spolu aspoň krátko nežili v „manželstve na skúšku“.

Rôzne empirické zistenia naznačujú, že manželstvo i rodina ako inštitúcia aj napriek istým „oslabeniam“ si stále zachováva kľúčový význam. Ale súbežne s tým len ťažko môžeme prehliadať stúpajúcu toleranciu spoločnosti k neviazaným vzťahom a alternatívnym formám partnerského spolužitia. Mladí ľudia často začínajú spoločné spolužitie bez tzv. „papieru“. Podľa I. Možného (2006, s. 139) sexuálna revolúcia v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 20. storočia odmietla monopol manželstva na sex, emancipovala sex od reprodukcie i od romantickej lásky a učinila ho plne legitímnym samostatným zdrojom slasti. Ďalší vývoj v spoločnosti priniesol nové formy sexuálnych

vzťahov, a to najmä nezosobášené spolužitie, výmeny partnerov, nárast podielu detí narodených mimo manželstva, legitimizáciu homosexuality a pokles plodnosti a pôrodnosti pod úroveň zachovania rodu.

Kohabitácia (napriek viacerým vymedzeniam) je spôsob spolužitia partnerov opačného pohlavia, ktorí majú intímny vzťah, žijú v spoločnej domácnosti a spoločne hospodária bez uzatvorenia manželstva. Príčiny aj motívy takejto voľby bývajú rozličné. Niektorí kohabitujúci spolu vychovávajú spoločné deti alebo deti z predchádzajúcich manželstiev či kohabitácií. G. Tydlitátová (2011, s. 31) uvádza, že mladí slobodní ľudia sú nositeľmi tohto spôsobu partnerského spolužitia častejšie vo forme chápanej ako predstupeň, ktorý predchádza uzatvoreniu manželského zväzku. Cieľom je skôr otestovať partnera a vzájomnú kompatibilitu na budúce partnerské, resp. manželské spolužitie. Motiváciou na uzatvorenie manželstva býva pomerne často tehotenstvo partnerky, resp. rozhodnutie partnerov založiť si rodinu.

Ako trvalú alternatívu k manželskej inštitúcii chápu kohabitáciu prevažne páry v strednom veku, zložené z ovdovených alebo rozvedených partnerov, ktorí už majú skúsenosť so životom v manželstve a z rôznych dôvodov už nemajú opätovný záujem doň vstupovať. Podľa V. Lehotskej (2012) sa najčastejšie výskumne analyzuje otázka vplyvu kohabitácie na kvalitu vzťahu. Kvalitu vzťahu môžeme vymedziť viacerými premennými, prípadne ich vzájomnou kombináciou: patrí k nim vnímaná stabilita, komunikácia, prežívanie šťastia vo vzťahu, konflikty, dĺžka trvania vzťahu, spravodlivosť vzťahu. Vo všeobecnosti by mal mať kohabitujúci pár o to kvalitnejší vzťah (ktorý by mal pretrvať aj v manželstve), čím dlhšie spolu partneri žijú, lebo svoj vzťah môžu permanentne testovať a vylepšovať. Výskumy však podľa spomenutej autorky naznačujú opak a hovorí sa o negatívnom vplyve selektivity a kohabitácie. Efekt selektivity predstavuje rizikové charakteristiky kohabitujúcich: rozchod rodičov partnerov, nižšie vzdelanie, nižší príjem, mladší vek, nízka miera religiozity, predmanželská gravidita, predošlý rozvod, akceptácia rozvodu ako riešenie manželských problémov, slabšie vyvinuté schopnosti existovať vo vzťahu, liberálnosť, problémy s alkoholom a drogami. Ak sa kohabitujúci vyznačujú týmito charakteristikami, vplyva to negatívne na kvalitu vzťahu.

Efekt kohabitácie je vysvetlený vplyvom samotnej kohabitácie, ktorá mení hodnoty a postoje partnerov. Môžeme si všimnúť napr. tendenciu k vyššej akceptácii rozvodu, lebo vzťah partnerov nie je postavený na záväzku a môžu z neho kedykoľvek odísť; na druhej strane dlhšie zotrvanie v kohabitácii posilňuje rozhodnutie partnerov ostať takto žiť. Pravdepodobnejšia je však prepojenosť týchto vplyvov. Zjednodušene povedané, *manželstvo zaručuje väčšiu stabilitu vzťahov než kohabitácia a poskytuje partnerom i lepšie exist*

tenčné a finančné zabezpečenie. D. Husovská a V. Lehotská (2012, s. 239, 243, 250) porovnávali všeobecnú spokojnosť a aktuálnu pohodu manželov a kohabitujúcich v krajinách Európy s ohľadom na prítomnosť detí v domácnosti. Konštatujú, že kohabitujúce páry majú skôr tendenciu byť bezdetné a páry s deťmi sú častejšie v manželskom zväzku. Platí to predovšetkým na Cypre, v Grécku a na Slovensku, kde je málo kohabitujúcich párov. Neplatí to vo Švédsku, Dánsku, Estónsku a Slovinsku, kde žije vysoké percento kohabitujúcich párov v porovnaní s manželmi. Zistenia viacerých výskumov poukazujú na vyššiu spokojnosť manželov so svojim životom v porovnaní so slobodnými. Analýza citovaných autoriek odhalila, že kohabitujúci sú síce vo všeobecnosti spokojní, no manželia s deťmi sú celkovo so svojim životom výrazne spokojnejší v porovnaní s kohabitujúcimi s deťmi.

Možno konštatovať, že *situácia manželov s deťmi sa zdá istejšia (v súlade so spoločenskými normami)*. Netreba zvlášť prizvukovať i zákonnú ochranu rodiny manželov s deťmi. Situácia kohabitujúcich s deťmi sa nevyznačuje takou istotou, čo zrejme ovplyvňuje ich subjektívne prežívanie. Najvyššie skóre všeobecnej spokojnosti u manželov bez detí v domácnosti bolo zaznamenané v Dánsku, Fínsku, Nórsku, Švajčiarsku a Holandsku. Vo Fínsku, Nórsku, Dánsku, Švédsku a Švajčiarsku boli najviac spokojní kohabitujúci bez detí. Najvyššie skóre mali manželské páry s deťmi v Dánsku, Fínsku, Nórsku, Švédsku a Švajčiarsku. Kohabitujúci s deťmi prejavovali najvyššiu spokojnosť v Dánsku a Holandsku. Z daných výsledkov možno usudzovať súvislosť všeobecnej spokojnosti s kvalitou života a socioekonomickou úrovňou, keďže spomínané krajiny sú súčasťou vyspelej časti Európy. S týmto predpokladom oboch autoriek možno jednoznačne súhlasiť. V európskom porovnaní zistenia poukazujú na nižšiu spokojnosť slovenských manželov i kohabitujúcich, výnimkou sú slovenské kohabitujúce páry bez detí, ktoré sa zaradili medzi kohabitujúcich z krajín s vyšším skóre spokojnosti.

Nemožno prehliadať, že tradičnú predstavu o manželstve a rodine založenej na trvalom manželskom zväzku pomaly nahrádza liberálnejší prístup badateľný nielen na Slovensku, ale i v celej Európe. Veľmi citlivou témou je i problematika zrovnoprávnenia homosexuálnych partnerstiev s klasickou podobou manželstva. Paradoxne vyznieva fakt, že mnohé mladé heterosexuálne páry odmietajú vstupovať do manželstva a zaväzovať sa s odôvodnením, že na lásku nepotrebujú „papier“, no homosexuálne páry „papier“ striktne požadujú. Vynára sa však otázka, či je možné definovať manželstvo len ako „papier“. Zrejme tí, ktorí takto uvažujú, nemajú predstavu o tom, čo manželstvo je a čo v skutočnosti znamená. Samotný „papier“ nás k lepšiemu či horšiemu nezmení. Manželstvo potrebuje dvoch, a tí musia ísť rovnakou cestou. Aj leitmotív

tohtoročného *Národného týždňa manželstva* (2014) znel: *Manželstvo je viac ako papier. Sobášny list predsa znamená verejné priznanie vzťahu v dobrom i zlom. Vytvára stabilitu a bezpečie pre manželov i deti. Z usporiadaného manželstva profituje i spoločnosť a v tomto zmysle ponímame manželstvo ako jedinečný vzťah, vzťah muža a ženy, ktorý zaväzuje k zodpovednosti. Dobrovoľné a záväzné rozhodnutie pre takéto spolužitie, potvrdené právne zakotveným verejným súhlasom, by malo byť jedným z faktorov pri prekonávaní potenciálnych kríz a problémov v manželstve.*

Je v súčasnosti manželstvo ešte vôbec potrebné? Súhrnne môžeme konštatovať, že *hlavným poslaním manželstva je založenie rodiny a výchova detí.* Práve manželstvo je symbolom lásky, rodiny, kolísky ďalšej generácie. Splodenie potomstva zabezpečuje pretrvanie ľudstva. O tom niet pochyb. Samozrejme, existuje viac druhov lásky, no manželstvo nie je vyústením každého druhu lásky. V tomto zmysle je manželstvo úplnou jednotou osôb a táto jednota nie je medzi nimi len na úrovni vôľovej a citovej, ale aj telesnej. Je to teda jedinečný typ zväzku v zásade odlišný od priateľstva. Preto sa stotožňujeme s tvrdením, že *záujem štátu a spoločnosti by mal byť centrován na manželský zväzok zabezpečujúci potenciál pre vznik rodiny (zdôrazňujúc biologické i reprodukčné hľadisko) a tomu by mal zodpovedať i status jeho osobitnej ochrany. Spoločnosť musí vychádzať a stavať na právach rodiny založenej manželstvom a na ich základe špecifikovať práva jednotlivcov.*

Kvalitné partnerské vzťahy sú jedným zo základných predpokladov pre kvalitný život jednotlivcov i spoločnosti. A vzťah môže byť dobrý alebo zlý, či už v manželstve alebo mimo neho. Závisí len od konkrétnych jednotlivcov, čo so svojím životom (manželským/partnerským) urobia, čím ho naplnia. Či láskou, priateľstvom a spolupatričnosťou, zhovievavosťou k chybám a slabostiam druhého, alebo zatrpknutosťou a horkosťou, akýmsi trýznivým pocitom, že to mohlo a malo byť inak. Iste, v duchu konzumných čias nie je ničím ojedinelým uzatváranie tzv. manželstva na skúšku v zmysle „veď rozvod to istí“. Manželstvo je však aj o krízach, problémoch, sebaobetovaní pre druhého, o sebazapieraní. Pre mnoho dvojíc je zdrojom hlbokého osobného šťastia a napriek mnohým atakom nestráca na význame.

Zistenia kvantitatívneho empirického výskumu realizovaného Iuventou (2013) roku 2012 – zameraného na život mladých ľudí na Slovensku (vek 18 – 29 rokov) – ukazujú, že ženy prisudzujú manželstvu vyššiu hodnotu ako muži, a čím vyššiu hodnotu prisudzujú mladí ľudia manželstvu, tým viac detí chcú mať. Čím sú postoje respondentov ku kohabitácii postmodernejšie, tým menej chcú mať detí. V rámci základných hodnotových orientácií je poradie dôležitosti hodnôt u respondentov daného výskumu nasledovné: 1. rodina,

2. práca, 3. priatelia a známi, 4. voľný čas, 5. náboženstvo, 6. politika. Takmer dve tretiny opýtaných pokladajú za najdôležitejšie na založenie rodiny stabilný príjem, viac ako polovica istotu zamestnania a menej ako polovica zabezpečené vlastné bývanie a spoznanie partnerovej rodiny, priateľov a známych. Za najmenej dôležité respondenti považujú rovnaké vierovyznanie, ukončené vzdelanie a uzavretie manželstva. Zároveň sa zistilo, že rovnaké vierovyznanie a sobáš sú na založenie rodiny tým menej dôležité, v čím väčšej obci mladí ľudia bývajú. Aj tieto parciálne výsledky naznačujú posun k akceptácii štatútu voľného partnerstva u mládeže na Slovensku.

Manželstvo je jedným z najdôležitejších rozhodnutí v živote človeka. Buď ho uzavrieť chceme, alebo nechceme. Určite nie je podstatné riešiť otázku jeho modernosti, resp. nedomodnosti, veď v prvom rade je to otázka vnútorného presvedčenia. Jedným z proklamovaných atribútov súčasnej doby je slobodná voľba a s tým súvisí i zodpovednosť za svoju voľbu, čo predpokladá istý záväzok. A práve v tomto kontexte je manželstvo zásadnou voľbou a záväzkom. Stotožňujeme sa s konštatovaním, že poskytuje stabilné a láskyplné prostredie k výchove detí, a preto ako také potrebuje podporu. Vyššie uvádzaný projekt *Národný týždeň manželstva* vznikol vo Veľkej Británii a funguje už niekoľko rokov. Víziou projektu je vytvoriť priestor, kde by si ľudia mohli pripomenúť, že spokojné manželstvo nie je samozrejmosť, ale je to vzťah, ktorý by sme mali rozvíjať. Myšlienka organizovania *Národného týždňa manželstva* je iniciatíva otvorená všetkým tým, ktorí si myslia, že manželstvo je dobrá vec. Cieľom projektu je posilniť vzťahy v manželstve, zvýrazniť potrebu zaoberať sa otázkou vzťahových zručností, motivovať laickú a odbornú verejnosť, médiá i verejne známe osobnosti, aby aspoň raz za rok podporili dôležitosť manželstva, a, samozrejme, propagovať programy zamerané na rozvoj manželských vzťahov.

V danej súvislosti možno spomenúť i *Projekt pre rodičov*. Jeho všeobecným cieľom je osloviť prostredníctvom rodičov deti a mladých ľudí, budúcich manželov a otcov/matky, aby ako prípravu na svoje životné rodinné roly dostali od svojich rodičov tie rozhodujúce a podstatne orientujúce informácie, aby z nich mohli raz vyrásť dobrí muži/otcovia a dobré ženy/matky, ako i vzťahovo zdravé rodiny. Špecifickejším cieľom je pripraviť rodičov na komunikáciu so svojimi dospelievajúcimi deťmi o zodpovednosti za ich sexuálne zdravie. Zmenená situácia v slovenskej realite, ktorá vedie k potrebe osloviť rodičov detí zo základných škôl, vedie zodpovedných odborníkov, mužov a ženy k predpokladu, že ak rodičia odovzdajú doma deťom krásny obraz rodiny, vzťahov muža a ženy a úcty k životu, je nádej, že rastúci negatívny vplyv masmédií a niekedy, žiaľ, aj školy, tento obraz nezdevastuje. Vzhľadom na

Robert Bielik: Opustená knižnica III, olej na plátne, 2012

komplexnú sieť javov, ktorými sú v súčasnosti manželstvá a rodiny ohrozované, je nevyhnutná koncepčná koordinovanosť podpory rodín a manželstiev. *Spoločnosť by sa nemala vystavovať riziku relativizovania podstaty a významu manželstva i rodiny.*

Ako sme už spomenuli, dôležitou funkciou manželstva nie je len schopnosť plodiť potomstvo, ale veľmi dôležitou je aj jeho výchova. Základným priestorom na socializáciu dieťaťa, rozvíjajúcu v dieťati osobnostné dispozície, je výchova v rodine. Celkový charakter výchovy a socializácie rozhoduje o kvalite osobnosti, ktorá je jej výsledkom. Rodina prvoplánovo poskytuje dieťaťu modely na imitáciu a identifikáciu. Odovzdáva mu totiž základný model sociálnej interakcie a komunikácie v malej sociálnej skupine. Cieľom rodinnej výchovy je priviesť dieťa k interiorizácii, teda k znútorneniu noriem. Čiže nejde len o vonkajšie vykonávanie naučených postupov, ktoré si dieťa pri výchove zautomatizuje, ale aj o pochopenie a prijatie vlastného konania. Celková výchova musí smerovať k vlastnej zodpovednosti a spoluzodpovednosti. Veľmi výstižné a inšpirujúce vo vzťahu k manželstvu a rodine sa vo všeobecnosti stáva Exupéryho „zodpovednosť za svoju ružu“. Za ružu jedinečnú svojho druhu.

Literatúra

HUSOVSKÁ, D. – LEHOTSKÁ, V. 2012. *Kohabitácia, manželstvo a rodina z perspektívy subjektívnej pohody*. In: VÝROST, J. a kol. *Európska sociálna sonda (ESS). 5. kolo na Slovensku*. Prešov: UNIVERSUM, 2012. s. 231 – 250. ISBN 978-80-89046-75-1

KATRŇÁK, T. a kol. 2010. *Na prahu dospelosti. 1. vyd.* Brno : Dokořán, 2010. 224 s. ISBN 978-80-7363-352-3

LEHOTSKÁ, V. 2012. *Kohabitácia: Prehľadová štúdia*. In: *Človek a spoločnosť [online]*. 2012, vol. 15, no. 1. [cit. 2014-06-30]. Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/> ISSN 1335-3608

MOŽNÝ, I. 2006. *Rodina a spoločnosť*. Praha : SLON, 2006. 312 s. ISBN 80-86429-58-X

NTM, 2014. *Národný týždeň manželstva*. Bratislava, 2014. [online]. [cit. 2014. 07. 15]. Dostupné na: <http://www.ntm.sk/>

Potreby mladých ľudí pri zakladaní rodiny a potreby mladých rodín (Iuventa, 2013) [online]. [cit. 2014. 07. 15]

TYDLITÁTOVÁ, G. 2011. *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*. In: *Sociológia*, roč. 43, č. 1, 2011, Bratislava : Sociologický ústav SAV, 2011. s. 28 – 56. ISSN0049-1225, ISSN 1336-8613

TEOFIL KLAS

S LUTNOU

Z predstavy
vytrvať až do dôchodku
na mieste *prvom*

stúpa k nebu dym.

Čo zhrdené,
už nemá perspektívu.
Prichodí začínať *zas*.
Odznova.

Víziu neskromnú,
no v krokoch krotkú
možno
zas niekde inde prebudím.
Isto
sa nedám na úvahu krivú.
Mám v sebe totiž
rozmach domova.

Len mi je smutno,
prenesmierne smutno
za všetkým,
s čím sa *lúčim* nadobro.

Je v tom krv,
dych aj všetky sily tela.

Pot budem žmýkať
už len z vreckovky,
na ktorej
si hneď uzol zaviažem.

Tak vyberiem sa do neista
s lutnou,
na trasy trpaslíkov-nadobrov.

A budem vzývať
rytmy v živých stélach
na brehoch
hneď a zaraz niekoľkých.

Znechané
zvarím na lekvár a džem.

KÁNONICKÉ NEROZHODNO

Turínske plátno
rezonuje v hlavách.
Pán kanonik sa *chytá*,
lenže
pre padúcnicu času
natahuje čas.

Nalievavá
je prosba v túžbe plavá.
Žiada sa
zavanutie svieže
na rozvin podnetov,
nie urieknutie trás.

Veď starý deň
už ku koncu sa chýli.
A vŕba
ženie ratolesti,
z akých sa pletú
velkonočné korbáče.

Nerozhodno
tu neprospieva chvíli.
Do nádeje
sa veľa zmesť.
Čo na tom,
že si ešte v duchu poplače?

MYS DOBROTIVÝCH NÁDEJÍ

Na výber
trasy nakriž mestom.
Štart a cieľ, pravda, zadané.
Vodidlom,
vzácnym palimpsestom
je ustavičné hľadanie.

Na mape ulíc tvárne črty.
Z nich každá
hrčí pokojom.
Život sa nimi do dní rúti.
Môže byť
opäť po tvojom.

Tu v *jedno* uzlí
križovatka.
Mys dobrotivých nádejí.
Kontemplácia
možno krátka.
Svit leda jednej kandely.

Alebo(?) vôľa *na rózcestí,*
čo je tu v trasách
súbehom?
Oj, nejde o post ani prestíž.
Len
o tok v rusle súbrehom.

NA OBZORE

Do prvých piatkov
a adorácií
sa vnášal pokoj dní.

Zdvihnutou latkou
sa túžby hlásili
z pohľadov odchodných.

Ale už je tu
dnes nádvih reálny.
Rozkvitá na obzore.

Daj piatkom piete.
Kto sen svoj premárni,
nájde i ráno choré.

(EVOLVENCIA, vnemy z prelomu éř)

**POKUS
O CURRICULUM VITAE**

Otec Tomáša Wavrenčíka sa narodil v terajšom poľskom Jaworzne, kedysi súčasť niekdajšieho Rakúsko-Uhorska, a preto Wavrenčík len ťažko chápal, prečo nie je napríklad Poliakom... Škoda domýšľať, tu netreba nič šepkať ani tým, čo majú menej fantázie.

Jaworzno má teraz takmer 100 000 obyvateľov, preteká ním rieka Przemsza a nachádza sa na východnom okraji hornosliezskeho priemyselného revíru. Historicky sa však kultúrne a etnicky nachádzalo v pôsobení Krakova. Mesto je zlepencom pôvodného Jaworzna a okolitých dedín pripojených k Jaworznu administratívne v druhej polovici 20. storočia.

Názov mesta pochádza od stromu javor, podľa legendy sa totiž v roku 1330 budúci kráľ Kazimír Veľký vracal z Veľkopoľska do Krakova, keď si ho zavolať jeho otec Vladislav Lokýtek. Na mieste dnes nazvanom Panská hora narazil na drevorubačov, ktorí sekerami stínali javor, a spýtal sa ich, čo robia. Jeden z nich odpovedal, že stínajú javor pre tých, čo hľadajú striebro. Na základe tejto ľudovej bájky vznikol súčasný znak mesta – rozložitý javor s dvoma drevorubačmi v krakovských krojoch.

Nuž, šťastie bolo, že sa budúci kráľ vracal cez Panskú horu, že stretol drevorubačov a že sa ich pýtal, čo robia, i keď to dobre videl na vlastné oči – stínali javor. Ale dobre je, že Jaworzno má v svojom erbe košatý javor a vedľa neho dvoch drevorubačov (pilčíkov), ktorí zrejme odpočívajú, aby mohli úspešne povaliť zelený strom. Bolo by dobre, myslí si Tomáš Wavrenčík, keby jeden z tých „pilčíkov“ (prípadne obaja) sa volal Wavrenčík. To by bol genealogický výskum veľmi krátky, ale opretý o skutočne hodnotný dôkaz. Lenže išlo o neznáme osoby, oblečené v krakovských krojoch, a tak Tomáš Wavrenčík si musel pôvod svojho rodu posunúť hodne bližšie k súčasnosti. Trochu mu to bolo ľúto, ale oddaný vedeckej pravde sa rozhodol neobetovať túto pravdu

a dôsledne pátrať po svojich predkoch ďalej. Vybral sa teda na cintorín do Jaworzna a hľadal pomníky s menom Wavrenčík, ale nenašiel ani jeden, i keď rozľahlý cintorín prešiel krížom-krážom, a nielen jeden cintorín, a tak sa vrátil na námestie Jaworzna, ktoré sa podobalo tomu v Liptovskom Sv. Mikuláši, alebo hoci aj v Dolnom Kubíne, zapadol do prvej krčmy a objednal si najlepšie poľské pivo – živické – a schuti vypil naraz od smädu celý pohár.

Otec Tomáša Wavrenčíka Eduard sa totiž narodil v Jaworzne, ba sa tu narodil aj otcov mladší brat, teda strýko, Štefan – to boli základné poznatky. Dátumy narodenia 1907, 1910.

Z Jaworzna musel ísť Tomáš Wavrenčík naspäť na Moravu, takmer presne pod Svatý kopeček, do obce Dolany, kde sa nachádzal dom, v ktorom kedysi býval starý otec Tomáša Wavrenčíka. Pán, čo vyšiel z dverí nevelkého domčeka, o tom nevedel nič, možno by niečo vedeli jeho deti, ale nikto nebol doma, takže zostalo len pri hovore o jablkách, ktorými boli hojne zarodené jablone v záhrade priliehajúcej k tomuto domu. Ba prejavila sa tu i ochota starého pána, ktorý mu do igelitovej tašky odtrhol zopár tých najkrajších jabĺčok.

Keď sa Wavrenčík vzdaloval od tohto domu, bol presvedčený, že z týchto miest pochádzali jeho starí rodičia. Len kúsok odtiaľto bol všetkým Moravanom, ba i Čechom vzácny a uctievaný Svatý kopeček, po ktorom Wolker pomenoval aj jednu svoju báseň, lebo odtiaľto pochádzali jeho starí rodičia, často sem chodil a mal dôverný vzťah k tomuto kraju.

Starý otec Tomáša Wavrenčíka, ktorý sa kedysi so svojou ženou, rodenou Hajduškovou, krstným menom Genovéva, dobre cítil v Jaworzne, musel roku 1918 i s mamou a mladším bratom odtiaľ utekať, lebo Poliaci ich vyhnali. Vytýčovanie nových hraníc medzi novovzniknutým Poľskom a novovzniknutým Československom nebola idyla dvoch slovanských bratov, ale skôr bratovražedný boj, áno, boli aj mŕtvi.

V novovzniknutej republike ich privítal nie niekdajší rodný kraj, ale Slovensko, železiarne Podbrezová, i keď starý pán si už zvykol na rovinu okolo Jaworzna, a nemohol si zvyknúť na telo i dušu ubíjajúcu pohronský kraj, kde sa fabrika i hory stretávali v jednom údolí a navyše ešte sa tu musela zmestiť aj rieka, aj cesta, ktorá týmto údolím prechádzala. Starý pán sa zrejme ako odborník zamestnal v jednej z najväčších železiarskych fabrik v Európe, ktorá rozkvitla na tom, že pre celú košicko-bohumínsku železnicu vyrábala koľajnice a už v tom čase v nej pracovali nie desiatky, ale stovky, presne čosi vyše tisíca robotníkov. Že zarábali a prosperovali na vojnovom besnení, netreba osobitne zvyrazňovať.

Deti starého otca – Eduard a Štefan – od samého začiatku navštevovali v Podbrezovej slovenské školy. Mladší Štefan sa neskôr uberal školami, kto-

ré ho pripravovali na život učiteľa, pričom bol obdarený zmyslom pre hudbu a už v mladosti ovládal niekoľko hudobných nástrojov, napokon svoju kariéru skončil ako herec v Slovenskom národnom divadle v Bratislave. Starší šiel v otcových šlapajach a svoj život spojil s podbrezovskou fabrikou. A to doslova.

V Podbrezovej boli v najprajnejších časoch až tri kapely – samozrejme, dychovky, ale aj sláčikové kvarteto, ktorých dirigentmi boli, pravdaže, Česi, lebo čo Čech, to muzikant, však to dobre viete. A tu sa uplatnil aj Štefan, mladší z bratov Wavrenčíkovcov, takže aj po mnohých rokoch sa rozprávalo o ňom ako o vynikajúcom hudobníkovi.

Starší – Eduard – sa rozhodol spojiť svoju budúcnosť s mladou, pomerne švárnou Ružomberčankou, ktorá bola v čase, keď sa spoznali, sirotou. O týchto veciach sa v rodine nehovorilo, len sa vedelo, že z rodiny, z ktorej Ružomberčanka pochádzala, bol aj známy slovenský poslanec, ktorý v pražskom Národnom zhromaždení horlivo a odvážne vystupoval za práva Slovákov, ktorých bratia Česi boli oklamali a na sľubovanú rovnoprávnosť ešte pred rokom 1918 akosi boli zabudli. Je len samozrejmé, že tento pán bol v tomto parlamente za ľudovú stranu, ba určitý čas bol aj „starostom“ Žiliny. Túto myšlienku slovenskej samostatnosti nikdy neopustil, čo mu zabezpečilo, že ho Slováci opakovane volili za poslanca do tohto zhromaždenia a potom, keď vznikol slovenský štát, aj do slovenského snemu. Bol teda plných dvadsaťpäť rokov poslancom, vždy za tú istú stranu, za tú istú myšlienku, za ktorú mu po vojne vzali všetok majetok a z domu vyhodili ho na ulicu aj so ženou, ktorá stratila zrak, lebo sa jej nedostalo lekárskej pomoci. Boli to zrejme prví bezdomovci, na ulici zostali dovtedy, kým sa ich ujali katolícki farári, čo ich na svojich farách ubytovali a dali sa im najesť. Svoj život dožili na fare v Liptovskej Lúžnej, kde je poslanec aj pochovaný.

Život Tomáša Wavrenčíka sa začína 3. januára 1940. Jeho starší brat Vladimír sa narodil ešte za prvej republiky. Tomáš Wavrenčík bol splodený dokonca v prvých hodinách novovzniknutého štátu, teda slovenského. Možno z opojenia, že takýto štátny útvar vznikol, sa otec Moravan s matkou Slovenkou rozhodli splodiť potomka. Teda v marci – apríli 1939 bol Wavrenčík splodený a začiatkom roka 1940 prišiel na tento svet.

Podbrezovské železiarne práve v tom čase prechádzali prekotnými zmenami. Už 30. januára 1940 prešli do nemeckých rúk, za lacný groš ich kúpili Nemci, a s nimi aj ďalšie železiarne po Slovensku, navyše s kutacím právom, ktoré ich oprávňovalo aj ťažiť železnú rudu. A železa bolo treba hojne, začínala sa vojna, vtedy ešte nikto nemohol ani len tušiť, že svetová. Železiarne Nemci premenovali na Hermann Göring Werke a, samozrejme, začali vyrábať

vojnový materiál – granáty, míny, náboje, železné prúty na bunkre a podobne. Prišlo sem aj asi sto Nemcov, ktorí vystriedali najmä Čechov, čo sa museli pobrať do svojej vlasti, teda do protektorátu, lebo podobne ako Židia boli nežiaduci. Odchádzala druhá časť Čechov, tí prví odchádzali do svojej vlasti, teda do protektorátu Böhmen und Mähren už v prvých hodinách po vzniku slovenskej samostatnosti. Bolo to sťahovanie národov. Wavrenčík sa čuduje, že ešte nikto sa tejto téme nevenoval, nenapísal o tom nejakú knižku, ktorú by slovenské pokolenie rado čítalo.

V tých časoch katolícky pán farár v Podbrezovej po krste Tomášovi Wavrenčíkovi vypísal krstný list, kde jeho otec i matka sa vyhlasujú za Slovákov, pravda, ktorási úradníčka v Lopeji, kam obec Podbrezová administratívne patrila, na obecnom úrade na rodný list napísali, že otec je nemecký štátny občan. V tom čase možno to ani nebolo podstatné, život sa pred malým Tomášom len začínal rozprestierať, nikto tomuto nedorozumeniu (schválnosti?) neprispioval väčší význam.

Mladej rodine sa dobre darilo, matka Tomáša Wavrenčíka, keďže nikde nepracovala, venovala sa deťom a mužovi. Ba museli mať i slúžku, lebo tak sa patrilo tým, čo mali viac finančných prostriedkov. Ako usudzuje Tomáš Wavrenčík podľa fotografií z mladších čias, pomocníčka to bola súca, mladá, akurátne tvarov, podľa oblečenia určite pochádzala z niektorej dediny pri Podbrezovej, vari z Hornej Lehoty či Valaskej. Z mladosti si však Tomáš Wavrenčík veľa nepamätá, vybavuje si len ohnivé pohyblivé tiene na plafóne v izbe, keď vo večerných a nočných hodinách prikladali koks do hutníckych pecí.

Nič nevie ani o tragédii, ktorá postihla mladú rodinu a načisto premenila jej pokojný život. Z dobre sa začínajúcej tanečnej zábavy mladý pár Wavrenčíkovcov odišiel a ešte v tú noc previezli otca malého Tomáša do bansko-bystrickej nemocnice a v noci aj operovali. Praskol mu žalúdočný vred. Keď nadržanom prišla jeho žena do nemocnice, už bol mŕtvy, lebo vred perforoval a jeho škodlivý obsah sa rozšíril do brušnej dutiny a zhubne účinkoval na celý organizmus, ktorý túto otravu nevydržal. O posledných minútach jeho života v bansko-bystrickej nemocnici mladej pani Wavrenčíkovej rozprávala ktorási z rádových sestier, čo mladého – ani nie tridsaťpäťročného – muža upozorňovala, aby pokojne znášal utrpenie, lebo si môže poškodiť, ešte väčšmi zhoršiť zdravotný stav. „A to je tak zle so mnou?“ pýtal sa Eduard Wavrenčík. Rádová sestra prikývla, že s ním nie je dobre, ale už nemala istotu, či tie slová počul a či v tej chvíli nadobro usnul a pobral sa do večnosti.

Vojna je vojna, antibiotiká boli vtedy v nemocničných anglických trezoroch, Angličania ich chránili pred nemeckými náletmi, ale aj pred každým, čo by chcel ich tajomstvo ukradnúť.

Život Wavrenčíkovej matke a jej dvom malým deťom teraz ukázal tú zlú, odvrátenú stránku. Musel to byť nepekňý pohľad na staré rozhegané nákladné auto, ktoré odvážalo niekoľko kusov nábytku so ženou a dvoma malými deťmi a cez Donovaly sa poberalo do Ružomberka a odtiaľ do Terchovej, dedinky priamo v lone Malej Fatry, kde mala pani Wavrenčíková sestru, ktorej muž tu bol notárom. Ale to už bola vojna, slovenskí vojaci už nedobýjali spolu s Nemcami a ďalšími len Poľsko, ale aj Rusko. Ale vojna bola vtedy ešte ďaleko, akoby vôbec nebola, len kde-tu sa hovorilo o smrti. Žiť sa dalo, ba dokonca dobre, rodinná sesterská výpomoc bola účinná, napokon nedávalo sa z mála.

Bolo by všetko v poriadku, keby bolo možné napísať, že Podbrezová si žila ďalej svojim pokojným životom, podbrezovská fabrika Hermann Göring Werke vyrábajúca vojnový materiál prosperovala. Historici môžu byť spokojní, aj na opisovanie lavicového robotníckeho hnutia je materiálu nadostač. Písať môžu aj o Povstaní, veď o tom, čo sa dialo v neďalekom Brezne, kde sa vojenská posádka krátko pred Povstaním bratala s partizánmi, netreba rozprávať, ani nehovoriac, že sa tu zhromažďovali pre nich nielen potraviny, ale aj zbrane. Na čo by vari aj historici radi zabudli, bola doteraz nevysvetlená tragická smrť poslanca Slovenského snemu Františka Slameňa. V sobotu 26. augusta 1944, teda tri dni pred vyhlásením Povstania, prišla do Podbrezovej skupina partizánov. Nemcov v podbrezovských železniarňach – to sme už napísali, že ich bola asi stovka – vyzvali, aby opustili fabriku i Podbrezovú, a to do ôsmej hodiny rannej. Na železničnej stanici bol už pristavený vlak. Ktorý Nemeц by v týchto pohnutých dňoch tu zostal? Samozrejme, ani jeden.

Na druhý deň, v nedeľu 27. augusta, Nemci odišli a v Brezne v ten istý deň vo večerných hodinách partizáni začali svoju akciu – povyskakovali z nákladných áut a rozdelili sa na skupiny. Začalo sa zatýkanie známejších a ctihodnejších občanov Brezna a okolia, gardistov, sympatizantov so slovenským štátom, ba i obyčajných ľudí.

Stalo sa, čo sa nemalo stať – na korbu jedného z nákladniakov „naložili“ poslanca Slameňa, vedúceho breznianskeho notára Alexandra Bothára, ďalej obchodníka s drevom Štefana Valentínyho, roľníka Samuela Dolňana, prednostu súdu Pavla Denka, veliteľa HG, nadporučika v zálohe Plška, rádioobchodníka Juraja Machyniaka a oblastného tajomníka HSLŠ Ľudovíta Žiaka.

Keď sa v Brezne čosi pred večernou jedenástou hodinou auto pohybovalo po Moyzesovej ulici a uberalo sa smerom na Valaskú, z tmy ktosi na auto vystrelil, strhla sa prestrelka a štyria „zajatci“ zostali ležať mŕtvi, medzi nimi i v celom kraji obľúbený poslanec, vari jediný robotník v celom Slovenskom sneme František Slameň.

Len pre poriadok uvediem, že názorov na túto udalosť je viac ako dost, spomenieme však len dva. Historik Jablonický napísal, že išlo o nešťastnú, a teda aj nechcenú náhodu, vo vedeckom matičnom Slovenskom biografickom slovníku sa zase píše o partizánskom súde a o poprave. Ťažko si totiž vysvetliť, ako sa v tej tme stalo, pravda, ak išlo o náhodu, že poslancova hlava bola zasiahnutá až tromi streľami.

Na vykreslenie dusivej atmosféry tých čias treba ešte dodať, že minister Mach prehovoril v bratislavskom rozhlase a vyzýval k pokoju, pravda, v ten istý deň partizáni obsadili Ružomberok, postrieľali nemeckých vojakov, na druhý deň v kasárňach povraždili v Martine Nemcov – vojakov i civilov, ženy, ba aj deti –, čo tadiaľ prechádzali rýchlikom z Rumunska. Konfliktov bolo viac. Nemecké vojská začali obsadzovať Slovensko.

Trochu sme sa vzdialili od životopisu Tomáša Wavrenčíka, no nie bez dôvodov, o nich si povieme neskôr. Jeho otec v čase týchto udalostí už tretí rok sníval svoj večný sen na podbrezovskom cintoríne, pozostalí v tom čase v Terchovej smútili a žili pomerne pokojným životom. Ťažko čo i len uvažovať o tom, čo by sa stalo, keby ešte žil, či by v Podbrezovej tragicky nezahynul pri nejakej nešťastnej náhode alebo nebudaj omyle.

Vojna však prešla aj Terchovou, touto „drevenou dedinou“, ustupujúci Nemci, ani nie do roka, ju takmer celú vypálili, skazu na majetku dokonali ruskí vojaci, ktorí „našli“ dve jamy, kam Wavrenčíkovci zakopali cennosti, čo by zaručovali aké-také prežitie v týchto zlých časoch. Možno je, že sa ich zmocnili sami dedinčania, ktorí vedeli o skrýšach.

Na celú skazu, na delostrelecké bombardovanie „drevenej dediny“ sa pozerali Wavrenčíkovci z neďalekej osady Holúbkovci, kde v pivnici domu, čo tam stojí dodnes, sa tiesnilo asi dvadsať ukrývajúcich sa a ustráchaných Terchovčanov – farár i notár, učiteľ, kopa detí, spoločnosť dost nesúrodá.

To, že si tu svoje bojové pozície vymieňali Rusi s Nemcami, že priamo cez záhradu sa prelínal „front“, že sa tu strieľalo, ani nespomínam.

Po vojne sa Wavrenčíkovci – matka a dve malé deti (Tomáš a Vladimír) – na nevelkom sedliackom voze presúvali do neďalekého Varína, hľadajúc strechu nad hlavou. Na vozíku boli dva-tri kusy nábytku, ktoré ako zázrakom nezničil oheň. Pomohla rodina, našlo sa skromné bývanie po rodinnom príslušníkovi, ktorý dal prednosť slobode a pred ustupujúcim frontom sa stratil vo vojnovom virvare, až sa napokon prihlásil, tuším, z Viedne, kde úspešne podnikal ako antikvár, šťastne sa oženil, tu odpočíva aj svoj večný sen.

Pre Wavrenčíkovcov to nebol začiatok, radostné opojenie z konca vojny, ale začiatok nového trápenia. Keďže nových prisťahovalcov do Varína nikto nepoznal, hneď ich dali na osobitnú listinu, a keď sa rozhodovalo o vysta-

Robert Bielík: Ladislav M., fotoaparát a zajačik, olej na plátne, 2013

hovaní Nemcov z republiky, podstrčili ich ako osoby, ktorých sa treba zbaviť. Trvalo to dlho, presvedčovať úradné dedinské miesta, že sme Slováci, a nie Nemci. Aj tak nikomu nešlo do hlavy, prečo má Wavrenčík v mene „W“, a nie je Nemeč. S takým menom bol v dedine len jeden, volal sa Williger, ale aj on a jeho rodina boli tu mäsiari najmenej dve-tri generácie, nuž bol Slovák.

Matka si trochu vydýchla, ale nová rana prišla s nástupom komunistov po februári 1948. Keď sa zakladalo roľnícke družstvo (JRD), prišiel do dediny traktorista aj s rodinou, bolo ho treba ubytovať. V dedine bolo len jedno auto, ktoré mal pán Petira, zrejme vlastniť vodičák bolo asi niečo také ako byť dnes akademikom v „savke“ alebo profesorom na vysokej škole. Traktoristu nebolo kde ubytovať, a tak Wavrenčíkovcov vyhodili rovno na ulicu. Pomo-hol akýsi vzdialený príbuzný, ktorý, našťastie, býval hneď nablízku, takmer cez cestu, mal krčmu a nad krčmou tri či štyri izby, kde prespávali náhodní pútnici. Ten vedel o vojne svoje, ruskí osloboditelia mu znásilnili ženu, a vraj ich nebolo málo. Tá sa z toho pomiatla a veru v mladom veku sa skončil jej život.

V malej izbičke, pri ktorej bola ešte komôrka bez okna, sa odvíjali ďalšie dni života rodiny Wavrenčíkovcov. V tejto dedine, teda vo Varíne, obaja synovia absolvovali základné ľudové školy, starší Vladimír deväťtriedku, mladší Tomáš osemtriedku, pretože prebehla už prvá reforma školstva.

Obaja pokračovali v štúdiu – starší v Bratislave na priemyslovke, pretože iná podobná škola zrejme bližšie nebola. Do vlaku vtedy nasadal mladý chalanisko s nostalgiou po krajine svojho detstva a v rukách mal veľký balík – periny, lebo v internáte nijaké neboli, bolo teda povinnosťou každého priniesť si posteľnú bielizeň z domu.

O dva či tri roky lepšie už pochodil Tomáš Wavrenčík, ktorý začal študovať na jedenásťročnej strednej škole v Žiline. Ten už sa do tohto mesta netrepal s veľkým balíkom, na posteliach bol paplón a posteľnú bielizeň mu dala do rúk priamo pani riaditeľka študentského domova Pávová, riaditeľka sama sebe, lebo okrem dvoch upratovačiek a kuchárov iný personál tam nebol. Bol to čisto chlapčenský internát, bol tam aj vychovávateľ, ktorý si „dorábal“ akúsi vysokú školu, zrejme dlho, lebo keď Wavrenčíka už pri srdci hrial vysokoškolský diplom, on ju ešte neskončil. A ktovie, či svoj večný sen odpočívá s diplomom alebo bez diplomu.

Ďalšou ranou od života, ktorá sa Tomáša Wavrenčíka priamo citlivo dotkla, bolo, že keď prišli do školy „esenbáci“ odovzdávať desiatakom občianske preukazy, ako jediný ho nedostal. Až dodatočne sa dozvedel, že príčinou odopretia tejto pocty bolo, že mal v rodnom liste napísané, že otec je nemecký štátny občan – a v tom prípade mu nesmú vystaviť občiansky preukaz. Nárok

naň bude mať až po osemnástom roku svojho života, keď si vlastným „trvalým pobytom“ vyslúži právo vlastníť taký dôležitý dokument.

Ale ani štúdium na vysokej škole nebolo v čase zostrujúceho sa triedneho boja med lízať, lebo obe polosiroty museli vyžiť zo svojho – zo štipendia, zo študentských brigád. Kým varínsky richtár dal na žiadosť pečiatku a odporučil udeliť štipendium, musel každý „študák“ na roľníckom družstve odrobiť celý mesiac, pravdaže zadarmo. Až potom si mohol prísť na obecný úrad po odporúčajúcu žiadosť, ba každoročne musel si vypočúť vetu: „A teraz, chlapče, môžeš si v tej Bratislave celý rok gule válať. Za robotnícke peniaze.“

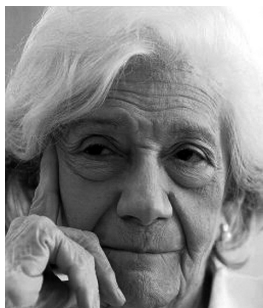
Druhý prázdninový mesiac si už zarábala buď v tehelni, kde si súkromníci robili tehly na stavbu svojich príbytkov, vo vápenke, alebo v Offe, čo bola varínska píla, kde sa vyrábali parkety a iné výrobky z dreva.

Až tu, v Bratislave, dostal Wavrenčík občiansky preukaz, pravda, bolo to bez okázalých slávnostých rečí o tom, že máme možnosť žiť svoj život v šťastnej vlasti, v ktorej nás čaká ešte svetlejšia budúcnosť. Wavrenčík si pri tejto príležitosti v ktorej si bratislavskej viece vypil dve deci vína, možno aj dvakrát, konečne sa stal plnohodnotným občanom.

To bol začiatok na ceste budovania novej socialistickej spoločnosti, v ktorej sa Wavrenčík správal podľa zásady, že ak on nikomu neurobí zle, nič zlé sa mu nemôže stať. To bol základ rodinnej výchovy.

Vráťme sa ešte k poslancovi Františkovi Slameňovi. Zhodou náhod a nevyspytateľných ciest božích sa Wavrenčík po skončení vysokej školy dostal do mesta národnej kultúry – do Martina, kde sa mladoženáčovi prihovorila jedna z nájomníčok veľkého panelového družstevného bytu a spýtala sa ho, či je rodákom z Podbrezovej. Nechápavo prikývol, že je skutočne podbrezovským rodákom, a pani odpovedala: „Poznala som vás ako dieťa, keď ste boli takýto malý!“ Rukou pritom šmátrala povyššie svojich kolien. Až v sušiarni, teda v miestnosti, ktorá nikomu nepatrila, pretože patrila všetkým, kde sa schádzali nájomníci na družstevných bytových schôdzach, jedna nájomníčka vyčítala manželovi tejto panej, pretože on bol „bytový dôverník“, že neurobil nástenku k Povstaniu: „To, že som ju neurobil, má svoj dôvod. Moja žena je rodená Slameňová, dcéra Františka Slameňa, pravda, ak vám to niečo hovorí.“ Pravdaže, nikomu to nič nehovorilo, len Wavrenčíkovi, ostatní sa nechápavo pozerali na seba a prešlo sa na ďalší bod programu – mangľovanie v sušiarni. Mangľovať tam totiž mohol hocikto, i keď sušiareň práve využíval iný nájomník. O Povstaní na bytovej nástenke nebola ani zmienka.

Život však nebol taký jednoduchý. Ale to už je druhý diel spomienok pokusu o curriculum vitae Tomáša Wavrenčíka.

ANA MARÍA MATUTEOVÁ: POSLEDNÉ INTERVIEW

Viacrát ju navrhli na Nobelovu cenu. Patrí k najvýznamnejším a najosobnejším hlasom španielskej povojnovej literatúry s mocnou politickou, sociálnou, ale aj morálnou výpoveďou. Anu Mariú Matuteovú (nar. 1925 v Barcelone) hlboko ovplyvnil pobyt u starých rodičov v malom horskom mestečku Mansilla de la Sierra, kde sa ako štvorročná zotavovala po ťažkom zápale obličiek, a miestni dedinčania. Toto prostredie hojne využívala v tvorbe, v ktorej často odznievajú zážitky z občianskej vojny a prevažujú námety odcudzenia, utrpenia, násilia a straty nevinnosti. Spočiatku sa učila v kláštornej škole, neskôr v súkromnej. Jej prvé manželstvo s bohémskym spisovateľom Ramónom Eugeniom de Goicoechea sa skončilo rozvodom a odobratím syna. Životnú lásku našla vo francúzskom podnikateľovi Juliovi Brocardovi, s ktorým mali spoločnú vášeň pre cestovanie. Istý čas žili v Spojených štátoch, kde Matuteová prednášala na univerzitách v Oklahome, Indiane a Virgínii s dôrazom na prínos citového utrpenia, neustálu premenu ľudského bytia a nikdy nestratenú nevinnosť. Začiatkom sedemdesiatych rokov sa vrátili do Barcelony. Ich vzťah, ktorý sa skončil jeho smrťou v deň jej narodenín, trval takmer 30 rokov.

V slovenčine jej vyšiel najprv poviedkový výber Sviatok na severozápade (1977), neskôr detský román Paulina (1979) a Mŕtve deti (1984) o tragických udalostiach vojny, čo zasiahla do rodinných vzťahov a života i cítenia mladých ľudí, donútených žiť v krajine, kde zvíťazil fašizmus, ktorý dáva voľný priestor záporným vlastnostiam človeka.

Z početných cien hodno spomenúť Cenu Hansa Christiana Andersena (1970 a 1972) a Cervantesovu cenu (2010) – vyznamenanie za celoživotnú tvorbu, udeľovanú autorom píšucim v španielskom jazyku nezávisle od krajiny pôvodu, ktorú odovzdáva kráľ v rodnom meste veľkého spisovateľa. Ocitol sa tak v spoločnosti kolegov ako Jorge Guillén, Alejo Carpentier, Carlos Fuentes, Jorge Luis

Borges, Ernesto Sábato, Mario Vargas Llosa či Juan Marsé. Výtvarné nadanie uplatnila pri ilustrovaní niektorých svojich diel, výrobkoch z dreva ako dedínok pre syna, hračiek pre netere, šperkov, vykladaných skriniek.

Krátko po našom rozhovore sa začiatkom leta 2014 ako 88-ročná pobrala do večnosti. Jej posledná kniha Demonios familiares (Rodinní démoni) vyšla na jeseň 2014.

M. P.

MIRO PROCHÁZKA: Konečne sa rozprávame. Čakal som dlho.

■ **ANA MARÍA MATUTEOVÁ:** V poslednom čase ma stíha jedno nešťastie za druhým. Pred pár mesiacmi som mala prednášku. Dotrepali ma na veľkú modernú tribúnu, cítila som sa, akoby som bola na končiari hory. Pri schádzaní som spadla a dolámala sa. Ale keďže zlá burina nevyhynie, vrátila som sa do formy.

M. P.: A opäť cestujete.

■ **A. M. M.:** Ja? Hocikedy a rada. Práve som sa vrátila z Gijónu na severe Španielska. Aj v Československu som bola, ale dávno, tuším v sedemdesiatych rokoch. S mužom, tým dobrým, lebo som mala dvoch, sme boli v Prahe a Bratislave. Veľmi dobre som sa zabávala. Režim sa mi nepáčil. Ale Slováci, veru, sú veľmi fešní.

M. P.: Ako ktorí...

■ **A. M. M.:** Ja mám rada blondiakov. Hispánsky typ ma neoslovuje. Pamätám si najmenej dvoch alebo troch profesorov, ktorých som poznala v Bratislave. Oleríny? Musela som si opakovať: pokoj, pokoj. Ťažko ho bolo zachovať, lebo to boli naozaj krásni chlapi. Ale vráťme sa k mojej forme. Ľudia sa čudujú, že vo svojom veku sa vždy postavím na nohy. Aj včera ktosi povedal: „Si ako Fénix!“ A prečo je to tak? Lebo musím písať. Nosím v sebe knižku, ktorá si kliesni cestu lakťami, chce sa dostať von. Človek si myslí, že ide o metaforu, ale je to pravda.

M. P.: Píšete ju už?

■ **A. M. M.:** Už ju dokončujem. Ale o knihe, na ktorej pracujem, nikdy nehovorím, lebo vyprchá ako parfum. Musím udržať jej tajomstvo aj sama pred sebou.

M. P.: Prečo sa vo svojich knihách vraciate stále do detstva?

■ **A. M. M.:** Detstvo ma priťahuje, lebo ide o obdobie, v ktorom človek nájde všetko. Poznačí nás navždy. Ľudia vravia, že si naň nepamätajú, ale to značí, že malo na nich taký veľký vplyv, že radšej zmažú tabuľu dočista. Potom, keď dospievame, každý si volí svoju cestu. Alebo nie svoju, čo sa v živote často stáva. Ale jednorozce sa už nikdy nevrátia.

M. P: Jednorozce, ktoré vidí Adri, hrdinka knihy *Paraíso inhabitado* (Neobývaný raj), dievčatko, ktoré sa cíti „veľmi osamelé, veľmi malé, veľmi čudné a veľmi zlé“. Vo vašich knihách sa ten typ objavuje často. Aj vy ste boli čudné malé dievčatko?

■ **A. M. M.:** Bola som iná, lebo som vyrastala v časoch, keď dievčatká boli veľmi čudné. Sebe som sa zdala normálna, ale pre čudákov čudní bývajú vždy tí druhí. Bola som introvertka, nerada som sa rozprávala s ľuďmi, ktorých som nepoznala. Rovnako ako Adri som sa priatelila s chlapcom, ktorý potom zomrel. Detská smrť ma veľmi zarážala. Pamätám sa, ako som si prezerala fotografiu staršieho bratanca, ktorý umrel ako dieťa. Na fotografii bol odo mňa oveľa mladší. Ako je možné, že teraz ja som staršia? Nechápala som. Z takých vecí si deti vytvárajú neuveriteľné príbehy, najmä v tamtých časoch, keď sa deťom všetko vysvetľovalo polovičato alebo vôbec nie. Smrť, sex a peniaze nejestvovali. Doma sa o nich nikdy nehovorilo.

M. P: Často tvrdievate, že ste sa vnútorne zastavili vo veku jedenásť rokov.

■ **A. M. M.:** Už to nevrávim, lebo ľudia si to vykladajú skreslene. Myslia si, že som nedospela, že sa cítim ako malé žieňa, ale tak to vôbec nie je. Mám mentalitu dieťaťa, nie malého dievčatka.

M. P: V čom spočíva rozdiel?

■ **A. M. M.:** Je veľmi jemný. Mám syna, tak viem, ako rozmýšľa jedinástročný chlapec. Skvelo sme si vtedy rozumeli, s ním aj s druhými deťmi, ktoré k nám chodievali. Chápala som, ako sa dívajú na svet. S údivom a cez prizmu snov, z ktorých sa každý zdal uskutočniteľný. Pri mne všetky boli, čím chceli.

M. P: Deti vo vašich knihách nie sú nevinné, bývajú aj kruté.

■ **A. M. M.:** Všetky sú také, bez výnimky. Pripomeňme si poslednú vetu Petra Pana: „A potrvá to dovtedy, kým deti budú veselé, nevinné a bezcitné.“

M. P: A prvá veta vášho románu? „Narodila som sa, keď sa moji rodičia už neľúbili.“ Nepoznám smutnejší začiatok.

■ **A. M. M.:** Moje detstvo s tým nemá nič spoločné. Boli sme piati súrodenci, dobre sme si rozumeli. Pendlovali sme medzi Madridom a Barcelonou. Matka celý život strávila v Madride a v Barcelone, skadiaľ bol môj otec a kde mal tovareň na dáždnyky. Cítila sa osamelá, cnelo sa jej za priateľkami. Bola veľmi spoločenská. Iná ako ja neandertálka.

M. P.: Žartujete? Veď máte kopu priateľov.

■ **A. M. M.:** Ale ako dieťa som bola plachá. Okrem toho svet malých dievčatiek bol vtedy hrozný. Boli ako ich matky, len v malom. Žienky podľa šablóny. Nečudo, lebo výchova, akú zabezpečovali dievčatkám, bola veľmi obmedzená. Mali byť ako mramorové sochy. To sa nesmie, to smie. A k tomu ešte náboženská výchova. Som veriaca, ale svojsky. A katolicizmus, aký nám vtedy vštepovali, bola zbierka povier a sprostostí. Bola som neprispôsobivá, tak ako som sa mala vpratať do toho škrobeného a nevšímavého prostredia? Chcela som žiť po svojom.

M. P.: „Pritiahneme ti uzdu,“ vraví stará mama hrdinke románu *Primera memoria* (Prvá spomienka). Aj vás sa pokúšali skrotiť?

■ **A. M. M.:** Veru, ale márne. Zožierala som sa v škole, ale najväčšie utrpenie mi spôsobovalo hľadiť na staršiu sestru, veľmi poslušnú a milovanú. Bola dobre vychovaná a dodržiavala všetky normy správania dievčatka z dobrej rodiny. Nechácala, čo sa so mnou deje. „Ja nie som nijaká slečinka! A keď vyrastiem, nechcem byť seňora!“ vrieskala som. Matka a sestra hľadeli na mňa zdesene. Mňa zase desil pohľad na fúzaté nóbl tetky meštiačky. Nechcela som byť ako ony.

M. P.: A že chcete byť spisovateľkou, ste sa rozhodli pomerne skoro.

■ **A. M. M.:** Ako päťročná. Už vtedy som písala poviedky, dokonca ich neskôr aj vydali. Originály sú dnes na univerzite v Bostone.

M. P.: Prvý román ste napísali ako sedemnásťročná.

■ **A. M. M.:** Vlastnoručne, do písanky. Doma som nič nepovedala a zastrečila som sa v jednom z najväčších vydavateľstiev tých čias – v Destine. Riaditeľom bol významný spisovateľ Ignacio Agustí. Keď ma zbadal na chodbe, v podkolenkách a rádiovke, zľutoval sa a prijal ma. Zachoval sa ako ozajstný džentlmen. Trpezlivo mi vysvetlil, že román musím prepísať na stroji. Po nejakom čase, vychádzajúc z domu, som ho stretla na ulici, lebo býval o dva bloky ďalej. „Señorita Matuteová,“ oslovil ma, snímajúc klobúk. To ako ja? pomyslela som si v panike. „Váš román sa mi páči. Ráčne prísť, prosím, k nám

s otcom, lebo inak nemôžeme podpísať zmluvu.“ Do svojich dvadsiatich dvoch rokov som bola neplnoletá. Také boli časy.

M. P.: Už ako devätnásťročná ste získali jednu z najvýznamnejších literárnych cien – Premio Planeta. Nezakrútila sa vám z úspechu hlava?

■ **A. M. M.:** V tých otázkach som vždy stála nohami pevne na zemi. Vedela som, že úspech je chvílkový jav, ktorý môže v každom okamihu pominúť. Zaujímalo ma samotné písanie. Každú knižku som prežívala veľmi intenzívne a to bolo pre mňa dôležité. Ak mala úspech, fantázia. Ale nebol pre mňa najdôležitejší. Bola som romantička. Keď som vstúpila do literárneho sveta, nebolo v ňom mladých ľudí ani žien. Obklopovali ma spisovatelia, profesori a vydavatelia oveľa starší odo mňa. Mali okolo štyridsiatky, ale pripadali mi ako starci. Hovorili mi „malý kozák“, lebo som pila viac než oni, ale nikdy som sa nespíjala. Ohromne nado mnou bedlili, upozorňovali, čo sa učiť, čo čítať.

M. P.: Neštudovali ste?

■ **A. M. M.:** Kdeže, dievčatká z dobrých rodín nešli na štúdiá. To bolo pre chlapcov a čudákov. Hlúpe, čo? Mala som však šťastie a v živote som stretla skvelých ľudí, od ktorých som sa neskutočne veľa naučila. Pred nejakým časom som sa stala doktorkou honoris causa Univerzity v Barcelone. A just! pomyslela som si. Nedovolili ste mi skončiť štúdium, tak som doktorka. Ale najúžasnejšou univerzitou je sám život. Je to veľká banálnosť, ale aj veľká pravda. Trpieť a myliť sa je veľmi zdravé. Len vtedy sa môžeš čosi naučiť.

M. P.: Ako sa rodičia dívali na váš životný štýl?

A. M. M.: Matka ma na jednej strane stále kritizovala. V niektorých záležitostiach som však cítila jej podporu, hoci to otvorene nepovedala. Plne som to pochopila o oveľa rokov neskôr. Človek je čosi najnepredvídateľnejšie a najzáhadnejšie na svete. Keď som sa vydávala, darovala mi škatuľu od topánok, kde boli všetky príbehy, čo som v detstve napísala. Uchovávané po mnohé roky s láskou a nehou. Tiež si pretrpela svoje. Rozhodla sa byť ticho a prijať pravidlá hry, ale v hĺbke duše s nimi nesúhlasila. Keď som sa búrila, nič nevravela, len hľadela na mňa tými svojimi zelenými očami. Mali neskutočnú farbu, najmä keď sa nazlostila. Ako petržlen.

M. P.: Cestu k nej ste si znovu našli ako dospelá.

■ **A. M. M.:** Bolo to vtedy, keď som sa rozhodla opustiť muža. Na jednej

strane bola matka proti. „Žena musí sedieť ticho, lebo čo na to povedia ľudia, čo len povedia...“ A tak dokola. Na druhej strane ma zase dobre chápala. Neľúbila som ho. Nešlo to.

M. P.: Prečo ste sa potom zaňho vydali?

■ **A. M. M.:** Lebo som sa jednoducho zaľúbila. Dobré vedel, ako si ma získať, bol to veľmi zvodný muž. Pochabý, a mňa pochabosť vždy prítahovala. Líšil sa od chlapcov z dobrých rodín, ktorých som poznala. Tí sa pýtali: „Chceš vidieť fotky z lyžovačky?“ Zimný výlet s tatkom, to bol vrchol frajeriny. Samé táraniny a nuda. A on bol blázon a revolucionár. V Barcelone ho všetci poznali, bol osobnosť. Ale byť jeho manželkou bolo už iné. Tak veľmi ma sklamal. Koľko som sa však vďaka tomu naučila. Okrem toho plodom tohto zväzku je môj syn. Už len kvôli nemu stálo za to s ním byť.

M. P.: Hoci vám ho v istej chvíli vzal.

■ **A. M. M.:** V päťdesiatych rokoch, keď sa manželia rozvádzať, dieťa automaticky ostávalo s otcom. Mala som proti sebe nielen právo, ale aj spoločnosť, okolie, fúzaté tetky. Rozvod bol vtedy čosi nevidané. Div na mňa neukazovali prstom na ulici. Spisovateľka – už to bolo podozrivé –, a navyše rozvedená. Bola som opovrhnutiahodná žena, a basta. Syna, ktorý mal v tom čase päť rokov, som zopár rokov nevidela. Nemala som ani právo ho navštevovať. Keď mi po troch rokoch zavolať advokát a povedal, že sme konanie na súde vyhrali, skoro som omdlela. Taký bol Francov režim, Španielsko ženy vždy utláčalo, aj pred občianskou vojnou za druhej republiky. Represívnosť voči ženám spočíva v španielskej povahe.

M. P.: Bojovali ste za ženské práva?

■ **A. M. M.:** Som feministka, lebo som žena. Ale neznášam izmy. Feministky sa zmýlili v mnohých veciach, niektoré ma odpudzujú rovnako ako fúzaté meštičky. Ony nehovoria, ony štekajú. Nenávidia mužov, a ja ich milujem. Jasné, že nie všetkých, ale aj u žien nájdeme také, že škoda slov. Keď som bola mladá, najhoršími nepriateľmi žien boli druhé ženy. Samozrejme nie všetky, lebo som mala zopár úžasných priateľiek, ale mnoho z nich, tak boháčky, ako aj robotníčky, malo rovnaký odovzdaný vzťah k mužom. Ja som bola vždy nezávislá.

M. P.: Boli ste priekopníčkou v mnohých oblastiach, aj v literárnej. Ako jedna z prvých ste získali najvýznamnejšie španielske vyznamenanie: Cervantesovu cenu. Boli ste treťou ženou prijatou do Španielskej kráľovskej akadémie.

■ **A. M. M.:** Treťou za tristo rokov jestvovania! Jedna na storočie. Mnoho rokov som bola sama, teraz je nás tuším šesť. Predtým som hovorila, že sme ako Snehulienka a 40 lúpežníkov. Rada žartujem. Napriek všetkému, čím som prešla, som koťuha. Moja vydavateľka a spisovateľka Ester Tusquetsová tvrdila, že so mnou sa v živote najviac nasmiala. A Cervantesova cena? Keď som ju dostala, mala som príležitosť nazrieť do hlásení frankistickej cenzúry o mne. Čo oni o mne, chuderke, nepopísali! Že som nemorálna, podvratná, spoločensky škodlivá. O mojej knihe *Los niños tontos* (Hlúpe deti) – nie pre deti, ale pre dospelých – dáka idiotka cenzorka napísala: „Úbohé deti, ktoré by to mali čítať.“

M. P: Za posledných štyridsať rokov sa však Španielsko zmenilo na nepoznanie, aj pokiaľ ide o ženské práva.

■ **A. M. M.:** Pochopiteľne, hoci je u nás stále kopa mačov. Môj syn a jeho pokolenie už takí nie sú, ale starší ľudia a niektorí politici predstierajú liberálov, ale v hĺbke duše je to stále konzerva. Na jednej strane nemám rada španielsku národu, povýšenú a domýšľavú. Politici, ktorých zaujíma iba vlastný prospech alebo strana, nie dobro krajiny – aj to je veľmi španielske. Zase na druhej strane je to veľmi štedrý a veľkodušný národ. Hoci veľmi krutý. Videla som to za občianskej vojny. Na oboch stranách.

M. P: Občianska vojna sa vo vašich knihách vyskytuje dosť často.

■ **A. M. M.:** Keď vypukla, mala som jedenásť rokov. Odrazu sme sa prebudili vo svete teroru, bojov, zločinov. Z oblokov bytu som videla prvé bombardovanie Barcelony od mora. Z nášho salóna bolo vidieť lietadlá ako na dlani. Prechádzajúc okolo kostola, kam sme pred vojnou chodili na omšu, šliapali sme po rozmlátených postavách svätcov, na zemi ležala hlava Jezuliatka. Z ďalšieho kostola vyvliekli múmie mníšok, deti do nich triafali kameňmi. To v tebe ostáva navždy. Ostatne, čo ja budem vykladať Čechom a Slovákom o vojne. Sami dobre viete. Hoci u vás nepriateľ prišiel zvonka, a tu ním bol, obrazne povedané, brat.

M. P: Zato celú vašu spisovateľskú generáciu volajú „vyjavenými deťmi“.

■ **A. M. M.:** Boli sme ohúrení, lebo sme nechápali, čo sa deje. Najmä tí, čo pochádzali z buržoázných rodín a žili dosiaľ ako v bavlnke. Zrazu sme museli vyjsť do ulíc, postaviť sa do radu na chlieb a zemiaky. A tam ženy a muži, pochodujúci ulicami s puškami prehodenými cez plece. Vyvalení z rodičov, ktorí sa teraz museli vybrať na dedinu, aby získali čosi na jedenie. To všetko narúša schémy myslenia o svete. Človeka vychovávajú k čomusi inému, a naráz ho zobudí drsná realita.

M. P.: Vojnová trauma prešla na ďalšie pokolenie. V posledných rokoch vzniklo hnutie detí a vnukov hľadajúcich bezmenné hroby z čias občianskej vojny.

■ **A. M. M.:** Áno, ale zabudli, že zločiny sa páchali na oboch stranách. Mňa neoblafnú, lebo som to videla na vlastné oči. Človeka obeseného na námestí v centre mesta... Dost, nehovorme už o tom.

Robert Bielík: Ladislav M. sám, olej na plátne, 2014

M. P.: Koncom šesťdesiatych rokov ste opäť získali syna.

■ **A. M. M.:** Dostala som vtedy pozvanie prednášať v USA. Vydali sme sa spolu na cestu do New Yorku. A potom som spoznala druhého manžela. Život sa zmenil.

M. P.: Aj doňho ste sa zamilovali?

■ **A. M. M.:** A ako! A on do mňa. Boli sme veľmi harmonický pár. Život s ním bol krásny.

M. P.: Pripomínal Paula Newmana.

■ **A. M. M.:** Ako viete?

M. P.: Prečítal som si v rozhovore s vami.

■ **A. M. M.:** Naozaj táram také hlúposti? Ale je pravda, že bol veľký fešák. Inteligentný, zaujímavý, citlivý.

M. P.: A jednako vás v tomto najšťastnejšom okamihu života zachvátila depresia.

■ **A. M. M.:** Jedna z tých najhorších, lebo vlastne bez príčiny. Bola som prešťastná. S opätovne získaným synom, zalúbená. Napriek tomu som jej úplne podľahla. Až tak, že som na osemnásť rokov prestala písať. Nemala som chuť žiť. Psychiater, ktorému sa ma napokon podarilo vyliečiť, povedal, že život vždy vystavuje účet. Celý môj predošlý zápas a trápenie museli raz von. Nepripomínam si to obdobie. Radšej si pamätám dobré veci. Zlé spomienky, a mám ich plné debny, držím zavreté na povale. Hoci... Koľko sa z takej skúsenosti možno naučiť! Ako veľmi som sa naučila ceniť si všetky dobré veci! Akoby ničotné, bezvýznamné, ale vlastne mimoriadne dôležité.

M. P.: Do literatúry, ako pravievate, sa vchádza cez bolesť a slzy.

■ **A. M. M.:** Málo je šťastia u Dostojevského, Tolstého či Jana Nerudu. Pravdupovediac, v šťastí sa človek máločomu podučí, skôr ho to učička. A bôľ človeka otvára. Je ako reflektor, ktorý osvetľuje to, čo predtým ostávalo v tieni. Ale nešťastiu sa treba postaviť. Život ma veľa rás vystavil skúške. Ale poddať sa a umrieť tíško v kútiku? Nikdy. Skôr by ma museli utĺcť palicou, lebo sama nehoďím flintu do žita. Vždy som milovala život a literatúru. Nielen písanie, ale aj čítanie. Keď som po ťažkom dni s manželom otvárala večer knižku, všetky starosti zmizli. Preto keď počujem človeka, ktorý hovorí, že nerád číta, myslím si: Nevieš, o čo prichádzaš.

M. P.: Píšete každý deň?

■ **A. M. M.:** Nie, lebo čo by som mala písať, ak nemám čo povedať? Nezačnem, kým nemám knižku hotovú v sebe. K písaniu si sadám, až keď sa tisne von. Predtým vo mne zreje mesiace ako larva. Je to ako dlhý sen.

M. P.: Písanie vás teší?

■ **A. M. M.:** Najviac na svete okrem lásky mojich blízkych. Lebo najdôležitejší pre mňa je môj syn. Pamätám si jedno popoludnie, keď som ho vyberala z internátnej školy. Mal šesťnásť rokov. Vyrástol, a aby ma pobožkal na privítanie, musel sa skloniť. Už nie je dieťa, pomyslela som si. Urobilo to na mňa ohromitánsky dojem. Materstvo je neobyčajná skúsenosť. Mení sa vaše

bytie vo svete, ináč kráčate po zemi. Láska, ktorú cítite k dieťaťu, bolí... Bože, aký gýč, čo?

Na jednej strane ma teší, že je z neho kus chlapa, ale chytá ma nostalgia, keď si spomeniem, ako ma počúval s otvorenými ústami. Dnes ma nielen nepočúva, ale ja musím počúvať jeho. Donedávna som občas schádzala do bistra pri dome na štamperlík so susedmi, ale teraz mi to už nedovolí, lebo mi to vraj škodí. Hoci zavše, keď nevidí, dožičím si džin s tonikom.

M. P.: Voľakedy ste dávali prednosť whisky.

■ **A. M. M.:** Voľakedy som mala sklon k výstrelkom. Hlučná, rozkokošená. Všetkého muselo byť veľa, na večeru pre štyroch celý baran, ako v stredoveku. Bola som a stále som nočný vták. Ale kým kedysi som šla do postele o piatej ráno, teraz sa mi chce spať už o polnoci. Telesnosť je mi veľmi na ťarchu. Pohyb o barlách, na vozíku účinne berie chuť vyskakovať.

M. P.: Vaša priateľka Ester Tusquetsová tvrdila, že starnutie je riadna fuška.

■ **A. M. M.:** Veru je, ale tej fuške sa nemožno poddať, treba vstať a otriasť sa. Taký je môj spôsob myslenia a zatiaľ prináša výsledky. Rozprávam sa s vami, ale rovnako by som mohla ležať v posteli a ochkať. My starí vieme byť strašne otravní. Musíme dávať pozor, aby sme neutrápili druhých. Pozerám teraz veľa televíziu, čo som nikdy nerobila. Lepšie než hocikedy predtým si uvedomujem mieru ľudskej hlúposti. Je neuveriteľná. Ale zároveň som v obraze v tom, čo sa deje, v politike, udalostiach, lesných požiaroch. Vďaka tomu cítim, že žijem.

M. P.: Rada sa dozvedáte nové veci?

■ **A. M. M.:** Budem sa učiť, kým neumriem. Lebo človek je záhada, o ktorej nevieme takmer nič. Máme iba akési všeobecné poňatie, domnienky. Ale nikdy nepoznáme nikoho naozaj. Nikdy. Ani seba. Žijeme tápavo.

M. P.: Ste teda stále udiveným dievčatkom?

■ **A. M. M.:** Som.

M. P.: Naivným?

■ **A. M. M.:** Skôr nevinným. Hoci, ako by povedali Katalánci, je to taká istá potvora.

ANDRIJAN TURAN

**BOL W. S. BURROUGHS
BLÁZNOM, ALEBO
NEUZNANÝM GÉNIOM?**

William Seward Burroughs II. (1914 St. Louis, Missouri – 1997 Lawrence, Kansas), známy ako William S. Burroughs, člen American Academy of Arts and Letters a Commandeur de l'Ordre des Arts et des Lettres vo Francúzsku, je kultový americký románopisec, brilantný esejista, sociálny kritik a avantgardný maliar a dnes je považovaný nielen za duchovného otca americkej beat generation, ale aj za zakladateľa kyberpunku, vynálezcu slovného spojenia heavy metal, vášnivého literárneho a existenčného experimentátora a azda aj posledného amerického spisovateľa, ktorému ešte pred pár rokmi hrozil zákaz publikovať v rodnej krajine. Mnohí kritici ho pokladali a pokladajú za šialeného génia, ktorý sa stal obeťou vlastnej dlhodobej opiátovej závislosti, vďaka ktorej musel byť až do smrti klientom tzv. metadónovej liečby. Ani to mu však nezabránilo, aby svojím dielom vznikajúcim polstoročie inšpiroval státisíce spisovateľov po celom svete. V minulom roku sme si pripomenuli sto rokov od jeho narodenia...

Burroughs sa narodil ako šťastné dieťa do veľmi dobre situovanej americkej rodiny – jeho dedko W. S. Burroughs I. založil Burroughs Adding Machine Co., firmu, čo mala patent na mechanickú pokladňu, ktorú používali v tom čase v každom obchode, teda bola veľmi žiadaným artiklom. Jeho matka Laura Hammond Lee bola dcérou ministra pochádzajúceho z rodiny slávneho generála R. E. Leeho, ktorý viedol južanské vojská vo vojne Severu proti Juhu. Burroughsov otec Mortimer bol šéfom veľkého starožitníctva najprv v St. Louis a potom v Palm Beach na Floride, tam by mohol byť aj základ Burroughsovej veľkej záľuby v starožitnostiach a hodnotných doplnkoch bytu či oblekiania, ktorými sa spisovateľ po celý život rád obklopoval.

Aj napriek tomu, že sa Burroughs narodil do usporiadanej rodiny, a poiaľ ide o materiálne statky, nikdy nemohol trpieť nijakým nedostatkom, už ako dieťa mával úzkostné stavy a halucinácie. Psychickú pohodu budúcemu spisovateľovi určite nepodporilo ani znásilnenie, keď ho zneužil partner jeho pestúny, ktorú veľmi miloval. Práve ona sa stala jeho prvým kontaktom so svetom fantázie a príbehov, keďže mu veľmi často rozprávala strašidelné príbehy, kde sa umne prelínala fikcia a fantázia s realitou a kde vystupovali neexistujúce hrozivé monštrá a príšery, čo sa ako jeden z motívov po dlhých rokoch napokon premietli aj do diela spisovateľa. Keď sa škandál prevalil, pestúнку prepustili, no malý Wiliam ju hrdinsky bránil a chcel, aby v dome zostala naďalej, už len preto, aby mu každý večer rozprávala obľúbené príbehy. Burroughs pár rokov pred smrťou prezradil, že v ranom detstve ho najväčšmi ovplyvnila kniha *You Can't Win* amerického tuláka a drobného zlodejčička, ktorého volali Jack Black. Keď mal William osem rokov, s partiou starších chlapcov sa vlámaval do opustených, ale aj obývaných domov, kde kradli zaváraniny, sladkosti, tabak a alkohol. Síce to robili skôr pre radosť z nebezpečného dobrodružstva ako pre akýkoľvek prospech, Burroughsa to čoskoro prestalo baviť. Ako 15-ročný publikuje v školskom časopise prvú esej, hoci za svoje prvé dielko sám považuje stratenú poviedku *Biografia Vlka*. Na želanie rodičov Burroughs, ktorý prejavuje talent nielen na písanie, ale aj na jazyky a matematiku, pokračuje v štúdiu na internátnej škole The Los Alamos Ranch School v Novom Mexiku. Pre dospelávajúceho chlapca bol pobyt na internátnej škole s tvrdým vojenským režimom nočnou morou. Jediné, čo ho bavilo (a neprestalo baviť vlastne až do smrti), bol strelecký výcvik, ktorý bol v škole častý a povinný. Matka napokon vyslyšala mladíkové prosby, ktorými ju bombardoval v listoch, a zo školy ho odhlásila. Iná, možno pravdepodobnejšia verzia však vraví, že Burroughsa zo školy na hodinu vylúčili, pretože ho pristihli pri špehovaní starších chlapcov v sprche. Vtedy sa najprv mame spisovateľ zveril so svojimi frustráciami, čo na jeho údiv prijala s absolútnym pokojom a pochopením. Stredné vzdelanie napokon dokončil Burroughs v Taylor School v St. Louis roku 1932.

GÉNIUS NA HARVARDE

Po strednej škole nemal Burroughs ako mimoriadne vnímavý a nadaný študent s výborným finančným zabezpečením problém dostať sa na prestížny Harvard. Práve táto elitárska škola úplne vyhovovala jeho naturelu a harvard-

ské obdobie priviedlo Burroughsa do newyorskej subkultúry, do ktorej sa síce naoko zaradil, ale vždy sa jej oficiálne stránil a zriekal a vždy z nej vyčnieval ako absolútny, okamžite identifikovateľný a originálny solitér.

(„Z miestnosti plnej ujačaných buzíkov na mňa vždy šla iba príšerná hrôza,“ píše neskôr v mimoriadne otvorenej autobiografickej novele *Teploš*.)

Oveľa podstatnejšie pre jeho intelektuálny rozvoj bolo, že často a pravidelne navštevoval Harlem a Greenwich Village, miesta, kde sa stretával so známymi a slávnymi hudobníkmi, spisovateľmi, hercami, režisérmi a výtvarníkmi tých čias, s ktorými nadviazal zväčša skvelé kontakty, keďže ich udivoval encyklopedickými znalosťami z mnohých, nielen umeleckých odborov. Burroughs so spolužiakom Richardom Sternom, chlapcom so zámožnej rodiny, prežíval prvú veľkú lásku, a práve on sa takmer stal prvou obeťou jeho celoživotnej posadnutosti strelnými zbraňami akéhokoľvek druhu. Keď sa po hádke Burroughs pohrával s nabitým revolverom, pištoľ mu spadla na drevený stôl, zaznel výstrel a guľka sa zavrtala len pár centimetrov od hlavy milého Richarda, ktorý v šoku sedel nahý na posteli. Guľka z nezaistenej zbrane akoby predurčovala udalosti, čo ešte mali v Burroughsovom živote prísť a zásadne ho na dlhé roky ovplyvniť...

Z obdobia harvardských štúdií si Burroughs cenil najmä ďalšiu dnes stratenú poviedku *Posledný záblesk súmraku*, cynický príbeh o potápajúcom sa Titanicu, ktorý opúšťa jeho zbabelý kapitán s nabitým revolverom v ruke, prezlečený za ženu. Poviedku napísal autor spolu s priateľom zo školy Kellsom Elvinsom, a časopis *Esquire*, ktorému ju autori ponúkli, ju odmietol pre jej prehnaný cynizmus a dokonca odhovárал autorov od ďalšieho písania.

Burroughs aj na Harvarde oslňoval dokonalou fotografickou pamäťou, briskným a presným úsudkom a neúnavnou chuťou viesť s profesormi nezmieriteľné diskusie, a tak bez problémov graduoval v roku 1938 ako jeden z najlepších z ročníka v odbore anglická literatúra a lingvistika. Profesorov šokoval schopnosťou z akejkolvek Shakespeareovej hry aj dvadsať minút citovať spamäti pasáže bez jedinej chybičky, a nielen preto bol čoskoro uznávaný ako veľký znalec a odborník na Shakespeareovo dielo. Burroughsovi rodičia v ňom videli už možno budúceho profesora literatúry na jednej z lepších amerických univerzít, a asi aj preto mu schválili výnos z majetku v Cobblestone Gardens, čo bola v dolároch vtedy veľká suma, no ich dovtedy podarený syn ponúknutú šancu nevyužil veľmi na štúdium, keďže štúdiom sa nedá nazvať splývanie s nezávislým umeleckým undergroundovým svetom, ktorý sa práve v USA formoval a ktorého sa Burroughs stával nedeliteľnou súčasťou.

Po skončení Harvardu sa začínajúci spisovateľ Burroughs už formálne nevzdelával, hoci celý život sa veľmi aktívne zaujímal nielen o literatúru, ale aj o dejiny, lingvistikú, astronómiu, logiku, hudbu, výtvarné umenie a cudzie jazyky, na ktoré mal veľký talent. Burroughs odišiel koncom tridsiatych rokov do Európy, kde chcel pôvodne vo Viedni študovať medicínu, no štúdium sa akosi zvrhlo na jeden veľký, takmer sa nekončiaci večierok, keď Burroughs so svojim profesorským šarmom prenikol do vysokých kruhov, najímal si mladistvých prostitútov, s ktorými si užíval v parných kúpeľoch a pohyboval sa na hrane zákona, čo neskôr zaznamenal aj vo svojich prózach. Vo Viedni sa stretol aj s Ilse Klapperovou, krásnou Židovkou, ktorá unikala z Nemecka pred nacistami. Ilse zaujala spisovateľa natolko, že sa rozhodol pomôcť jej začať žiť nový a slobodný život, a aj napriek veľkým protestom otca a hlavne matky si ju Burroughs v Chorvátsku vzal za ženu, aby tak získala americké občianstvo a mohla bezpečne odísť z Európy. Zopár mesiacov nato sa konal rozvod, no Ilse a William zostali ešte aj potom tridsať rokov dobrými priateľmi. Krátko po zbombardovaní Perl Harboru, v roku 1942, sa nahnevany Burroughs prihlásil do armády, kde sníval o kariére dôstojníka v tajných službách, na čo mal isté predpoklady, no stroskotal veľmi rýchlo už pri výberovom konaní, kde náhodou narazil na bývalého učiteľa zo strednej školy, ktorý ho úprimne neznášal. Ten zariadil, že Burroughsovi zistili vojenskú lekári paranoidnú schizofréniu, argumentujúc jeho sebapoškodzovaním. Spisovateľ si totiž samurajskou dýkou pár mesiacov predtým demonštratívne odsekol malíček, ktorý ako gesto poslal objektu svojej lásky, čo ho dlhodobo odvrhoval. Na odmietnutie prijatia do armády čakal spisovateľ skoro pol roka, potom vrcholne sklamaný odcestoval do Chicaga, kde len z depresie z neúspechu a nudy vyhľadával rozličné chvíľkové podradné zamestnania ako barman, krupier, díler zbraní či deratizátor, čo neskôr takisto knižne spracoval. Práve počas chicagského obdobia sa spisovateľ dostáva do prvej silne opiátovej závislosti, pričom ho (aj básnika Alena Ginsberga) do užívania morfínu zasvätil Herbert Huncke, neskoršia kultová postava beat generation. Drogu získal náhodne od jedného zlodeja, ktorý mu dohodil na kšeft veľké množstvo morfia z armádných zásob. Prízrak fetovania potom Burroughsa neopustil až do smrti, hoci pravidelne chodil na metadónovú liečbu, drogy však nikdy nevnímal ako prekliatie (spolu s priateľmi s beat generation a neskôr s hippies užíval halucinogény hľadám všetkých druhov), skôr ako súčasť procesu oslobodzovania mysle, ktorá je pre slobodnú tvorbu, ako spisovateľ veril, nevyhnutná.

Spolu s dvoma priateľmi, Lucianom Carrom a Davidom Kammererom, odišiel Burroughs z Chicaga, ktoré ho nudilo, začiatkom roku 1944 do New Yorku, kde začal žiť vo veľmi zvláštnom vzťahu s Joan Vollmer-Adamsovou v byte, ktorý obýval aj jeho priateľ spisovateľ Jack Kerouac a jeho prvá manželka Edie Parkerová. Spoločnosť v byte bola možno tvorivá, ale určite nie priveľmi normálna a zdravá. Kerouac pil každý deň do bezvedomia, Burroughs svoj vzrastajúci návyk riešil drobným dilerstvom heroínu, okrádaním opilcov v metre a falšovaním receptov, Adamsová bola zasa závislá od amfetamínu, a tak v byte prepukali časté hádky. Kerouac s Burroughsom mali spoločný veľký problém, keďže svedčili vo veci vraždy. Lucien Carr zabil v hádke Davida Kammerera, o čom vypovedali obaja svedkovia zmätočne a celkom nepravdivo, keďže mali obaja okno... Adamsová zasa riešila svoj rozvod, ale aj náklonnosť Burroughsa, ktorému potom podľahla, a tak sa podarená dvojica, len čo to bolo technicky možné, vzala, hoci nijaká svadobná cesta sa nekonala, pretože nádejný novomanžel bol zatknutý v súvislosti s drogami, a rozhodol sa aj so svojou ženou odísť do St. Louis. Novomanželka, ktorej amfetamíny spôsobovali čoraz väčšiu paranoju, keďže dokázala nespáť aj osem dní, musela však byť umiestnená na psychiatrii a o jej dcérku Júliu sa postarala sociálka. Potom čo si Burroughs v St. Luis odkrútil domáce väzenie, vzal ženu z blázinca, a nenapadlo mu nič lepšie, ako jej spraviť hneď dieťa. Ich syn W. S. Burroughs III. (1947 – 1981) si získal určité meno ako undergroundový spisovateľ, no, žiaľ, podľa vzoru matky a otca podľahol démonovi drog a zomrel o šesťnásť rokov skôr ako jeho oveľa slávnejší otec. V roku 1946 sa Burroughs zoznámil aj s myšlienkami samozvaného rakúskeho vedca Wilhelma Reicha, ktorý presadzoval svoju tzv. organovú teóriu. Vedec, ktorý bol hlavne vyštudovaným psychológom a psychoanalytikom, kázal myšlienku, že celá naša atmosféra je nabitá akýmisi neviditeľnými čiastočkami životodarnej energie – orgónmi (v ajurvédскеj medicíne sa podobná energia, ktorá pomáha všetkým životným procesom človeka, nazýva prána). Na ich zachytávanie a akumuláciu zostrojil Reich dokonca svoj akumulátor, ktorý vlastnil aj Burroughs, no teórie vedca asi neboli priveľmi populárne, pretože v roku 1947 začala americká FDA (Food and Drug Administration) Reicha vyšetrovať a desať rokov nato polícia všetky jeho zápisky a vynálezy zhabala a zničila. Spisovateľ organovú teóriu svojho podivného priateľa však obhajoval až do konca života.

Začiatok päťdesiatych rokov nepriniesol Burroughsovi vytúžený pokoj. Bol opäť zatknutý, keď polícia, ktorá ho dlhodobo sledovala, uňho pri razii našla zväzok listov medzi ním a Allenom Ginsbergom, ktoré sa týkali prevažne ich spoločného obchodovania s veľkým množstvom marihuany, ktorú Ginsberg zabezpečoval v Mexiku a Burroughs ju distribuoval v USA, čo obom prinášalo celkom pekné a pokojné živobytie. Burroughs v obave pred väzením uteká okamžite s manželkou do Mexika, kde plánuje aj zostať, až kým jeho trest nebude premlčaný, čo je aspoň päť rokov. V roku 1951, po návrate z Bounty Baru v Mexico City, Burroughs svoju manželku Joan Adamsovú na večierku u Johna Halyho pred očami ich syna zastrelil, keď predvádzal spoločnosti veselú variáciu na Viliama Tella a chcel jej zostreliť revolverom plný pohár šampanského z hlavy. Spisovateľ bol zatknutý a každý čakal jeho odsúdenie za vraždu. Burroughsov brat však okamžite zaplatil najlepšieho advokáta v krajine a podplatil aj mexické úrady a Burroughs bol o trinásť dní na kauciu na slobode, aby okamžite odcestoval do USA. Deti manželov však súd, ktorý Burroughsa v neprítomnosti odsúdil za neúmyselné zabitie na dva roky, poslal na výchovu k prarodičom. Celú smutnú vec prezentoval opäť Burroughs v tlači ako nešťastnú náhodu, pri ktorej jeho nabitá zbraň samovoľne vystrelila po páde na zem. A práve manželkina smrť (ako sám spisovateľ vo viacerých rozhovoroch pre tlač, ale aj vo svojich knihách tvrdil) bola tým šialeným štartovacím momentom, ktorý spravil z neho spisovateľa, hoci dokázateľne písal už aj pár rokov predtým. Burroughs veril, že v okamihu smrti jeho ženy ho ovládol zlý démon, s ktorým až do konca života potom zvládal úspešné či menej úspešné zápasy.

Burroughs píše: „*Som nútený vyrovnáť sa s faktom, že by som sa asi nikdy nestal spisovateľom, nebyť Joaninej smrti. Žijem v neustálej potrebe sa ovládnuť. Joanina smrť ma priviedla do kontaktu so Zlým Duchom a vrhla ma do celoži-votného zápasu, v ktorom nemám inú cestu, ako vypísať si svoju cestu von.*“

Spisovateľom sa však Burroughs stáva už oveľa skôr. Napríklad v roku 1945 píše spolu s Kerouacom tajuplný román *And the Hippos Were Boiled in Their Tanks*. Tento text je však publikovaný až oveľa neskôr, vo výbere *Word Virus*. Obe svoje rané zásadné diela, *Feták* a *Teploš*, preukázateľne napísal spisovateľ už pred Joaninou smrťou. To prvé, obložené početnými komentármi a upozorneniami (ktoré hovorili najmä to, že názory autora nie sú zhodné s názormi vydavateľa či vedeckých kapacít), vyšlo roku 1953 (Ace Original Press) a druhé, najmä pre háklivosť témy, dokonca až roku 1985. V raných dielkach používa spisovateľ tzv. faktualizmus a obmedzuje sa na holé fakty, keďže si

myslí, že čitateľov asi nezaujímajú nič iné. Tento svoj názor však Burroughs už čoskoro opúšťa. Po manželkinej smrti spisovateľ zozbiera väčšiu sumu peňazí a odchádza do Brazílie, pretože sa do počul, že v amazonských pralesoch existuje čarovná liana, rastlina yage, pomocou ktorej miestni šamani komunikujú s duchmi pralesa, zvierat či rastlín, a že táto rastlina prebúdzá telepatické schopnosti a lieči duševné choroby. Počas tohto pobytu Burroughs nielenže niekoľkokrát vyskúšal spomenutú drogu (a aj mnohé ďalšie), no hlavne načerpal pre svoj umelecký vývin skoro nekonečné množstvo príbehov, námetov, obrazov a metafor, ktoré potom použil vo svojich prózach. O svojej mystickej ceste si nadšene píše s Allenom Ginsbergom a v listoch objavuje novú techniku tvorby. Ich korešpondencia, neskôr publikovaná ako *Listy o yage* (San Francisco City Light Books, 1963), je vlastne nespútaným divným rozprávaním, ktoré popiera akúkoľvek prozaickú formu opierajúcu sa o logické súvislosti a javí sa skôr ako podivné prorocké blúznenie. Burroughs však cíti, že jeho písaniu stále čosi podstatné chýba a že ešte celkom nenašiel formu, ktorou by sa chcel vyjadrovať a s ktorou by bol aj vnútorne stotožnený. Ako sám tvrdí, ďalším zlomovým momentom v jeho tvorivom živote bolo stretnutie s americkým maliarom a spisovateľom Brionom Gysinom (1916 – 1986), ktorý ho zoznámil s metódou strihu. Burroughs býva tentoraz v marockom prístavnom meste Tanger, ktoré mu absolútne vyhovuje, keďže je tam lacná droga, lacné ubytovanie, jedlo, lacní prostitúti a žije tam celosvetová bohémka komunita dobrodruhov, vŕemelcov, podvodníkov a kšeftárov, kde sa spisovateľ cíti ako doma a kde dobre zapadne. Gysin učí Burroughsa texty rozdeľovať na štvrtinky a tie potom nanovo skladať k sebe, čím vznikajú čudné slovné spojenia a otvára sa tak brána umelca k jeho podvedomiu. Burroughs mal vždy ako skvelý lingvista veľkú nedôveru k jazyku a cíti v ňom nebezpečný nástroj na kontrolu nad ľudským mozgom, čomu sa chce v tvorbe elegantne vyhnúť, a tak ho nová metóda vábi a oslovuje. S úžasom kladie vedľa seba fragmenty rozhovorov, útržky odpočutých rozhovorov, prevzaté i vlastné citáty, fragmenty z tlače a ďalšie nové či staršie motívčeky a zlomky z vlastných diel, z čoho vzniká zaujímavá pestrá mozaika bez akejkoľvek zväzujúcej či hlavnej myšlienky, ktorá by ako pomyslená Ariadnina niť prechádzala celým (ne)príbehom. Nemýľme si však jeho písanie s tvorbou dadaistov, ktorí postupovali podobne. Burroughs sa ako tvorca a v pravom zmysle slova jazyko-vedec v nijakej chvíli nezrieka kontroly nad výsledkom svojho experimentu a nehľadá poetiku nonsensu. Ide ďalej, hľadá nový, nepreskúmaný obzor a svoj výsledok racionálne posudzuje, keď často z textu použije len nepatrný zlomok a nebojí sa veľkú časť vniknutého textu označiť za odpad. Jeho text je preplnený divokou halucinačnou obraznosťou, cynickým humorom, sarkazmom a najmä

dokonalým zvládnutím mnohých odtienkov angličtiny. Od starobylého posvätného jazyka, milovaného Shakespeara, cez chladný profesorský jazyk až k takmer nepochopiteľnému žargónu či jazyku najväčšej spodiny ulice. Burroughs verí, že je to práve metóda strihu, ktorá mu bude dobrým pomocníkom v osobnom umeleckom boji, aby sa mohol odpútať a celkom oslobodiť od romantických predstáv, útlocitu, osobných úzkostných spomienok a vzáujúcich pút, ktoré má k vlastným slovám a myšlienkam. Burroughs vidí v metóde stri-

Robert Bielík: Ladislav M. pri práci, olej na plátne, 2013

hu aj možnosť, ako zoslabiť a ohroziť to, čomu hovorí – ovládacia mašineria. Teda akýkoľvek politický systém, čo sa pomocou represíí a sociálnej hierarchie usiluje zaistiť moc menšiny nad väčšinou obyvateľstva a toto svoje úsilie vykonáva pomocou inštitúcií ako polícia, cirkev, vzdelanie či všadeprítomné masmédiá, ktorých čoraz väčšiu moc spisovateľ cíti a chápe už začiatkom šesťdesiatych rokov. Spisovateľ verí, že práve masmédiá sú schopné kontrolovať beh udalostí najrôznejšími sofistickovanými metódami, povedzme pozmenením niektorých informácií, propagáciou istých udalostí, výrobkov či osobností alebo špecializovanou zábavou, ktorá obsahuje podprahové posolstvá.

Metóda strihu by tak mohla znamenať určite roztrieštenie tohto škodlivého vplyvu na spoločnosť. No dnes je jasné, že táto metóda nie je nijako

samospasiteľná a že bola známa a využívaná už aj predtým, ako sa jej s nadšením chopil Burroughs.

— NAHÝ A ŤAŽKO STRÁVITELNÝ OBED

Do Tangera pozýva spisovateľ žiť aj svojho syna, no Billy zostáva len krátko, pretože sa s večne zdrgovaným otcom absolútne neznesie.

Burroughs prežíva v Afrike svoje najtvorivejšie obdobie, ktorého výsledkom je obrovský rukopis nazvaný *Svorka slov*, z ktorého spisovateľ spolu s Ginsbergom a Kerouacom vybrali neskôr text do knižky *Nahý obed* (1959), najslávnejšieho a najrozsiahlejšieho autorovho diela. Zo zvyšného textu potom vznikli prózy *Hebká mašinka* (1961), *Listok, čo explodoval* (1962) a *Nova Express* (1963).

Najzásadnejším Burroughsovým dielom sa však stáva práve *Nahý obed*, veľmi ťažko rozumovo dešifrovateľný román, kde nehľadajte radšej akékoľvek logické súvislosti či zavedené spisovateľské postupy. Obsahuje zmes zhalucínovaných predstáv a spomienok z krajín, kde autor doteraz žil, a je v podstate jeho akousi osobnou mytológiou, pričom postavy vzájomne súvisia s drogovými návykmi a ich život sa podobá skôr existencii hmyzu ako človeka. Niektorí čitatelia i kritici obviňovali autora, že skrýva v texte knihy pornografiu, iní ju pokladajú za skvelú slobodnú satiru, spojenú s lyrickými pasážami, no jedno je isté, text je zložitý, mnohovrstvový a ponúka hneď niekoľko protichodných výkladov, ak vôbec akýkoľvek rozumný výklad táto próza vyžaduje. O problémovosti textu svedčí aj fakt, že sa ho ako prvý odvážil publikovať majiteľ pornografického vydavateľstva Olympia Press Mauricio Girodio v roku 1959. Girodio však ukázal svoju literárnu jasnozrivosť aj neskôr, keď sa stal prvým vydavateľom a zástancom iných „problémových“ spisovateľov, ako boli spočiatku vnímaní James Joyce a Vladimir Nabokov.

Nahý obed si získal najmä v intelektuálnych kruhoch Európy značnú podporu a pozornosť a jeho popularite vo svete pomohol najmä proces, čo s Burroughsom viedol súd v štáte Massachusetts, ktorý sa pokúsil knihu zakázať pre jej údajne pohoršujúci a oplzlý charakter. Súd sa pretahoval šesť rokov až do roku 1966. Potom ako spisovateľa verejne podporilo množstvo nielen amerických, ale aj európskych spisovateľov a umelcov, rozhodol Najvyšší súd štátu Massachusetts, že *Nahý obed* nie je obscenity, a tak sa skončil hádam už posledný – a snáď najväčší – proces v dejinách USA, kde na lavici obžalovaných sedela slobodná literatúra.

Burroughs od roku 1960 rád navštevoval Londýn, aby si pripomenul miesta, kde žil a pracoval jeho milovaný Shakespeare. Tu získal oddaných

priateľov a podporovateľov, napríklad Anthonyho Burgessa, neskoršieho slávneho autora knihy *Mechanický pomaranč*, zoznámil sa aj s The Beatles, John Lennon, a najmä Paul Mc Cartney sa stali jeho skvelými priateľmi. Paul Burroughsovi, ktorý mal už vtedy dosť prázdne vrecká (keďže prehajdával všetok majetok, čo mu zverili rodičia), dokonca platí akékoľvek výdavky počas pobytov vo Veľkej Británii.

Dnes nikto nepochybuje, že Burroughs má vo svojom diele veľa zábleskov vizionárstva, čo predpovedalo až mrazivo presne našu budúcnosť, a jeho kolega Norman Mailer, ktorý ho koncom šesťdesiatych rokov označil za jediného žijúceho spisovateľa, ktorého možno označiť za génia, sa vo svojom tvrdení zrejme ani nemýlil.

Burroughs svojim dielom predznamenáva memetiku, keď už v polovici päťdesiatych rokov tvrdí: „*Predstavme si životnú formu B parazitujúcu na životnej forme A. Vírus je mentálna nákaza, možno mimozemského pôvodu, štríaca sa prostredníctvom slov. Úlohou intelektuála je odhaľovať pôsobenie tohto mimozemského víru, prenasledovať jeho nositeľov a zastaviť mimozemskú inváziu...*“

Ak sa zamyslíme nad informačnými či skôr dezinformačnými možnosťami, ktorými prostredníctvom celosvetovo digitálne prepojených médií môžu dnes hýbať myslením davov nadnárodné agentúry či veľké korporácie, musíme uznať, že Burroughs mal, bohužiaľ, pravdu...

— IDOL, GURU, UČITEL...

Hoci niektorí úzkoprsí kritici spisovateľa jeho knižky priradujú k akémusi nepodarenému sci-fi a nedoceňujú jeho zásadnú úlohu ako teoretika nového jazyka (keď je pre mnoho puritánov dodnes priveľmi otvorene obscénny), nikto nemôže spisovateľovi odoprieť jeho zásluhy v oblasti rôznych druhov umenia v sedemdesiatych, osemdesiatych aj deväťdesiatych rokoch, keď žije najprv v New Yorku, kde sa stáva akousi kultovou kultúrnou postavou, a jeho priateľ Ginsberg mu tam vybavuje možnosť viesť prestížne kurzy tvorivého písania. Starnúci spisovateľ si však veľmi rýchlo získa dobrých priateľov – výtvarníka Andyho Warhola, spisovateľa Johna Giorna, speváčku a spisovateľku Patti Smithovú, herca a režiséra Dennisa Hoppera, Terryho Southerna či slávneho Micka Jaggera. Na pár mesiacov je aj členom scientologickej cirkvi, z ktorej však vystúpi a ktorú potom v článkoch pre časopis Rolling Stones podrobí zdrvivúcej kritike. V sedemdesiatych rokoch ho syn Billy na stránkach Esquiru obviní, že veľmi negatívne ovplyvnil jeho život, no verejná hádka dvoch narkomanov cez médiá, hoci ide o syna a otca, vyznie do prázdna a Burroughs v roku 1993 ako krok k posmrtnému zmiereniu do-

konca napíše doslov k súbornému vydaniu synovho diela. Koncom osemdesiatych rokov sa Burroughsovi dostáva uznania, o ktoré sa nikdy neusiloval, keď sa stáva akýmsi kultúrnym radcom, učiteľom i guruom, ktorý ovplyvňuje a spolupracuje s mnohými, často až o dve generácie mladšími umelcami. Od hip-hopových Disposable Heroes of Hiphoprisy cez Rolling Stones po skupinu Ministry. Účinkoval vo filme Gusa van Santu *Drugstore Cowboy*, kde hral kňaza závislého od drog. Medzi jeho ctiteľov patrí Bono Vox zo slávnej kapely U2, rovnako ako skupina Sonic Youth. Účinkuje ako nezvyčajný recitátor na CD *Dead City Radio* a píše texty k experimentálnemu albumu *The Black Rider* kultového speváka a spisovateľovho priateľa Toma Waitsa, ktorého Burroughs presvedčí, aby sa vzdal navždy heroínu, a zrejme mu tým tak ako Nickovi Caveovi zachráni život.

Do mesta Lawrence v Kansase sa Burroughs presťahoval v roku 1983 a dožíval tam svoj hektický život v relatívnom pokoji, obklopený svojimi mačkami, obľúbenými zbraňami a vyrušovaný len zopár ráz mesačne návštevami niekoľkých neodbytných priateľov, ktorí mu prinášali obľúbený alkohol, náboje, platne a drogy. Tu objavuje okrem náklonnosti k vodke s džúsom, ktorá sa stala jeho obľúbeným nápojom, aj svoj maliarsky talent. Nebol by to však Burroughs, ak by jeho maľovanie nebolo úplne iné ako „klasické“. Spisovateľ strieda s hurónskym smiechom z veľkokalibrovej brokovnice do plechoviek rôznych farieb postavených pred veľkým plátnom, a hoci by ste tomu možno ani neuverili, absurdné „maľovanie“ mu ku koncu života prináša väčšie peniaze ako tantiémy z literatúry. V roku 1987 sa vzopne ešte k poslednému literárnemu výkonu, keď spolu s Nickom Caveom a Tomom Waitsom publikuje zbierku krátkych próz *Smack my Crack*, neskôr vydanú aj ako platňa. V roku 1991 zažíva nielen filmový, ale aj literárny svet značné sklamanie, pretože režisér hororov David Cronenberg nakrútil nevelmi podarenú adaptáciu jeho jediného hitového románu *Nahý obed*, film, ktorý samotného autora sklamal a označil ho za absolútne nevyužitú šancu. Snímka však má predsa len jeden dobrý dosah – vzbudí nielen medzi mládežou ďalšiu vlnu záujmu o Burroughsovo dielo. O dva roky vstupuje starý spisovateľ skôr zo zvedavosti ako presvedčenia do spoločnosti The Illuminates of Thanateros založenej v roku 1978 britskými okultistami Rayom Shervinom a Petrom Carollom, vyznávačmi mágie chaosu.

Slávny spisovateľ Burroughs zomiera 2. augusta 1997 o 18:50 po zlyhaní srdca. Jeho blízky priateľ a básnik John Giorno vykonával celé štyri dni od okamihu smrti duchovné cvičenie tibetskej školy Ňingma, aby zbavil Burroughsovo telo prítomnosti démona, ktorý ho skoro tridsať rokov prenasledoval. Dňa 6. augusta sa dostavili blízki priatelia James Grauerholz a Ira Silverberg, ktorí pripravili Burroughsa na cestu do záhrobia.

Do rakvy mu dali pištoľ kalibru 38 s piatimi nábojmi, keďže Burroughs sám často tvrdil, že človek nemôže byť v nijakej situácii dost' ozbrojený, dve cigarety marihuany, jednu dávku heroínu, masívnu zlatú mincu, na chlopňu saka mu pripli vyznamenanie francúzskej aj americkej Akadémie, do ruky dali vychádzkovú palicu s ostrým kordom schovaným vnútri, na hlavu obľúbený francúzsky klobúk, okolo krku červenú šatku, ktorú dostal od ruskej primabaleríny, vestu, čo mal od Briona Gysina, a niekoľko ďalších predmetov spolu s obľúbeným perom značky Parker s rubínovým hrotom. Burroughs azda už konečne odpočíva v pokoji v rodinnej hrobke na Bellefontaine Cemetery v St. Louis, štát Missouri. Pol roka po smrti vychádzajú spisovateľove rané literárne práce pod názvom *Word Virus*. Vydanie zbierky mnohých celkom neznámych časopiseckých dielok a poviedok pod titulom *Evil River* sa stále odkladá...

Ak by sme veľmi stručne chceli zhodnotiť význam diela W. S. Burroughsa II., môžeme vraviť o práci spisovateľa, ktorý bol a zostal za každých okolností absolútne nespútaným a slobodným človekom, tým, ktorý sa stránil akýchkoľvek konvencií a osobných záväzkov, či už voči spoločnosti alebo konkrétnym ľuďom, práci cestovateľa, dobrodruha a hľadača, čo hľadal a čiastočne aj nachádzal celý život zmysel vlastnej existencie a pátral po konotáciách, ktoré by nejako určovali životný osud človeka.

Oveľa viac vám napovedia jeho knihy, ktoré si už dnes našťastie slobodne môžete prečítať.

Výber z diela W. S. Burroughsa

Nahý obed (Naked Lunch, 1959)

Hebká mašinka (The Soft Machine, 1961)

Listok, čo explodoval (The Ticket That Exploded, 1962)

Listy o yagé (The Yagé Letters, 1963)

Nova Express (1964)

Divokí chlapi: kniha mŕtvych (The Wild Boys: A Book Of The Dead, 1971)

Hubiteľ! (Exterminator!, 1973)

Mestá červenej noci (Cities of the Red Night, 1981)

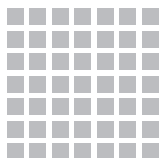
Miesto slepých ciest (The Place of Dead Roads, 1983)

Teplôš (Queer, 1985)

Západné krajiny (The Western Lands, 1987)

Ohyzdný duch (Ghost of Chance, 1991)

Škola môjho života: kniha snov (My Education: A Book of Dreams, 1995)

**Boris Filan / Ako išlo oko na vandrovku
Ikar, Bratislava 2012**

Už prvé riadky čitateľa pripútajú k očakávanému cestovateľskému dobrodružstvu, lebo Filanovo rozprávanie má šarm, vtip, poéziu aj originalitu ■ Na prvý pohľad zaujme pestrosť a bohatosť ilustrácií, dobrým ťahom je aj použitie Štefánikových fotografií ■ V tejto knižke z edície Svet gombička Filan pozýva do Grécka, Maroka, Egypta a na Bali ■ Jeho putovanie je o stretnutiach s krajinou, jej kultúrou, pamiatkami, prírodou a predovšetkým s ľuďmi ■ Napríklad v Maroku Filana fascinovalo známe marakešské námestie Džema el-Fna (Jemaa el-Fnaa) so svojou farebnosťou a vôňami, na Bali ho vzala „*chronická vzácnosť*“ týkajúca sa prírody aj ľudí, v Egypte podľahol šnorchlovaniu, pretože „*v Červenom mori sa Pán Boh a jeho dizajnéri vybláznili do sýtosti*“; navyše Egypt vrátane chrámovej siene v Karnaku navštívil v čase nepokojov, ale zisťuje, že v „*Egypte to iskrí a na Slovensku smrdí*“ ■ Putovanie najrozmanitejšími krajinami, civilizáciami, kultúrami sveta privádza Filana ako uvažujúceho cestovateľa a intelektuála aj k otázke o Božej existencii či neexistencii a prichádza k záveru: „*Podľa mňa je to takto: hľadáme odpoveď na zle položené a zbytočné otázky. Sme akási súčasť niečoho z nášho pohľadu takého obrovského a zložitého, že nemáme žiadnu šancu vnímať to, spoznať a pochopiť. Usilujeme sa vyriešiť problém, na ktorý nemáme mozgovú ani fyzickú výbavu. Našich chabých pár zmyslov a náš naprogramovaný rozum sú určené na prežitie a nie na vyriešenie. Všetky doterajšie poznatky a názory sa mýlia. Usilujú sa tú nadrealitu za každú cenu zohnúť k našim možnostiam... Verte mi, nič nevieme a vedieť nebudeme. Darwin kedysi uhádol kúsok receptu. Ale o kuchárovi nemal ani potuchy*“ ■ Filan v svojráznom cestopise neraz triezvym, ale aj nadneseným a súčasne poetickým jazykom sprostredkúva čitateľovi čriepky svojich zážitkov poskladané do zrkadla, v ktorom sa odráža jeho osobné videnie tej-ktorej krajiny, lebo Filan nepíše bedeker, ale akýsi vlastný (po)citový itinerár zostavený z rozličných príbehov ■

Mikuláš Kočan / Pípeť
Matica slovenská, Martin 2013

Mikuláš Kočan (nar. 1946 v Humennom) vyštudoval dramaturgiu na Divadelnej fakulte VŠMU v Bratislave ■ A donedávna ho odborná i laická verejnosť vnímala predovšetkým ako dramatika (Kastelán, Závrat, Kolotoč, Playback, Horúci zemiak) či autora televíznych hier (Bračekovci, Súčet, Sila), a pritom do literatúry vstúpil ako básnik, už ako devätnásťročný debutoval básnickou zbierkou Chvenie, po ktorej nasledovali zbierky Nevesta v daždi, Z blata a slamiak, ale aj próza pre deti Aspoň jeden deň so slonom ■ Vyzretý a autorsky mnohostranný Kočan sa napokon prejavil aj ako prozaik, romány Totalita, moja láska a Diabol majú svoju nespochybniteľnú kvalitu, a najmä posledný menovaný si zaslúžil väčšiu pozornosť a významné ocenenie ■ Aj najnovší román Pípeť rovnako ako predchádzajúce zasadil autor do čias predchádzajúceho režimu, ktorý vníma veľmi trizvo, ani naň nostalgicky nespomína, ani ho demagogicky nezatraca ■ Hlavný hrdina Kočanovej prózy Ján, chlapec z východného Slovenska, prichádza koncom sedemdesiatych rokov študovať do Bratislavy a v novom prostredí sa veľmi rýchlo zorientuje ■ Zaujíma sa predovšetkým o literatúru, píše prvé recenzie, ale hasí aj veľký sexuálny apetít slalomom medzi dievčatami a zrelými ženami ■ A hoci napokon nájde svoje teplé miesto pod slnkom, možno mu súčasne dôjde, že niečie šťastie je vybudované na osobnej tragédii niekoho iného ■

Andrew Wheatcroft / Nepriateľ pred bránami
Preložil Igor Kšiňan
Slovart, Bratislava 2011

Škótsky profesor Andrew Wheatcroft je autorom viacerých kníh s príbuznou tematikou: Neveriaci, Habsburgovci, Osmani; Nepriateľ pred bránami, ako sa sám priznal, vznikol takmer počas jeho celého tvorivého života ■ „*Vojny a konflikty sú kľúčové na pochopenie minulosti,*“ vraví a súčasne upozorňuje na leitmotív svojho diela: „*Pri niečom takom neuchopiteľnom a nevypočítateľnom, ako je strach, moja hlavná téma, nemám predstavu, čo je relevantné a užitočné...*“ a spresňuje, že sa „*zaoberá predovšetkým strachom Európy z Turkov a potom strachom ako takým*“ ■ Jadrom práce je obliehanie Viedne Osmanmi (neznášali oslovenie Turek, oni tak označovali dedinského hlupáčka) roku 1683, ale dáva ho do súvislosti s tým, čo mu predchádzalo, aj s tým, čo po ňom nasledovalo, pričom pripomína, že „*táto kniha okrem jednej alebo dvoch výnimiek nevychádza z rukopisných prameňov. Napísaná je na základe súve-*

kých publikovaných zdrojov od 16. do 19. storočia ■ Podľa autora v tureckej armáde bolo všetko presne zorganizované a od čias Rímskej ríše takáto armáda neexistovala (osmanskí vládcovia si napokon nárokovali na titul *sultan i-Rum*, naznačujúci, že sú následníkmi Ríma, konkrétne Východorímskej ríše, a poburovalo ich, ak sa o niečo podobné usiloval nejaký európsky cisár), keď sa roku 1682 sultán Mehmed IV. rozhodol tiahnuť na Viedeň, zhromaždil najmohutnejšiu osmanskú armádu, ale sám ostal v Edirne (Drinopol) a, ako bolo zvykom, odovzdal velenie veľkovezírovi (čo bolo, ako sa ukázalo, veľmi prezieravé riešenie), v tomto prípade ním bol Kara Mustafa, ktorý sa tak stal seraskerom, pánom nad životom a smrťou ■ A ten Viedeň takmer dobyl, hoci jej veliteľ Rüdiger von Starhemberg sa s posádkou držali statočne, ľavý breh Dunaja kryl Karol Lotrinský (pri ňom sa zaučal vojenskému umeniu mladý Eugen Savojský, neskôr označovaný za geniálneho vojvodu), najväčšiu zásluhu na porážke Osmanov však mal poľský kráľ Ján III. Sobieski, ktorého „*lietajúci husári*“ rozprášili veľkovezírovu armádu ■ Pretože Mehmed IV. nemohol zlízať smotanu víťazstva, za porážku bol zodpovedný Kara Mustafa; keď ho dostihol sultánov ortieľ, bol v Belehrade („*k poprave sa postavil so stoickým osmanským pokojom, ako sa na člena rodiny Köprülü patrilo*“), tam ho usmrtili, stali, z hlavy mu stiahli kožu, ktorú vypchali slamou a vzali sultánovi do Edirne; telo pochovali za plotom ■ Andrew Wheatcroft dokázal, že aj nanajvýš seriózna historická práca s bohatým poznámkovým aparátom môže byť súčasne vyrozprávaná pútavo a čitateľsky atraktívne (škoda, že vydavateľ nezaradil do publikácie ani jednu súdobú ilustráciu, o ktorých autor hovorí s takým nadšením); recenzent The Daily Telegraph dokonca napísal: „*Príbeh o obliehaní je taký napínavý ako nejaký Dumasov román.*“ ■

Dietrich Schwanitz / Muži. Výzkum živočíšneho druhu
Preložil Pavel Lerch
Prostor, Praha 2009

Dietrich Schwanitz, nemecký spisovateľ, historik kultúry a profesor anglistiky, si dal ťažkú úlohu: analyzovať vzťah oboch pohlaví, ktorý je podľa neho ovplyvňovaný mnohými ilúziami a mýtmi ■ V podstate sa prikláňa k známej téze, že muži sú z Marsu a ženy z Venuše, pričom pripomína a provokuje myšlienkou: „*Žena civilizuje muža tým, že sa ním necháva ovládať.*“ ■ Aj preto muži a ženy vždy uviaznu „*v komunikačnej pasci*“ a práve jeho kniha im má pomôcť ako „*praktický sprievodca*“ ■ Predovšetkým sprevádza na území mužov, kde bola „*Maskulínia, kedysi mocná, dnes však upadajúca ríša*“, tam ako sprievodca hovorí o všetkom, „*čo treba vedieť o mužoch, o tom pozor-*

hodnom a záhadnom národe, ktorý svet žien odjakživa sprevádzal, obšťastňoval a trápil“, pritom si však neodpustí poznámku o súčasných mladých mužoch hlavne v mestách, meniacich sa na „mutantov“, chcú pritiahnúť pozornosť opačného pohlavia rovnakými zbraňami ako ženy, teda zvýšenou starostlivosťou o svoje telo, vzhľad, záujmom o módné trendy a kozmetiku, nechcú sa presadiť mužnosťou, možno preto, že svet sa feminizuje ■ „Sexuálna rola patrí k identite človeka,“ zdôrazňuje, pretože v súčasnosti niektorí ideológovia a ideologičky, tí „virtuózi myslenia riadeného želaním“, by tieto rozdiely radi popreli, ale nemožno zamieňať rolu muža a ženy, už aj preto, že sex identifikuje, pri ňom môže byť muž buď úplným mužom, alebo žiadnym, zvädnutý penis je „pravzorom melanchólie“... „súd o mužovi vynáša telo ženy. V ňom leží to tajomstvo, ktoré rozhoduje o jeho sebavedomí. Tam on hľadá svätý grál...“, aj keď svojho času lord Chesterfield o súloží vyhlásil: „To potešenie je prchavé, poloha smiešna a následné výdavky monštruózne“ ■ Na margo nových čias so smútkom v hlase hovorí: „Ak sa predtým dostavila sladká odmena na konci milostného príbehu, tak dnes sa to stáva na jeho začiatku. To dramaturgiu milostného príbehu vážne poškodilo...“; súčasne upozorňuje, že v jednom bode je muž úplne bezmocný: žena rozhoduje vždy a navždy, či z ich vzťahu vzíde dieťa... ■ Schwanitz má nepochybne veľký prehľad o svete žien a mužov, hýri vtipnými postrehmi, udržiava si potrebný nadhľad, dobre si uvedomujúc, že ani on nedá definitívnu odpoveď na nastolené otázky, že tajomstvo vzťahu oboch pohlaví, vzájomného vnímania sa síce možno poodhaliť, ale nie rozlúštiť, azda preto niekedy zveličuje, preháňa či sa priam dostane na tenký ľad ako v prípade, keď tvrdí, že všetky známe spoločnosti boli patriarchálne, dokonca tak popiera svojho slávneho krajana Bachoffena a jeho známu knihu Das Mutterrecht (Matriarchát), ako aj v súčasnosti existujúce spoločenstvá so zjavnými črtami matriarchátu, no oveľa častejšie sa Schwanitz prezentuje rozsiahlou erudíciou a bystrými postrehmi, napríklad: „Človek toho druhého vidí ako niekoho, kto by mohol byť aj iný. Ale seba samého tak nevníma...“; v tejto súvislosti pritom pripomína: „Román je jedinou formou výpovede, v ktorej môže človek vnímať svet z perspektívy inej osoby...“ ■

Stephen King / Joyland
Preložila Marína Gálisová
Ikar, Bratislava 2014

Mladý vysokoškolák Devin Jones prežíva veľký citový otras – práve ho opustila jeho prvá veľká láska Wendy Keeganová ■ A tak vlastne emocionálny svet Devina Jonesa, jeho depresie a trápenia, ale aj hľadanie nových priateľ-

stiev a lásky sú jadrom Kingovho rozprávania ■ Kto čaká vypäté hororové scény, bude sklamaný – hoci nie tak celkom: v zábavnom parku Joyland niekto vo vláčiku v strašidelnom zámku podrezal mladú Lindu Grayovú a Devin sa púšťa do pátrania ■ Počas letných prázdnin sa totiž zamestná v Joylande, aby si zarobil na štúdium, a miestna veštica mu prezradí, že v strašidelnom zámku sa zjavuje duch Lindy Grayovej; ako pracuje a pátra, zoznamuje sa s bizarným a svojráznym svetom kolotočiarov ■ A jeden z nich mu provokatívne povie: „*Dejiny sú kolektívne a dedičné hovno ľudskej rasy, obrovská a večne rastúca kopa hnoja. My zatiaľ stojíme na jej vrchole, ale už čoskoro nás pochová hnoj ďalších generácií...*“ ■ Iný miestny mudrc mu pripomenie: „... *lebo vrchnosť si často nájde spôsob, ako postaviť mimo zákona mnohé krásy života, ktoré robia obyčajní ľudia. Neviem, prečo je to tak, ale viem, že je*“ ■ Stephen King napísal milý, citlivý príbeh s prímесou dobrých duchov, so sugestívnou atmosférou zdôraznenou bezprostrednosťou rozprávania, zjednodušené povedané – ide o detektívku s mysterióznymi prvkami ■

Joseph Sheridan Le Fanu / Carmilla

Preložila Aňa Ostrihoňová

Európa, Bratislava 2010

Novela Carmilla vyšla takmer o štvrtstoročie skôr ako slávny Dracula (1897) a hovorí sa o nej, že sa ňou Bram Stoker voľne inšpiroval ■ Vo svete hororovej literatúry je Carmilla ženským pendantom Draculu ■ Nie je bez zaujímavosti, že sa obaja autori narodili v írskom Dubline ■ Josepha Sheridana Le Fanua (1814 – 1873) odborníci právom považujú za jedného z otcov detektívneho a hororového žánru, napísal štrnásť románov, z ktorých dodnes vychádzajú Dom pri cintoríne (1863) a Strýko Silas (1864) ■ Posmrtnú slávu mu však zabezpečili jeho krátke literárne útvary, najmä tie, čo sú v zbierke V temnom zrkadle (1872); menovať treba prózy Zelený čaj, Prenasledovateľ, Sudca Harbottle, Démon, Izba v hostinci Dragon Volant, ale predovšetkým Carmilla ■ Carmillu mnohí označujú za upírsko-lesbickú novelu, je to otáznе, no pravdou je, že hlavná postava, krásna a uhrančivá Carmilla, používa slovník zamilovanej lesbičky: „*Buď pôjdeš so mnou, milujúc ma na smrť, alebo ma budeš nenávidieť, ale stále budeš po mojom boku, nenávidiac ma na smrť, milujúc ma až za hrob*“ ■ Carmilla nesie v sebe odkaz gotických románov a aj po takmer stopäťdesiatich rokoch má príbeh šľachtickej dievčiny prenasledovanej upírkou svoju dramatickosť a príťažlivosť – a nielen pre čitateľov hororov ■

Robert Bielík: Havarované lietadlá III, olej na plátne, 2013

Michel Houellebecq / Mapa a územie
Preložila Elena Krššáková
Marenčin PT, Bratislava 2011

Michel Houellebecq sa narodil 26. februára 1958 na ostrove Réunion, vlastné meno Michel Thomas vymenil za priezvisko starej matky, ktorá ho vchovala a starala sa oňho ■ V súčasnej francúzskej literatúre sa pokladá za najúspešnejšieho, najprekladanejšieho a zároveň najkontroverznejšieho prozaika ■ Búrku rôznorodých kritických reakcií vyvolal predovšetkým románom Platforma (2001), ktorý býva označovaný za pornografický, xenofóbny, rasistický či cynický ■ Zato román Mapa a územie (2010), za ktorý dostal prestížnu Goncourtovu cenu, sa dočkal spontánneho záujmu a uznania u čitateľov i kritikov ■ Do svojej románovej fikcie naprojektoval sám seba, dokonca jedna z postáv nesie jeho plné meno ■ Prostredníctvom príbehu maliara Jeda Martina sa vyjadruje k umeniu („V maliarstve je problém krásy až druhoradý...“ alebo: „... umenie sa v každom prípade ocitlo v situácii, keď komerčný úspech ospravedľňuje akýkoľvek výtvor a robí z neho umelecké dielo, keď nahrádza všetky estetické teórie, a už nikto, absolútne nikto nie je schopný vidieť si ďalej od nosa.“) či k ekonomike („Ako možno disciplínu, ktorá nie je schopná poskytnúť ani len overiteľné predpovede, pokladať za vedu?“), celkovo však podáva bolestnú, presnú, pre niekoho až cynickú správu o stave ľudského sveta („Z toho, čo dosiaľ okolo seba vypozeroval, si utvoril názor, že život ľudí sa sústreďuje na prácu, ktorá zaberá najväčšiu časť ich existencie a vykonáva sa v nerovnako veľkých organizáciách. Po skončení pracovného veku človeka sa začína kratšie obdobie poznamenané vznikom a bujnením rôznych patológií...“ alebo: „Trhová hodnota utrpenia a smrti v dnešnej dobe prekonala trhovú hodnotu rozkoše a sexu.“) ■ Michel Houellebecq pozerá na veci okolo nás s nadhľadom, pobavením aj iróniou („... trh má napriek svojej vrtkavosti i zdanlivým protirečeniam v konečnom dôsledku napokon vždy pravdu, a to, čo je prínosom pre trh, sa zakaždým zhoduje so záujmom všetkých...“), ale aj s trpkosťou poznania („Niekedy človek dostane od života šancu, (...) ale ak je príliš zbabelý alebo nerozhodný a v tom okamihu po nej nesiahne, život si berie karty späť.“) a príslovečným zvolaním: „Verím v zlo.“ ■

FRANTIŠEK JURIGA

ŽIŤ CUDZÍ ŽIVOT

 VYDAVATELSTVO SPOLKU
 SLOVENSKÝCH SPISOVATELOV,
 BRATISLAVA 2014

JAROSLAV KLUS

Žiť cudzí život je románová skladba, ktorá zachytáva osudy dvoch otcov a ich synov. *Žiť cudzí život* je nielen názov románu, ale v prípade takmer všetkých hlavných románových postáv aj nevyhnutnosť. Román ukazuje, že pod tarchou spoločenských okolností nie je vždy možné žiť vlastný život. Ľudia sú prinútení prijať rolu, ktorá im vyplynula zo života, a mnohokrát to nie je postavenie podľa ich predstáv.

Na počiatku uvedenej životnej schizofrénie stála sabotáž dvoch dospelých synov MUDr. Juraja Puteru a Ing. Ivana Rančička. Synovia sa v roku 1948 pokúsili vyhodiť do vzduchu sklad nitroglycerínu, za čo boli odsúdení na trest smrti a popravení. Trest zasiahol aj ich rodiny. Otcovia boli odsúdení na desať a matky na päť rokov. MUDr. Juraja Puteru však prepustili už po dvoch rokoch za to, že dobre vykonanou operáciou zachránil život straníckemu funkcionárovi zo Sovietskeho zväzu. Musel však opustiť Bratislavu a odšahovať sa do Mestečka, rodiska jeho manželky, kde mohol vykonávať len prá-

cu sanitára v miestnej nemocnici. Putera prijal cudzí život a vykonával prácu, ktorá vôbec nezodpovedala jeho schopnostiam. Podobne pochodil aj Ing. Ivan Rančičk. Ten bol prepustený o niečo neskôr a takisto sa musel odšahovať do Mestečka. Neskôr sa obaja vďaka schopnostiam vo svojich profesiách presadili a robili to, čo vyštudovali, na čo boli predurčení. Obaja však mali synov, ktorí kvôli ich popraveným bratom nemali vo vtedajšej socialistickej spoločnosti dobré vyhliadky na uplatnenie. Otcovia pre svojich synov zosnovali plán emigrácie do Francúzska, kde sa obaja riadením osudu dostali do cudzineckých légii. Vlado Rančik, syn Ivana Rančička, v légiách zahynul a Andrej Putera, syn Juraja Puteru, z légii utiekol. Andrej Putera pri úteku našiel v púšti mŕtve telo Marcela Protivňáka, ktorý sa naňho podobal ako jednovaječné dvojča. Andrej Putera prijal jeho identitu a žil cudzí život, čiže život Marcela Protivňáka. Ako Marcel Protivňák predstieral stratu pamäti, aby spoznal jeho svet a mohol sa doň začleniť.

Naznačenie výstavbových zložiek štruktúry deja ukazuje, že román *Žiť cudzí život* je text s pestro členeným dejom, obsahujúci množstvo dejových línií, ktoré plasticky zobrazujú spoločenské pozadie príbehu. Z pohľadu sujetu je diskutabilných najmä prvých 60 strán, kde sa štruktúra deja člení v priveľmi krát-

kych intervaloch a čitateľ sa v spleti dejových momentov môže poľahky stratiť. Neskôr príbeh nadobudne ostrejšie kontúry a jednotlivé dejové zložky sa stávajú zreteľnejšie, čo znamená zrozumiteľnejšie.

Otázna zostáva dejová osnova s príčinným zretazením motívov. Andrej Putera sa dostal do cudzineckých légii vo veku štrnásť rokov. Je namieste pochybovať, či je niečo také možné. V súčasnom období je vek prijímaných adeptov osemanásť, vo výnimočných prípadoch, so súhlasom rodičov, sedemnášť rokov. Možno boli pravidlá prijímania do légii v čase vstupu Andreja Putera iné a legionári prijímali aj deti. Vyznie to však nepravdepodobne.

Ďalším momentom, ktorý pôsobí vykonštruovane, je, že Andrej Putera pri svojom úteku z légii nájde v púšti mŕtve telo zhodou okolností Slováka, ktorý sa ďalšou zhodou okolností podobá naňho ako jednovaječné dvojča. Tolká miera náhod pôsobí neprirodzene, ba až násilne, akoby autor umelo prispôboval okolnosti výhradne pre potreby deja.

Diskutabilná je aj plasticnosť jednotlivých postáv. Kreácia hlavných postáv vyznie pre výhradne dobré vlastnosti lineárne a chýba im charakterový rozpor, ktorý by ich robil skutočnými. Schopnosť vytvoriť živú postavu však autor preukázal pri tvorbe vedľajších postáv. Za spomenutie stojí figúra Mikuláša Lemeša, okresného tajomníka strany. Mikuláš Lemeš je stvárnený mimoriadne živo a jeho existencia je presvedčivá a uveriteľná. Kvalitne sú stvárnené aj postavy Jána Michniaka, Sandry a Emila Sliachana.

Silnou stránkou románu *Žiť cudzí život* je vykreslenie spoločenskej klímy

v socialistickom Československu. František Juriga verne približuje obdobie spred roku 1989, najmä praktiky významných predstaviteľov strany a ich dosah na ľudí v okolí.

Ďalšou kvalitou autorovho opusu je veta. František Juriga disponuje hodnotnou vetou, ktorá robí príbeh kultivovaným a až na vyššie spomenuté výhrady aj uveriteľným. Vycizelované vety autor použil pri opise liptovskej prírody, kde preukázal schopnosť využiť básnické prostriedky, aby expresívne vyjadril nálady, ktoré človeka naplňajú pri pobyte v prírode. Autor taktiež umne charakterizuje rozdielne spoločenské zriadenia, kde trefne reflektuje ich črty a dosah na človeka. Za povšimnutie nepochybne stoja aj opisy života v cudzineckých légiiach, ktoré čitateľom hodnoverne približujú neľahký život v nich a prezentujú schopnosť človeka prispôbiť sa aj extrémne náročným životným podmienkam.

Nezanedbateľnou hodnotou príbehu *Žiť cudzí život* je od strany 63 aj zmysel autora pre rytmus a cit pre plynutie deja. Od uvedenej strany je čitateľ vtiahnutý do deja a má možnosť precítiť duševné poryvy postáv takmer hmatateľne.

Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov prinieslo čitateľom dobrodružný román s prvkami psychologickkej drámy, v ktorom autor mapuje život jednotlivcov, vybočujúcich z priemeru a aj napriek nepriazni osudu nachádzajúcich v spoločnosti svoje miesto.

EVA FORDINÁLOVÁ

Skeptická, či trpká krehkosť? Všetkých osemnásť poviedok je zviazaných nielen knižne v *Horách na dosah*, ale aj leitmotívom, ktorý je pre našu majsterku krátkych próz Vieru Švenkovú príznakový. Akoby s odstupom objektívneho arbitra diagnostikuje symptómy spoločenského organizmu, jeho psychosféry. A ak sa „upísala“ systému prieskumu prostredníctvom psychiky žien, má na to vážny dôvod: vie, že práve ženská duša je najcitlivejší seizmograf všetkých pohybov, výkyvov, ktoré prebiehajú pod „spoločenskou kôrou“ konvencií, stereotypov, ochotných tolerovať, resp. ignorovať záchvevy napätia pod roztancovanými palubami Titanicu: „*Ludia si už zvykli pri obľudných správach sa pokojne naphčávať pukancami*“ (Do popuku, s. 105). „*Povinné úsmevy, život ako naozaj*“ (s. 18). „... *poriadny les dávno zmizol zo sveta. To, čo z neho zostalo, ťažko nazvať lesom. Okolo nás je len akýsi... prírodný chátrajúci park*“ (s. 17). Zvykli sme si už natoľko, že ten, kto záchvevy zacíti, začne pochybovať o sebe: „*Ako sa mohlo stať, že vzťahom, ktoré sa ešte zachovali, čosi chýba, akoby neboli tie pravé? A možno ja nie som, dokonca ani vo vlastných očiach, tá pravá?*“ (s. 22). Nuž áno: „... *dala som sa nahovoriť na výlet, aby som bola medzi ľuďmi, aby bolo s kým prehodiť slovo, a zisťujem, že najlepšie je na nič nereagovať. Samota a mlknota, to je tá najzákernejšia civilizačná choroba, čo rozožiera dušu*“ (s. 22).

Ale tam hore, „na kôre“, sa treba vedieť vyznať, prispôbiť: „*V politike je počasie veľmi dôležité, váženi, vždy treba vedieť, odkiaľ vietor fúka!*“ (s. 24). Inak „*ak človeka postihne smola, ak mu duša vyfučí ako po defekte na bicykli, stačí zájsť do krčmy medzi svojich*“ (s. 25). Ale už ani „krčmové“ priateľstvá nie sú, aké boli, a vynára sa otázka: „*Najbližšie planéty sú od nás vzdialené zopár svetelných rokov, ale, priateľia! Aká vzdialenosť delí človeka od človeka?!*“ (s. 27). No práve tu sa ešte možno dozvedieť základné poznania ako „dedičstvo otcov“: „*Ak chceš zvládnuť život, musíš sa naučiť žiť. Vstávať o tretej ráno, pomodliť sa, vtedy človek precíti svoje spojenie s niečím, čo nás prevyšuje, a, pravda, žiť, ako nás učili naši starí: Poctivá práca, hotová modlitba*“ (s. 28).

Nuž ale – s tou prácou to nie je také jednoduché – „máme novú buržoáziu“: „*Vraj vďaka novým investorom ľudia z pohorských dedín budú mať prácu! Z pastierov budú vrátnici, nosiči, údržbári! Horské lúky sú fuč, raj navždy stratený! Sme z toho od radosti bez seba! Lúky miznú, stromy miznú, čo neskolila víchrica, to sa povytína, v lese ustavične vrčia motorové píly! Niet ticha pod borovicami!*“ A my? „*Kamarátka, je to nanič, je to zarúbané, tancujeme na rúbanisku*“ (s. 33).

Nuž, lenže – slovami Hviezdoslava – kto zapríčinil tento úpadok, zosurovenenie, zdivočenie mravov? „*Aká škoda, že dnes sa drevo necení, necháva sa lykožrútom, o všetkom rozhodujú hlupáci. Hlupákov nájdeš všade, škodia na každom kroku. – Omyl, kamarát, hlupáci sú neškodní, škodia polointeligenti! Tí sú dnes všade...*“ (s. 38).

Stará múdrosť má stálu platnosť: „*Ja ti poviem, stačí zatukáť na peň, a vieš, aké je drevo, stačí otvoriť hubu, a pochopíš,*

aký je to človek!“ (s. 39) Lenže kto sa podľa nej riadi? Pýtame sa ako Pilát: Čo je pravda? Platí, čo sa hodí: „Človek už nemá právo na vlastný názor? – Nikto vám ho neberie, ale nikto nemusí byť naň zvedavý. Najmä ak si ho zle vyloží, čo sa bežne stáva, ba vlastne vždy, keď sa už nevieme ani počúvať“ (s. 41). A nielen „žiadne ticho pod borovicami“, ale ani žiadna rovnosť v demokracii: „... každý sa chce dostať čím vyššie, vôbec ho netrápi, že iných potopí, každý vidí iba seba. A my hlupáci sme si mysleli, že rovnosť ľudí zblížuje, že budú k sebe lepší“ (s. 77). A Lekcia optimizmu? Je lekciami rezignácie. Dôchodcovia k nej už dozreli. Stačia drobné radosti (zväčša iba vymyslené, za každú cenu „chcené“) v dôstojnom živote, no človek všade naráža na sklamania (nemôžem sa ubrániť myšlienke na americký film Táto krajina nie je pre starých), aj keď v závere Táňa „rázne vykročila, kabelku držala pred sebou, akoby v nej skrývala na presný cieľ namierenú zbraň“ (s. 84)...

Aj Ženy na ťahu by bolo užitočné dôkladne si preštudovať. Muž: kariéra – žena: všetko ostatné. „A vôbec, každému je jasné, že muži musia niekde načerpať silu, pretože sú to oni, čo majú vyššie ciele, hľadajú zmysel života.“ V mene čoho? „Za čo? Za svet, za nekonečné vojny, za výchovu synov, za spotrebu elektriny v domácnosti?“ (s. 94). Avšak všetkého dočasu? „Ide o to, aby sa stretla ženská intelektuálna špička. Ženy sú na ťahu, je to celospoločenské hnutie.“ Naozaj?

Aj stručný výber z obrazov „tancovania na rúbanisku“ zreteľne prezrádza, že Viera Švenková skutočne vidí. Aj napriek tomu, že „betónové škatule zacláňajú obzor, znemožňujú výhľad na známy obrys horských štítov, ktorý by človeka vytrhol z područia prízemných starostí“ (s. 43).

Kým si neuvedomujeme, že sme chorí, „tancujeme na rúbanisku“. Ale Viera Švenková upozorňuje, diagnostikuje symptómy choroby: rakovina duše. Nekontrolované bujnenie chamtivosti, „polointeligentných“ buniek sa začínajú prejavovať rozkladom zdravých spoločenských vzťahov, metastázujúcich do ďalších oblastí spoločenského organizmu. Treba urýchlene začať s terapiou.

Azda obrys horských štítov by človeka vytrhol z područia prízemných starostí, ale „osud ani sekerou neprerúbe“ (s. 40) a márna je aj nádej na možnosť vyskočiť z vlastného života. Ide v podstate o základnú líniu – napäté iskrenie v ľudských vzťahoch ako póly: iskriaci oblúk, silové pole príťažlivosti, večnej túžby po večnom vzťahu, ale protagonisti sa nepohnú k sebe zo svojho miesta.

Hory sú na dosah, ale chýba odvaha po nich siahnúť. Obava („vášeň je vždy závislosť“), nedôvera v seba, strach z vlastnej nedokonalosti, nevyužitie príležitosti, uväznenie vo vlastnom začarovanom kruhu, vnútorná osamelosť, ktorú nemožno prekonať. Aj v slubne sa rozvíjajúcom vzťahu nastáva zvrat na vlastnej chýbe.

A „dvojpólové iskrenie“ sa prejavuje aj v štýle: vnímanie trpkéj životnej reality, dezilúzia ovplyvnená sklamaním zo seba, vyjadrená náhlým striedaním dlhých, zdanlivo pokojných súvetí (dozretie k rezignácii?) s krátkymi, úsečnými vetami, ako šľahnutie bičom (väčšinou gnómami poznanej pravdy) – a v prestrihu poetické, pôsobivo lyrické cítenie prameniace z večnej túžby, ktorú skepsa nevie umlčať. Iskri a spieva v nás: „... vodopád je krásny, nenadarmo ho v poézii prirovnávajú k organu, prúdy vody ako píšťaly, hrá na nich slnko, kvapky striebristo vzplanú, zaiskrá

v povetrí, mihotavá, premenlivá, pomíňajúca sa krása, taký rýchly pohyb, až sa človeku krúti hlava“ (s. 9), resp.: „Hudba vsugeráva ideu večnosti, vírenie svetelných častíc, v kaskádach klavíra sa prelieva vesmír; hlas huslí krúži vo vzdialených galaxiách“ (s. 77). Svojou krehkou krásou ešte väčmi dávajú pocítiť boľavé vhpnutie do reality. „Stromy majú svoju dôstojnosť. Draho vydobytú. Sú to sólisti, každý je kráľ vo vlastnom svete.“ Lenže vzápätí „... poriadny les dávno zmizol zo sveta“ (s. 16 – 17).

Dielo Hory na dosah (neodvažujem sa napísať „poviedky“, lebo v podstate ide o umelecké psychologické sondy) si treba nielen pozorne prečítať (to znamená aj s podtextom, asociáciami, posolstvom), ale sa aj dať ním inšpirovať. Bude svet potrebovať „ženy na tahu“? Vieru Švenkovú určite.

■

MILAN KENDA

Listujeme v najnovšej knihe, knihe poviedok od prozaičky, prekladateľky a publicistky Viery Švenkovej, autorky pätnástich kníh. Jej poviedky boli preložené do desiatich jazykov a na ich základe vznikli televízne filmy Steny a Prstienky z kukučiny. Čože to vlastne držíme v rukách, do čoho sme sa začítali? Ako preambula nám môže poslúžiť výstižná a presná diagnóza Andreja Červeňáka, platná tak pre mnohé iné diela Viery Švenkovej, ako aj pre túto najnovšiu knihu: „Autorka je tradičná i moderná. Tradičná v realistickom opise ľudského života, moderná v chápaní senzibility a pragmatiky života našej súčasnosti.“

V čase pandémie lacného a vazalského glorifikovania kapitalistického systé-

mu Švenková prichádza s nemilosrdnými mikroanalýzami negatívnych črt baskevillského kapitalizmu, sekvenciami a sentenciami, roztrúsenými po stránkach tejto knihy v podobe krátkych šlahov alebo sarkastických poznámok v monológoch a dialógoch svojich knižných hrdiniek i hrdinov. Dobové problémy: „Neviete, koho si pustíte do bytu. Bola som rada, že ma neokradol alebo neprizabil. Dobrých remeselníkov je málo, zväčša natrafíš na fušera, ktorý poruchu provizórne opraví, možno ešte aj škody narobí, a zapýta si takú sumu, že sa ti zahmlí v očiach.“ Alebo: „Reči sa krútia okolo toho istého, kde lacno nakúpiť, čo šikovne navariť, výhodné výpredaje, potravinové akcie, hoci neraz riskujeme zdravotné problémy, ale pri našich platoch...“ Prípadne vydarený aforistický sarkazmus: „Čo si slepá, nevidíš, že vnúťatá tvoje slová nevnímajú, vrav si, čo chceš, sedia pri počítači v presvedčení, že jediným pohybom myši zmenia svet.“ A strach, večný strach, spoločník náš neúnavný: „Čo ak chlapec zájde s kamarátmi na pivo, čo ak sa dá na fajčenie, na zlé chodníčky, deti na sídliskách sú ohrozené tvory, čiha na ne nebezpečenstvo, pod oknami panelákov vybuchujú autá, v podchodoch násilníci prepadávajú stareny, pod bránami znásilňujú dievčatá, všade visia plagátky s fotografiami nezvestných osôb... Čo ak ho zväbí nejaké dievča zo zlej rodiny, ochotné vrhnúť sa do nezodpovedného sexuálneho dobrodružstva, čo ak peniaze, zarobené cez víkend rozdávaním reklamných plagátov pred obchodným domom, použije na drogu alebo na to, aby sa z čirej zvedavosti dal obslúžiť nejakej prostitútke, čo postáva na výpadovke?“

Zvlášť oceňujem vzácny postreh o západovýchodnom parodoxe: „Zapnete te-

levízor, na zahraničných staniciach často a veľmi múdro vystupujú starší, skúsení ľudia, seniori-vedci, vysokoškolskí učitelia, skúsení redaktori, politickí analytici. Sú krajiny, kde sa znalosti ešte cenia. A u nás? Zapni televízor – len zabávajúca sa, poskakujúca mládež. Pustiš rádio – len pesničky. Mladosť sa baví, starobu neberú na vedomie, starí sú len na príťaž, musíme ich živiť, robiť na ich dôchodky!“

Nájdeme tu aj údesnú, no pravdivú psychopatológiu súčasnej mládeže: „U nás na sídlisku žiaci, ktorí skončia školu, nielenže nič nevedia, ale programovo ani nechcú nič vedieť! Nie je to katastrofa?“ Oprávnené dodávam: Pri takomto „ľudskom materiáli“ akéže môžu byť nádejné vyhliadky na renesanciu nášho školstva, na jeho kvalitatívny vzostup, na jeho narastajúci prínos?

Autorku analyzujúcu predovšetkým ženské knižné postavy znepokojuje takáto aktuálna otázka: „Svet sa zbláznil, prečo by práve ženy mali ostať normálne?“

Nejeden prozaik alebo reportér môže Viere Šenkovej závidieť takýto plastický obraz prírodnej scenérie, aký predviedla v poviedke *Obraz pre bohov*: „O chvíľu ich zovrie dolina, cestu zhltnie tieň, potok stisnutý v úzkom koryte prekonáva výškový rozdiel, voda zurčí, vráža do vyčnievajúcich kameňov, vytvára bielu penu. Na niektorých miestach sa zdá, že koryto je plné šlahanej smotany.“ Nádherná krajinomalba, realistická slovná kadencia, hodná obdivu od každého čitateľa! A takýchto miest je v tejto zbierke poviedok viacero, podobne ako v predošlej knihe tejto autorky, v novele *Počúvaj vietor*.

Upúta nás tu aj čaro, relax a preventívna ozdravná funkcia krčiem, kaviarní a bistier, nielen tých podtatranských! Slovenské krčmy a viechy sú miesta, kde sa

početní naši verbálni rebeli zakaždým povzviechajú. Sú to parlamentné filiálky, parlamentária, kde prebiehajú búrlivé referendá. Účinkujú ako fabulačné teritória aj v tejto knihe z podtatranského kraja. Registrujeme tu svojrázny kolorit barových pultov a pivom krstených stolov, do ktorých sa udiera kríglami i pästami. Tu sa realizuje novelizácia zákonov i nariadení, deratizácia tunelárov, špekulantov i mafistov, racionalizácia štátnej správy i slovenského futbalu... To je jedna z oprávnených a dôležitých arén či kulís tejto vydarenej knihy.

Tými trápnejšími figúrkami sú v tejto knihe poväčšine a po zásluže muži. Muži v ofsajde. Ženy tu zasa po čomsi túžia, o čosi usilujú, nestrácajú zmysel pre humor a sebaironiu. Presnú sondu do psychológie, etiky a životných osudov Šenkovej knižných hrdiniek ponúka Bystrík Šikula: „Šenkovej postavy majú svoje protiklady, pomocou ktorých sa autorka úspešne vyhýba feministickému korzetu. A hoci im nič neprepáči, ponecháva im nádej.“

V príbehoch ženských hrdiniek zaznamenávame dobový kontrast medzi deklarovanými ideálmi a prízemnou realitou, večný súboj medzi ušľachtilými snami a pragmatickými činmi. Ženy rozličných profesií pociťujú frustráciu z ponížujúceho reálneho pechorenia v tieni nedosiahnuteľných pozitívnych vzorov a vysnívaných dievčenských predstáv. Je to múdra kniha zo života a o živote.

Táto poviedková publikácia prináša optimistický odkaz: Netreba to vzdávať, napriek mizérii, do akej sa zvrhli naše reálne možnosti, hádam skôr nemožnosti, treba sa popasovať s naším všivavým životom v lone zahŕňajúceho kapitalizmu.

PATRIK ŠENKÁR

Všestranná tvorivá osobnosť nielen slovenskej Dolnej zeme, ale aj širšej slovakistickej duchovnej proveniencie Dagmar Mária Anočová je neúnavnou literárnou vedkyňou, kritičkou, vysokoškolskou docentkou, ale i osobnosťou, ktorá vydáva aj „citlivejšie“ záchvevy vlastnej duše: píše nielen prózu, ale aj poéziu. Literárne debutovala (práve) v Matičnom čítaní poémou v próze (Variácie na tému Zamarovský, 1977). Od tohto obdobia permanentne rozsiera svoje tvorivé myšlienky vo forme veršov, strof, odsekov i kapitol.

Okrem niekoľkých prozaických zbierok pre dospelých či pre deti a mládež dodnes vydala štyri básnické zbierky: *Knihy rozlúčok* (1985), *Synonymia* (1993), *Ročné obdobia* (1996) a *Melanchólia* (2000). Okrem nich jej na Slovensku vyšiel výber z poézie s názvom *Knihy stretnutí* (1995).

V roku 2014 jej v temešvárskom vydavateľstve *Anthropos* vyšla najnovšia básnická zbierka s názvom *Stratený archetyp*. Obsahuje 86 básní (strofických i nestrofických, rýmovaných i nerýmovaných atď.) v deviatich tematických celkoch spolu s kritickými ohlasmi na jej literárnu tvorbu.

Základným atribútom básnickej zbierky je umieranie, zhorenie, akýsi pád do hlbín a následné oživanie v mori plytkého času. Akási osamotenosť lyrického subjektu je determinovaná hľadaním pevného bodu (človeku so sklonenou hlavou a splašenými viečkami pri poruche spánku však pomáha aj permanentné stúpanie

prirodzene daného vlastného svedomia). Jednotlivcovi pritom často pomáhajú mytologické postavy staroegyptského (Oziris), gréckeho (Eurydika) či sumerského (Ištar) kultúrneho kontextu. Autorka zdôrazňuje potrebu slobodného letu duše a odviazania ducha od každodenných starostí. Svet okolo nás je plný otáznikov, bláznivých nápadov i záhad. Ich konečné rozlúštenie je však možné len so zdôrazneným pocitom nádeje, ktorý je k lyrickému subjektu priam primknutý krehkým, ale napriek tomu silným putom k predkom (silno pôsobiaci symbol tepla drobných nôh matky). Dôležité je aj časté využívanie motívov ohňa, plameňa, sviec – teda symbolov akejsi počiatkovej čierna vy, z ktorej sa dá vybrať onen zrelý chlieb ako dar (spomínanej) nádeje. Tieto atribúty sa vo veršoch následne upresňujú aj častými motívmi minerálov, drahých kameňov, hudobných nástrojov a bielej farby. Zbierka preto pôsobí ako otvorenie duševných brán, vďaka možnosti dotyku poézie pre tých, ktorí počujú spievať slnečné lúče. V Anočovej chápaní sú to ľudia, často zraniteľní hráči, hľadajúci nevyspytateľné biele čiary na vlastnej psychickej dráhe bytia v tajnom prúde. Tieto dráhy rozbehnutých dialav sa spájajú a vytvárajú akúsi koľajnicu pre ustavične plynúci čas. Počas neho sa človek vlečie po vlastnom osude zvonka i zvnútra; rozsype sa v ňom ako piesok. Je však potrebné zapriať zubadlom času a nájsť sviaťtočnú chvíľu poézie práve v (spomínanej) nádeji čistého rána. Ono v lyrickom subjekte lineárne evokuje svetlo, pokoj, bezpečie – teda onú nádej. Prízemný človek s vyschnutým morom v očiach je vlastne v bizarnej koži hada, hľadajúci prchavé istoty životných výhier. Lyrický subjekt vidí symboly chleba a zeme ako podstat-

né istoty existencie človeka, ktoré nielen dávajú, ale aj prijímajú. Senzitívny čitateľ identifikuje ideálneho človeka doby ako by skrytú bytosť, mäkkú ako voda, či pocitvého potápača, resp. ako rieku, rosu či ako živý list v tajomnom lese existenčného blúdnenia.

Anocová konfrontuje lietanie vo vesmíre (nad oblakmi) so zemskou okovanosťou a hovorí o potrebe využiť sa zo všednosti a radšej pobudnúť vo večnosti. Všetko je vlastne determinované vzťahom pokoja a nepokoja; teda poriadku/neporiadku či domova/sveta, kde slovo „som“ musí znamenať vernosť pod krížom, klananie životu a vyjavenú pointu bytia. Diskurzívneho čitateľa tieto verše dozajista naplňajú obrazom, prostou radosťou, symbolom, metaforou – teda akýmsi intelektuálnym rituálom hľadania (možno) dávno strateného. Túto duševnú cestu jednotlivca autorka podopiera aj časťým uvádzaním (spomínaného) prírodného motívu, ktorý sa konkretizuje v ľudskom osude a charakteristike bytím determinovaného človeka. Jeho výkriky sú často bolestivou komunikáciou so svetom a uvedením si daného priestoru pozemského života i vlastnej nedokonalosti. Lyrický subjekt sa však usiluje uniesť tento akoby provizórny svet: teda sfarbiť ho snami, vnímať jeho vzácné (farebné) chvíle aj v sivých vlnách prázdneho priestoru. Človek však musí uniesť na svojich pleciach komplexnú súčasnosť (i keď aj so zúfalým koncom dennodenného fénixovského umierania). Ľudsky má potrebu pohladenia od milej osoby, túžbu po láske či teplom hniezde. Ranné rozchody musia byť sfarbené večernými stretnutiami (Anocovej Knihy rozlúčok a Kniha stretnutí...). Človek preto musí zbierať sladký med súčasných (i keď často am-

bivalentných) chvíľ spolu s oporou priateľov i rodiny; nepoddávať sa chmáram, ale úsmevom, teda vyčarovať krásnu jarnú záhradu – i keď často vratkých nádejí. Musí teda opätovne hľadať šťastie a (spomínané) objatia, ktoré – i keď často za obzorom – ho môžu unášať spolu s jeho duševnými krídlami do pokoja. Tým sa môže schladiť spomínaný oheň zrenia pustej beznádeje a nemeniteľnosti. Bájny Fénix preto musí usínať ticho a neodvolateľne dúchať do pahrieb na nekonečnej priamke (aj našej) existencie. Tam je zmysel nielen rozlúčok, ale najmä stretnutí. Pri čítaní tejto básnickej zbierky sú takéto stretnutia pravdepodobné, ba žiaduce, veď autorka ako skúsená poetka v jednotlivých veršoch ono spomínané bytie ako pomyselný reliéf prebásnila na sen.

MIRO BIELIK
KALEIDOSKOPIS. KNIHA PRVÁ.
ZÁPLAVA NE/SKUTOČNOSTI
MATICA SLOVENSKÁ,
MARTIN 2013

BLAŽEJ BELÁK

Je to generálna svedč, či maskovaná téria literatúry? Sú v nej pravdivejšie reflexie na súčasnosť, alebo vidiny? V každom prípade zapojenie sna ako hlavného pomocníka švantnerovského prozaického zobrazovania, v ktorom sa všetko žiaduce môže stať skutočnosťou, pokračuje aj v novom tisícročí.

Metóda: Ak veríme, že autor rovná sa rozprávač, potom všetko vysvetľuje ironizujúca definícia vlastnej tvorby: „*Som teda raz rozprávajúcim inokedy prepisujúcim, často odpisujúcim, spisujúcim i opi-*

sovaným.“ Takýmto spôsobom autor (rozprávač) zámerne objasňuje i spochybnú je všetko, aj nejasnú funkciu kurzívy, ktorá sa preháňa dejom ako snopy rozvírené tornádom po poli. Kurzíva je, pravdaže, talianskou italikou (presnejšie benátskou, zvlnenou italikou).

Druhá definícia metódy výstavby tejto prózy príde vzápätí na inom mieste a ešte razantnejšie. Podľa nej pisár (toto slovo, ako aj zástupné rozprávačovo priezvisko Piš si môžete prekladať slovom „spisovateľ“ a iste sa nepomýlite) je „*vazalom nielen vlastných, ale aj cudzích textov a na rozdiel od všemocných celkom neškodným manipulátorom*“. Tu už rozprávač viditeľne páli za sebou všetky mosty.

Otázka nadväzovania v umení je nesporne základná, až bolestivá. Preto autora (rozprávača) tak veľmi zaujíma výraz palimpsest ako jeden z podstatných pojmov a hnací motor vývinu v umení vôbec. Nie je to však samoúčelné, potrebujeme poznať význam a dôsledky palimpsestu, ak chceme pochopiť zmysel nezištného nadväzovania. Sformuluje ho, parafrázujúc Ráfusa, takto: „*Aj ja sa pohrávam s predstavou, že z úlomkov myšlienok a slov stvorím jazdca cválajúceho dnešným rozorvaným svetom.*“

Vášnivo zabieha do literatúry, do výtvorného umenia, drme za rukáv desiatky autorít, z ktorých každá mu chce povedať čosi múdre. V poriadku – žičlivo ich cituje, kurzívuje ich, aby mohol vzápätí povedať svoj názor, svoj objav. Spolu s nimi sa dáva unášať na krídlach Slováckmi zdokonaleného vynálezu francúzskych naturalistov z medzivojnového obdobia (dnes už sériovej výroby), paralelne s nimi sa pohybuje nad krajinou pomocou neodbytného snívania a sna, ktorý umožňuje človeku prenášať sa ľahko cez stáročia, ba do-

konca objavovať sa na viacerých miestach deja naraz (bilokácia). Sen je aj spoľahlivá páka na vybrádnutie z deja, z ťaživého dialógu či dokonca z pavučín sprievodnej erotickej drobnokresby. Rovnakým úskokom zmäkčí alebo opustí pátos (aj núčajúci sa intelektuálny pátos, taký prirodzený pri posudzovaní ohrozenia človeka v 21. storočí). Nežiaduci pátos uzemňuje aj inými spoľahlivými kompozičnými nástrojmi, v tejto knihe sa to deje zapojením živočíchov – dvojica šeltií (to sú populárne panské psy) okamžite vstupuje do deja vtedy, keď sa epika prehreje nad nebezpečný stupeň literárnej konvencie.

Príbehy sa však neobmedzujú iba na nadväzovanie na sny, bohato sa živia (literárnou) faktografiou napojenou na široký okruh umení, vrátane umenia filozofovať o konci literatúry a predpovedať kozmogonické katastrofy.

A skutočnosť?

Aj s tou narába veľmi jemne, „*ako chvenie osikových listov*“. Vždy je zvyraznená v prúde asociácií.

Rozprávač vie dať do pohybu akýkoľvek príbeh. Problematické zauzlenia dotuje otázkami, pochybné istoty v záujme napätia nenúka, zjavné pravdy nedopovedáva. Nevyhne sa však spytovaniu a otázkam, neľahkým, ťažkým, najťažším, ba ani teologickým a kozmogonickým (Architekt Gabriel). Pokúša sa ich rozlúsknuť príbehom. Pravdaže, ak sa to dá.

Zámer? S veľkým otáznikom. Skrýva sa v prúde asociácií, ktorý sa nezastaví ani pred folklórom a často utonie v nejakej známej literárnej alebo bibliografickej priepasti. Takto skúma vlastnú a našu identitu.

Postavy: Stabilné postavy, medzi ktorými vyniká Neznámy alebo Neznáma. Takéto charakteru podporujú uctievanie ta-

jomstiev. Inak pestrá mozaika postáv, aké-
si celoštátne zhromaždenie súčasných so-
ciologicky výstižných typov a aktuál-
nych problémov. Typy sú pravé, problémy
môžu byť aj pseudo. Podľa mravnej odol-
nosti hrdinov. Hlavnou postavou v tomto
„ich-rozprávani“ je však nepochybne ne-
označený „ja“. Rozprávač osciluje oko-
lo autora, životopisné fakty krúžia oko-
lo fantastických prvkov, no podobne ako
v Benátskom zrkadle autor sa s ním ne-
stotožňuje ani v prípadoch totožných zá-
žitkov.

Dej: Každý zo siedmich integrovaných
príbehov má svoj začiatok aj neurčitý ko-
niec. Do pohybu sa uvádzajú konkrétny-
mi životopisnými zážitkami dnešných vy-
soko pravdepodobných, teda spoločensky
a psychologicky odôvodnených hrdinov,
zväčša nehrdinov. V knihe je mnoho de-
jových odbočení, mnohé z nich majú cenu
samostatnej novelety alebo humoresky.
Nad všetky vyniká epizóda s dobromy-
selným matičiarom v „*Labyrinte ne/pod-
statných vecí*“, ktorá je vlastne samono-
sým literárnym útvarom, s perfektné až
bravúrne napísaným dialógom, komento-
vaným v dôkladnom intelektuálnom ba-
lení. Podobnú hodnotu má epické pohrá-
vanie s Fulgenciom Tapirom (pôvodne
Anatola Francea) ako predobrazom člo-
veka ohrozeného na zdraví záplavou in-
formácií.

Špeciálne efekty: Kniha je aj odporú-
čajúcou bibliografiou (aj výberom vlastnej
literatúry), miestami aj biografickou prí-
ručkou určenou na spoznávanie rozprá-
vačovej generácie, najmä známych osob-
ností a vhodne selektovaných priateľov,
ktorých neváha menovite uviesť a bez-
ohľadne citovať (Peter Mišák), pretože
vie, že krásu nemožno hľadať iba v typi-
zácii a generalizácii.

Teda naozaj čítanie pre všetkých, ale
zároveň nie pre každého.

ŠTEFAN LUBY
INVEKTÍVY A INZULTÁCIE
ILUSTROVAL
LUDOVÍT HOLOŠKA
VEDA, BRATISLAVA 2013

RUŽENA WAGNEROVÁ

Štefan Luby nepokračuje iba s invektí-
vami. Pridáva k nim inzultácie. Aby som
však nemiatla: na svete je ďalšie skvelé
dielko vedca, výskumnika, manažéra, li-
teráta, milovníka umenia, histórie Šte-
fana Lubyho s názvom *Invektívy a inzul-
tácie*. Príťažlivý je už samotný titulok aj
obsah. Nazdávam sa, že v dnešných ča-
soch na Slovensku rovnocenného auto-
ra tomuto znalcovi fyzikálnych zákonov
a zákonitostí, nanotechnológií a ich etiky,
ale aj výnimočného pozorovateľa a vní-
mateľa života sotva nájdeme. Luby je fe-
nomén s výnimočnými genetickými da-
nosťami, silným intelektom. Tomu, čo
a o čom píše, vdychuje mnohorozmernosť
života, vníma a cíti jeho zákutia i záku-
lisie. V tom je jedinečný. Rovnako jedi-
nečne, výstižne a jemne dotvárajú knižku
ilustrácie akademického maliara Ludovi-
ta Hološku.

Po predchádzajúcej knižke Aforizmy.
Bonmoty. Maximy. V Invektívach ešte vy-
lepšil a zdokonalil ostrie svojho videnia
i triafania klinca po hlavičke. Ponúka ďal-
šiu aforistickú lahôdku. Stvorit' zmyslupl-
ný a trefný aforizmus je azda tá najťažšia
literárna práca. Na mikropriestore vdých-
nuť tvrdú a pravdivú každodennú realitu
– to si vyžaduje majstra myslenia. Luby
ním nepochybne je. Priamo, bez škrupúl,

bez servítky, mieri do nešvárov nášho spoločenstva. „*Za komunizmu hovorili ľudia, čo sa od nich žiadalo, zadarmo. Dnes to hovoria za peniaze.*“ Búši do byrokracie aj na úrovni únie, nešetří ani politiku a politikov. „*Hovoriť pravdu bolo na kráľovských dvoroch výsadou šaša. V našej politike sa začína dnes hovoriť pravda vďaka tomu, že sa do nej dostalo niekoľko šašov, ktorí nepoznajú politické a diplomatické maniere.*“ Aforizmy a invetívy zo sféry vzdelávania, vedy i materskej Slovenskej akadémie vied sú až feferónkovo štiplavé. „*V SAV máme Ústav divadelnej a filmovej vedy, kde sa skúma filmovanie, a niektoré iné ústavy, kde sa filmuje skúmanie.*“

Pozoruhodných je záverečných štyridsať ponaučení z fyziky, ktoré by múdri lodivodi mohli, podľa autora, „*zovšeobecniť na život spoločnosti*“. Zrejme ich však pochopia iba tí, ktorým to páli, ktorí majú záujem porozumieť im a, opierajúc sa o ne, aj čosi vykonať a zmeniť. Ako hovorí Werich: Len múdry sa snaží posunúť náš svet ďalej a vyššie a len vól mu v tom bráni... Lubyho zmyslom je tiež posun. A preto, tak ako odporúča v hodnotnom úvode Kamil Peteraj: Čítajte, priatelia! Máte v rukách zrelú a múdru knižku. A to vždy poteší.

AMOS OZ
PANTER V PODZEMÍ
PRELOŽILA
KATARÍNA KAROVIČOVÁ
SLOVART, BRATISLAVA 2014

BOHUMIL MACHYTKA

Amos Oz (1939), jeden z aktuálnych kandidátov na Nobelovu cenu, vlastným menom Amos Klausner, je izraelský spisova-

teľ, esejista a novinár. Pochádza z rodiny východoeurópskych prisťahovalcov, a napriek tomu, že rodičia mali vlašný vzťah k židovskému náboženstvu, chodil do náboženskej školy Tachkemoni. Ako dvánásťročný prišiel o matku, ktorá spáchala samovraždu, a táto tragédia ho hlboko poznamenala. Ako pätnásťročný odišiel do kibucu Chulda, kde si ho adoptovala rodina Chuldajovcov, v tom čase si aj zmenil priezvisko Klausner na Oz (čo v hebrejčine znamená sila). V kibuci žil až do roku 1986, pričom koncom päťdesiatych rokov slúžil v izraelskej armáde, potom vyštudoval filozofiu a hebrejskú literatúru na Hebrejskej univerzite v Jeruzaleme.

Do literatúry vstúpil zbierkou poviedok *Zem šakalov* (1965). Rok nato vydal román *Inde*. Celkovo je Amos Oz autorom devätnástich románov a patrí k najprekladanejším izraelským spisovateľom (preložili ho do vyše tridsiatich jazykov). Získal viacero ocenení, napríklad v roku 1986 dostal Bialikovu cenu, v roku 1997 Rad čestnej légie Francúzskej republiky, v roku 2005 Goetheho cenu za literatúru a v roku 2013 Cenu Franza Kafku, zároveň je laureátom najprestížnejšieho izraelského ocenenia – *Geny Izraela*.

V súčasnosti je Amos Oz profesorom na Ben Gurionovej univerzite v Be'er Ševe. V slovenských prekladoch vyšli došiaľ jeho romány *Poznať ženu* (1995) a *Čierna skrinka* (2011).

V románovej novele *Panter v podzemí* privádza Amos Oz čitateľa do Jeruzalema roku 1947, posledného roku britskej správy tohto nepokojného územia. Do Jeruzalema, často obývaného utečencami z východnej Európy, ktorí prežili holokaust, ale stratili v ňom zväčša všetkých svojich najbližších. A tak teraz nezriedka blúdili

ulicami i svojimi životmi, páchali samovraždy alebo sa „*prihovárali ľuďom, ktorí tam neboli*“. Ustavične si kládli otázku, prečo sú takí nenávidení. „*To je náš osud,*“ odpovedajú si, „*dôvody na nenávisť sa menia, ale nenávisť sama osebe pretrváva.*“ Alebo hľadajú útechu v svätých knihách: „... *lebo koho Pán miluje, toho prísne vychováva, a trestá každého, koho prijíma za syna.*“

V tomto Jeruzaleme vyrastá dvanásťročný chlapec prezývaný Profko, jeden z členov podzemného hnutia, namýšľajúci si, že je „*panter v podzemí*“, odvážny bojovník a výnimočný stratég. Spolu s kamarátmi vymýšľajú raketu, ktorou by zasiahli Londýn a zbavili tak svoju vlasť nenávidených britských okupantov. Ibaže ho v jeden večer po zákaze vychádzania chytí britský policajt, ale neženie ho do väzenia ani sa ho nechystá nijako potrestať, naopak, je obdivovateľom židovskej kultúry a rád by sa doučoval modernú hebrejštinu a o túto službu poprosí Profka, na revanš ho on bude doučovať angličtinu. Profko sa nevychytí a nemotornému seržantovi Dunlopovi neutečie, ale súhlasí; veď bude pôsobiť ako špión na nepriateľskom území, ospravedlňuje sám pred sebou svoje rozhodnutie.

Profko vyrastá v prostredí starých kníh, v ich vôňach a pred ich tvármi, dospieva v prostredí otcovej veľkej knižnice, v ktorej sa nachádzajú knihy v najrozličnejších jazykoch, aj v slovenčine, a Profko ich opisuje ako básnik, očarený a uveličený, s neskutočnou láskou. A tak nečudo, že ho stretnutia so seržantom, ktorý je tiež milovníkom kníh, naplňujú a obohacujú, lenže jedného dňa niekto na múr ich domu napíše: „*Profko boged šafel.*“ Tak sa o sebe dozvie, že je podlý zradca. Pred súdom svojej trojčlennej chlapčenskej

podzemnej organizácie, ktorú sám vymyslel, sa obhajuje tým, že britskému seržantovi nič neprezradil, naopak, získal od neho cenné informácie, bojoval ako prefikovaný špión, takže nie je nijaký zradca, ale hrdina. Veliteľ mu však odpovie, že preto zradil, lebo k nepriateľovi pocítoval priateľstvo...

A kdesi v týchto slovách možno hľadať akúsi os Ozovho príbehu, ktorý sa „*vynára z tmy, putuje po svete a vracia sa do tmy. Zanecháva za sebou spomienku, v ktorej sa mieša bolesť so smiechom, s lútosťou, s údivom.*“ Príbehu vrcholiaceho vznikom Izraela, ale hovoriaceho predovšetkým o ľuďoch a ich trpkých, zraňujúcich osudoch, o dospievaní chlapca aj národa, príbehu vyrozprávaného úžasne citlivo, v náznakoch, metaforách, príbehu zahaleného jemnou hmlou clivoty, samoty i smútku, pretože „*všetko ma nejaký tieň. Možno dokonca aj sám tieň.*“

SAMO CHALUPKA

BÁSNE A STAROŽITNOSTI

EDITORKA JANKA PÁCALOVÁ

KALLIGRAM A ÚSTAV

SLOVENSKEJ LITERATÚRY SAV,

BRATISLAVA 2014

MARIÁN KAMENČÍK

Edičné rady Knižnice slovenskej literatúry nás každou publikáciou presvedčajú o potrebe disponovať generačne zvládnutou a primerane reflektovanou sumou estetického i odborného poznania literárnych textov, ktoré sa podieľajú na tvorbe a chápaní literárneho kánonu jednotlivých období vývinu národnej literatúry. Ich zmysel spočíva nielen v tom, že sa na knižný trh dostanú osvedčené práce klasi-

kov našej literatúry, ale aj to, že spracovanie ich literárneho diela sa čoraz častejšie (a je to prirodzené a správne) dostáva do rúk perspektívnym a rešpektovaným literárnym historikom. Výsledkom stratégie edičných plánov nie je kopírovanie starších vydání, ale zodpovedne pripravený text, ktorý rešpektuje platný recepcný horizont aktuálneho poznania diela (vo svetle chápania nových poznatkov a interpretácií literárnej vedy) a je vystavaný na pramennej i rekapitulačno-korekčnej postupnosti textologických a editorských zásahov.

Uvedená prax edície je príslubom, pretože sa v nej zjavujú diela nielen už niekoľkokrát vydaných autorov, ale aj úplne nové texty a spracovania súhrnných diel a výberov, ba i špecifické žánrom či témou sklbené výbery. Vyslovený názor platí aj v prípade výberu z tvorby predstaviteľa slovenského romantizmu Sama Chalupku, ktorý realizovala Janka Pácalová.

To, že je tvorba Sama Chalupku jednou z ťažiskových v literatúre slovenského romantizmu, už potvrdili mnohí literárni historici a prezentuje to tak aj editorka zväzku. S rovnakou intenzitou však artikuluje potrebu doplniť obraz jeho spisovateľských aktivít, pretože vo vedomí čitateľov funguje S. Chalupka predovšetkým ako autor básnických textov.

Perspektíva edičného činu J. Pácalovej je objavná a prínosná vo viacerých momentoch. Hádám tým najbadateľnejším a najmarkantnejším je jej smerovanie k ucelenému vnímaniu tvorivých schopností autora nielen ako pôvodcu básnickej spisby, ale aj rozsiahleho nebásnického diela. Táto doteraz málo známa tvorba nie je iba akýmsi doplnkovým koloritom „pomocných disciplín“ k básnickým prá-

cam alebo jednoducho odstrániteľným appendixom z jeho diela (ako sa to stalo v predchádzajúcich spracovaniach), ale ide o „*integrálnu súčasť Chalupkovej tvorby, integrálnu a organickú zvlášť v zmysle toho, že v mnohom osvetľuje, vysvetľuje a dopĺňa jeho dielo básnické*“ (s. 301). Zostavovateľka sa zámerne vyhýba pojmu „prozaické texty“ a uvedený typ tvorby nazýva „starožitnosti“. Tento termín si vypožičiava od autora, pretože ním najpriveranejšie možno pomenovať uvedenú skupinu textov. Zaradila sem voľný preklad predlohy J. H. Zschokkeho s protipáleníčnou témou, ktorý S. Chalupka nazval Pálenka, otrava, adaptáciu prózy toho istého autora Či nepredáte zábot?, slovenské rozprávky a povesti Lubka a Kovovlad, Peračina, Salaš na Čertovici a napokon aj ukážku romantického typu vedeckého myslenia v práci Starožitnícke zápisy Sama Chalupku. Pliniova správa o Slovensku.

Súčasťou oddielu Starožitnosti je aj výber z autorovej korešpondencie, ktorý je tematicky rozdelený do štyroch okruhov – prvý sa venuje videniu a hodnoteniu vlastnej tvorby, druhý histórii a projektu dejín slovenského národa, tretí jazykovým otázkam a posledný všeslovenskej vzájomnosti. Nasledujú výbery hodnotenia Chalupkovej tvorby jeho súčasníkmi podávané v chronologickej postupnosti.

V predkladanom výbere patrí pred časťou Starožitnosti miesto Chalupkovým básňam – výberu ód z českých básnických prvotín, logicky nasleduje jeho básnická zbierka z roku 1868 Spevy zverejnená aj s pôvodným poznámkovým aparátom (Poznamy).

Editorka v záverečnej interpretačnej štúdii hodnotí poéziu romantického básnika v intenciách navrhnutia modelu

riešenia historickej situácie, pričom tieto konštatácie možno pokladať za rozhodujúce pri chápaní jeho diela: „*Chalupka nahrádza abstraktné idey plnením konkrétnych úloh, činmi, aktivitou*“ a „*ponúka tak alternatívne riešenie k popolvárovskejmu konceptu založenému na motíve rozprávkového víťaza odklínajúceho zakliatu krajinu*“ (s. 362). Záverečné časti výberu zapĺňajú ohlasy z recenzií a literárnohistorických statí hodnotiacich Chalupkovu tvorbu. Poznámky a komentáre, kalendárium života a diela, štúdiá editorky Hlas barda či obrazový materiál sú dôležitou súčasťou knihy, pretože v nich autorka ozrejmuje svoje textologické a editorské videnie spracovaného textového materiálu a prikladá k nemu aj vlastné diskurzívne videnie Chalupkovho diela v kontexte súčasných poznatkov literárnej histórie.

Celkovo možno edičné spracovanie tvorby S. Chalupku hodnotiť ako zdarne realizovanú snahu o funkčné prepojenie literárnou tradíciou prevereného estetického kódu a recepcnej príťažlivosti s perspektívou vytvoriť pre súčasného čitateľa zrozumiteľne komunikovateľný odkaz v súradniciach jeho historickej ukotvenosti i ďalšej diskurzívnej recepcnej aktivity. V tvorbe S. Chalupku stále fungujú jeho emblematické myšlienkové a umelecké charakteristiky, akými sú „ludovosť“ a „prostonárodnosť“, no ich obsah je primerane korigovaný, aby nielen jeho, ale aj celá romantická poézia vyznela vo svojej esenciálnej prirodzenosti, teda skutočne ako prejav tvorivej umeleckej originality, kde nie bezrozmerná imitácia folklóru, ale jeho živé vstrebávanie a autorským zámerom „kontrolované“ podmieňovanie platilo ako krédo tvorby. Túto myšlienku považujem za hlavnú devízu výberu,

pretože sa ňou cez autentické vnímanie jednotlivých textov portretuje S. Chalupka ako nositeľ podstatných ideovo-estetických hodnôt, ktoré sú v predkladanej podobe otvorené vedeckým, pedagogickým i zážitkovým perspektívam čítania.

**IVAN HULÍN, DANIELA
OSTATNÍKOVÁ A KOL.
O VEDECKOM BÁDANÍ
V MEDICÍNE**

AEPRESS, BRATISLAVA 2014

JAROSLAV BLAHOŠ

Mal som česť zhodnotiť knihu renomovaných slovenských autorov, ktorí predkladajú čitateľom súbor rukopisov, kde v jednotlivých kapitolách uvádzajú svoje skúsenosti z vedeckej práce a taktne radia, ako vedecky bádať a ako výsledky bádania využiť. Držia sa pritom zásady prevziať, pridať a odovzdať.

Autori prevzali svoje vedecko-výskumné poznatky z dlhodobých bohatých skúseností slovenských a českých bádateľov v biomedicíne, pridávajú svoje poznatky, ktoré sú jedinečným podnetom pri práci budúcich pracovníkov vo výskume. Kniha je určená nielen študentom, ale aj pracovníkom v biomedicínskej oblasti, ktorí ocenia rady, ako využiť poznatky z medicíny založenej na dôkazoch (evidence-based medicine), ale aj zo skúseností autorov.

Hneď v úvode sa Ivan Hulín zamýšľa nad úrovňou národnej vedy s cieľom udržať stav na špičkovej svetovej úrovni. Aj tu zdôrazňuje odborné vedomosti aj skúsenosti a intelektuálny výkon. Ku knihe neprístupuje s akýmsi itinerárom bádateľského postupu, ale z hľadiska prak-

tickej využiteľnej „filozofie vedeckého bádania“.

Spoluautorka Daniela Ostatníková poukazuje na dôležitosť vedeckej práce v „akcelerovanej súčasnosti“, ktorá núti vysoko intenzívne vedecky bádať. Vedecký prístup ku klinickej vedeckej práci si vyžaduje lekársku kreativitu a medicínsku inteligenciu a skúsenosť.

Vedecké bádanie a experimentálna veda majú dlhú minulosť. Slávni grécki filozofi sa zhodli na tom, že poznatky možno všeobecne získať štúdiom príčin a následkov. Prvá akadémia bola založená v Ríme roku 1603 a zakrátko sa stal jej členom Galileo Galilei. Za medzník v medicíne môžeme pokladať štúdie Clauda Bernarda, ktorý v Paríži roku 1865 vydal Úvod do štúdia experimentálnej medicíny.

Od roku 1901 sa za najväčšie objavy udeľujú Nobelove ceny. Autori oprávnené zdôrazňujú, že mentálna činnosť potrebuje priaznivý „časopriestor“ a určitý druh komfortu, nadšenia a radosť z tvorby. V akcelerovanej súčasnosti sa preferuje technológia. Veda však neznamená iba získavanie informácií pomocou techniky, ale aj ich začlenenie do všeobecného poznania, teda komplexnosť a hlbšie poznávanie podstaty vecí.

„Súčasný svet je preplnený výzvami, návodmi, odporučeniami a radami najrôznejšieho druhu. To je možno príčinou, prečo sa ľudia správajú, akoby hľadali návod na úspech, šťastie a na prekonávanie prekážok či splnenie úloh a povinností.“ Autorka upozorňuje na vplyv ekonomiky: *„Medicínsky vzdelaný človek, keď už nechce bojovať, tak by mal aspoň vzdorovať ekonomickej presile.“* Hulín dodáva, že celý globálny svet je v kríze nielen ekonomickej, ale hlavne morálnej. Prestali sme si vážiť tradičné hodnoty ako česť a pravda.

Vo vede to môže niekedy viesť k poklesu chuti zachovávať kontrolu kvality. Čoraz viac sa uplatňuje zákon publikovať a mať ohlas na publikované výsledky (publish or perish). Nemalo by platiť ono ironizujúce never repeat a successful experiment (ADC Care, University of Leeds).

Autor sa zamýšľa nad vplyvom determinantov zdravia v súvislosti s biomedicínskym výskumom (teda nad vplyvom vnútorných a vonkajších faktorov ovplyvňujúcich zdravie). Samostatná stať sa venuje medicínskemu popromóčnému a celoživotnému vzdelávaniu a hľadaniu najvhodnejších foriem, ktoré sa odlišujú od tradičnej výučby.

Veľmi poučná je aj stať rozhovorov oboch autorov, kde zasvätené hovoria o medicínskom vzdelávaní. Je to ukážka vysoko intelektuálnej debaty, ktorá zaujme študenta aj lekára. *„Vzdelanie je atribútom vzdelaných, múdrych a učeních.“*

V ďalších statiach sa autori podrobnejšie venujú univerzitnému vzdelaniu, doktorandskému štúdiu, vede, výskumu a pozorovaniu, výberu vedeckého problému, vedeckému bádaniu a skúsenostiam, experimentu a experimentátorovi a zmyslu vedeckého bádania. State oboch autorov sú mimoriadne zaujímavé a nepochybne nájdu ohlas u všetkých, ktorí sa chcú venovať bádateľskému úsiliu.

Téma výskumu musí byť dobre zvolená s jasným cieľom a musí byť realizovateľná. Náročná je aj úloha školiteľa. Medicínsky výskum musí mať aj eticky prijateľnú náplň a formu.

Diplomanti alebo frekventanti doktorandského štúdia by mali venovať primeranú pozornosť diplomovej a doktorskej dizertačnej práci. Sú odrazom kreativity autorov. Aj plán práce musí byť zvolený čo najstarostlivejšie.

V kapitole o vzťahoch medzi vedeckým bádáním a skúsenosťami sa autori zamýšľajú nad aktuálnymi technickými možnosťami medicíny založenej na dôkazoch aj nad významom skúseností. Vzdelaný lekár konfrontuje výsledky experimentálnej práce so svojou či všeobecnou skúsenosťou, t. j. s uvedomelým pozorovaním. Goethe hovoril, že skúsenosť koriguje človeka zo dňa na deň. Lipnutie na nápadoch, myšlienkach a predstavách však môže viesť k neobjektívnemu pozorovaniu. Určitý stupeň pochybností však musí byť naopak základom experimentu. Pochybovať však neznamená byť skeptikom. Skeptický prístup vyjadruje nezdravý pomer medzi citom a rozumom.

Veda a vedecké bádanie majú vlastnú filozofiu. Na tú sa však často pozabúda. Veda je súhrn vedomostí a poznatkov získaných vedeckou prácou. *„Vedecký objav býva kľúčom k hlbokému poznaniu. Je to však univerzálny kľúč, ktorým možno otvoriť bránu do neba aj do pekla. Najmúdrejšie by bolo zaoberať sa brzdiacimi poznatkami, ktoré neumožnia použiť kľúč na otvorenie brány pekelnej.“*

Veda má mimoriadnu úlohu v rozvoji ľudskej existencie a poznania vecí. Je nádherná, pretože rešpektuje iba autority, ktoré dosiahli uznanie výsledkov vo vede. *„Preto asi táto skutočnosť odrádza politikov od vedy. Aj predstavivosť vedcov je odlišná od predstavivosti umelcov.“* (Veda poučuje, umenie potešuje.)

Veda nie je v rozpore s náboženstvom. Veda učí vedca skromnosti, ale súčasne ho núti o všetkom pochybovať. Náboženstvo rovnako učí skromnosti, ale súčasne vyžaduje čtiť si všetko, čo je základom viery. Veda nemôže dokázať, že Boh neexistuje. Nemôže však ani dokázať, že existuje. Preto sa možno zaoberať vedou a súčasne

veriť v Boha. Všetky náboženstvá zdôrazňujú zásady etiky, lásky, bratstva a pokory ducha.

Veda je objavovanie nepoznaného. Rešpektujeme aj iné pohľady a to, že život aj mimo vedy môže byť naplnený ideálmi a krásou. Tolko teda stručne úvodné state prof. MUDr. Ivana Hulína, DrSc., a prof. MUDr. Daniely Ostatníkovej, PhD.

Ďalších osem spoluautorov sa zaoberá špecifickými problémami vedeckej práce: J. Štefanovič: Vedecký problém a jeho riešenie; P. Langer: Ciele a spôsoby vedeckého bádania, Písanie vedeckej práce; J. Hájek: Od pozorovania k experimentu, Etika vo vedeckej práci; R. T. Niederland: Veda, medicína a klinické sledovanie; I. Hulín: O príprave vedeckého textu, Vedecká publikácia, Vedecká spoločnosť zajtrajška; M. Kouřilová, I. Hulín: Abstrakt – prečo a ako ho písať; I. Hulín, R. Surovčíaková: Obrazová dokumentácia; H. Bernadičová, D. Ostatníková, I. Hulín: Bratislavské lekárske listy – história; H. Bernadičová: Komunikácia s redakciou odborného časopisu; R. Mezencev: Budúcnosť vedy.

V záverečnej kapitole nazvanej Šťastnú cestu odvážnym a statočným sa I. Hulín s nadšením zamýšľa nad poslaním medicíny, nad vedou a nad lekárskeym povoláním. To vyžaduje nielen odborné znalosti, ale aj skúsenosti a umenie, kultivovanosť, dôstojnosť.

238-stranová kniha je ukážkou premyslených statí z odborných aj vlastných skúseností a umu autorov aj spoluautorov. Ide o jedinečné dielo nielen slovenskej, ale aj svetovej literatúry s hĺbkou zrozumiteľných filozofických úvah. Autorom aj spoluautorom srdečne gratulujem. Vrelo odporúčam prečítať si knihu v krásnej slovenčine.

ZA PAVLOM MUČAJIM

*Moje detstvo bolo ponuré a smutné
Do kalúž života krv kvapkala z neho
No keď som si myslel, že som sám na ceste
Postretol som teba
ešte smutnejšieho...*

(P. Mučaji: Ivanovi Kraskovi)

V nedeľu 12. októbra 2014 odišiel z radov Slovákov žijúcich vo Vojvodine v Srbsku básnik, spisovateľ pre deti, prekladateľ, pedagóg a kultúrny pracovník Pavel Mučaji,

ktorý svojou zbierkou básní *Bojujúce srdce* otvoril bránu slovenskej povojnovej (a tým aj súčasnej) poézii vo Vojvodine.

Pavel Mučaji sa narodil 11. októbra 1929 v Báčskom Petrovci. Tu absolvoval základnú školu a gymnázium. Český a slovenský jazyk a literatúru študoval na Filozofickej fakulte v Belehrade. Pôsobil ako básnik, prozaik, prekladateľ, redaktor časopisu *Naši pionieri*, profesor a riaditeľ slovenského gymnázia v Báčskom Petrovci.

Jeho dielo je bohaté i rôznorodé. Napísal básnické zbierky *Bojujúce srdce* (1952), *Slnčné prístrešie* (1966), *Moja Itaka* (1975), *Trvanie básnika* (1985), *Vzdušnou čiarou*, výber (1989), *Bela-*

sé sonety, výber (1990), *Visuté záhrady* (2001), *Večer trojkráľový* (2004); knihy poézie pre deti *Zrníčka, zvieratka, vtáci a deti* (1956), *Na vrbovej píšťalke* (1970), *Mušky z gumipušky* (1974), *Povrázok* (1991), *Chlapček bez hračiek* (2008) a i.; prózu pre deti *Máme bystrého chlapca* (1971); eseje o detskej literatúre *Podľa duše dieťaťa* (2005). Prekladal zo srbčiny do slovenčiny a písal i eseje z oblasti kultúry vojvodinských Slovákov.

Básnik Pavel Mučaji bol spisovateľom, ktorého „ponuré a smutné“ (ako sám hovorí v motte citovaných veršoch) bolo určené osudom nádennických detí a mladistvý vek poznačený jazvami vojnových hrôz, čo vo veľkej miere vplývalo aj na jeho básnický profil a poéziu, v ktorej sa pocity smútku javia najmä v jeho neskoršej tvorbe. Korene poetiky Pavla Mučajiho siahajú k samotným začiatkom súčasnej poézie vojvodinských Slovákov (najmä v prvých troch zbierkach), teda ku generácii „sládkovičovcov“ z konca medzivojnového obdobia (básnikov, ktorí sa literárne formovali na slovenskom gymnázium v Petrovci v literárnom krúžku Sládkovič). Takže symbolika polí, brázd, klasov, kvetov, ročných období, prírodných javov a najmä symbolika básnických archetypov – slnka, mesiaca, hviezd a srdca –, príznačná pre týchto básnikov, je v prvom tvorivom období základným prameňom Mučajiho básnických obrazov,

metafor, prirovnaní i deskripcií a zakladá lexikálnu podstatu mnohých jeho básní.

Jeho prvú zbierku s názvom *Bojujúce srdce* charakterizuje tvorivý nepokoj a intenzita citov, ako i mladistvé oduševnenie obnoviť vojnou zničenú krajinu. Túto zbierku Mučaji napísal v súlade s požiadavkami doby, no črtajú sa v nej základné východiská jeho básnickej tvorby: humanistický podklad, spätosť s rodom a prvky básnickej kroniky, ktoré nachádzame aj v jeho ďalších knihách.

V zbierke *Slnčné prístrešie* je citové spektrum významovo determinované nostalgickými reminiscenciami na detstvo, mladosť a lásku, zatiaľ čo cykly v zbierke *Tvárou k slnku* a *Za ľudí* majú dityrambický a pitoreskný ráz.

Tretia Mučajiho zbierka *Moja Itaka* svedčí o autorovej básnickej vyspelosti. Prvé dva cykly v tejto knihe (*Sen a deň* a *Rekviem za človeka*) majú reflexívne a humanistické pozadie. Autor tu hlboko prežíva odcudzenosť a osamelosť človeka v súčasnom svete, pokúša sa o dialóg s ľuďmi, bojí sa o človeka, Zem sa mu zdá cudzou, ľudia sú uzavretí do seba, vzdialení, elegicky vyznieva jeho hodnotenie života, ale i napriek tomu explicitne, priam pateticky vyznáva: „*Tak rád mám ľudí / tak rád mám zem.*“ V tejto knihe Mučaji vystupuje i ako svojrázny lyrický kronikár rodného Petrovca. Cyklus básní *Petrovec živých i mŕtvych* a štasti i *Keď z višieň ohne viali* sú básnickou kronikou, v ktorej je súčasnosť živých styčným bodom historickej dimenzie a dimenzie budúcnosti.

Štvrtá zbierka *Trvanie básnika* vlastne dokladá skutočnosť, že Mučaji bol súčasne autorom, ktorý pestoval vlasteneckú básnickú tradíciu aj vtedy, keď sa revolučný humanizmus ako štruktúrna dominanta v poézii vojvodinských Slovákov stal lite-

rárnohistorickou a uzavretou vývinovo-tyologickou štruktúrou a výber z jeho poézie *Belasé sonety* potvrdzuje, že sústavne pestoval i túto klasickú básnickú formu.

V posledných knihách poézie pre dospelých (*Visuté záhrady*, *Večer trojkráľový*) Pavel Mučaji síce nadväzuje na svoju predchádzajúcu tvorbu, no tieto knihy v autorovej tvorbe znamenajú novú kvalitu prejavujúcu sa najmä vo výraznejšom posune ku kontemplácii a reflexii prameňiacej zvnútra lyrického subjektu, na rozdiel od dovtedy dominantných priamych vonkajších podnetov. Mučajiho mladistvý lyrický subjekt, nesený krídlami dobovej utópie, sa s *Bojujúcim srdcom*, mladickým egocentrizmom a túžbou po boji za krajší svet vrhá na „*trosky sveta s krikom*“, že ide „*nový základ svetu klásť*“, a pod *Slnčným prístreším* spieva dityramby slnku, poliam, brázdam, klasom, plodnosti života a anteovskej spätosti vojvodinského sedliaka so zemou. Už v týchto „*básnických snoch*“ však nemôže nevyjadriť aj svoje pochmúrne, elegické nálady (takisto načrtnuté v motte), ktoré naznačujú jeho budúce „*básnické dni*“ a pramena z vnútorného pocitu straty, z pocitu, že ho niekto neznámy okradol o niečo vzácne, čo mu patrilo alebo malo patriť.

„*Básnické dni*“, teda racionálne reflexie a rozjímania autorského lyrického subjektu nadobúdajú v *Mojej Itake* už konkrétnejšie kontúry. Lyrický subjekt sa v nej síce srdcom a dušou i naďalej nachýna rodnou „*Itakou*“, ale jeho sen o arkadickom živote a svete mizne. Život sa mu začína podobať „*bremenu v slnečnom údolí*“ a „*uplakanej žene*“ a „*závoj hmly padá na prístav*“, čo hľadal v človeku. Zem sa mu zdá cudzou a ľudia odcudzení, osamelí, uzavretí do seba, chladní a navzájom vzdialení. Podobné city a ná-

lady, prameniace z rozporu medzi duchovným svetom autorského lyrického subjektu a svetom drsných životných daností i poklesnutých hodnôt – medzi jeho snom a „dňom“, ako i sebareflexie vlastnej životnej púte i poslania básnických odkazov – ním otriasajú aj vo *Visutých záhradách*. Súčasný svet videný cez prizmu básnickej duše lyrického subjektu tu už zjavne ukazuje svoju v podstate sebazničujúcu tvár, na ktorej je zánik tradičných hodnôt najpoznatelnejšou črtou. Lyrický subjekt tu najbolestnejšie precituje zánik tepla vo vzťahoch medzi ľuďmi, zánik lásky k blíznym a profanáciu duchovných hodnôt. No aj napriek tomu sa svojich snov nezrieka, ani lásky k človeku a svetu. I keď sa ho bolestne dotýka skutočnosť, že „miesto nám je vymedzené len na kúsku chorej zeme“, v básňach *Večer trojkráľový, Modlitbou Boha k ľuďom* vyzýva „pokolenia laboratórií“, nech „nerobia hanbu nebu a zemi, aby ich nemusel“ vyhladiť „ako sodomcov“ a vo *Visutých záhradách* všetkých pozýva na „múzickú hostinu“ v presvedčení, že „ak báseň v človeku príbytku nemá / zbytočne zišla z neba“. Sprofanizovaný svet však väčšinou nepočuje božskú hudbu poézie; hostia na tú múzickú hostinu neprichádzajú, čo v ňom vyvoláva tieseň a pocit osiho-tenosti, ako i potrebu uchýliť sa z tohto „údolia plaču“ k prozreteľnosti božského absolútna, v súlade so žalmom 145. Uzavrúc *Zmluvu s večnosťou*, dostáva sa „na to miesto, tú čiaru, ten bod, kde zem splyva s Veľkým nebom“, keď ďalej už ísť nemožno. Vracat sa je možné iba v snoch a básnických víziách. Už i preto sa „to miesto, tá čiara, ten bod, kde zem splyva s Veľkým nebom“, predsa len prekročiť má i musí, a to nie iba v básni. Súčasný svet to, prirodzene, robí aj robiť bude,

no počúvať a lúštiť nemé, často záhadné, ale veľavravné odkazy múdrosti i zeme, i neba by sa nemali iba rozumom, lež i citom, aby svet nezostal svetom bezcitného chladu bez ľudskosti, teda aj základného zmyslu ľudskej existencie. V tom je i základný odkaz „snov“ i „dni“ básnika Pavla Mučajiho, ktorého odchodom poézia vojvodinských Slovákov zostala chudobnejšia o kus srdca a „básnickej duše“.

SAMUEL BOLDOCKÝ

LABORATÓRIUM

NARODENÝ BEZ PÔRODU

Pôrod je veľkou traumou pre dieťa i ženu. Psychoanalýza túto traumou dokonca pokladala za kľúčovú pri vývine dospeljej osobnosti. A čo by sa stalo, ak by sme sa tejto traumy zbavili? Zánik okamihu narodenia by bol zrejme najzávažnejším zásahom do krehkej, ale pevnej siete citových väzieb, na ktoré sa viaže naše konanie už tisícročia. Pokročilá technika veľmi komplikovaných inkubátorov pre predčasné novorodeniatka však ponúka v budúcnosti možnosť umelej matrice. V Nemecku už nakrútili film pod názvom *Narodený 1999* o chlapcovi narodenom z umelej matrice. Peter Singer a Deane Wellsová v knihe *Making Babies* tvrdia, že tehotenstvo v inkubátore by mohlo skrátiť čas potrebný na vývin plodu na päť mesiacov. Dosť pripomína techniky kuracích brojlerov. Veď nadšené vízie takto zrýchleného príchodu na svet zjavne nezohľadňujú celkom vecné námietky. Počas

tehotenstva dochádza k úzkej väzbe medzi matkou a plodom, ktorému by v umelej maternici chýbali spätné informácie z tela matky. Narodením z umelej matrice by sa stratil nielen okamih narodenia ako moment, od ktorého sa odvíja tolko individuálneho aj spoločenského, ale reálnou by sa stala možnosť od samého začiatku monitorovať a manipulovať s ľudským zárodokom. To, z čoho sa odvíjalo ľudské šťastie i tragédie, čo bolo osobnou stigmiou (nežiadauce tehotenstvo, spoločensky diskvalifikované potomstvo) alebo, naopak, pevným bodom, vďaka ktorému sa ľudia primkávali jeden k druhému, bez čoho neexistuje nielen kultúra ako taká, ale ani nadpolovičná väčšina našich každodenností konaných s vedomím rodičovstva či súrodectva. To všetko sa má stať predmetom laboratórnej technológie? Logickým dôsledkom by bola zmena vzťahu spoločnosti k žene ako matke s následkami na život celej spoločnosti. Reprodukcia bez tehotenstva by dramaticky zmenila náš názor na ženstvo a materstvo.

Výskum pôrodu v totálne umelých podmienkach nazval ektogenézou britský vedec J. B. S. Haldane v roku 1924. Ten aj predpovedal, že v roku 2074 bude iba 30 percent detí narodených prirodzenou cestou, z ľudskej matky. V posledných rokoch sa však objavujú prognózy, že sa tak stane už o tridsať rokov.

KURIOZITY DNEŠNEJ VEDY

Liuovi Chung-čchingovi z Cornell University's Centre for Reproductive Medicine and Infertility sa podarilo vytvoriť konštrukciu z biologicky odbúrateľného materiálu v tvare matrice, ktorej steny vyplnili bunky endometria – teda vrstvy

buniek pokrývajúcich vnútro matrice. Vložené embryo sa tu zahniezdilo a s podporou vybraných hormónov a rastových faktorov sa zväčšovalo až do prerušenia experimentu po šiestich dňoch, vzhľadom na zákonné ustanovenia o umelom oplodnení u ľudí. Pri opakovanom pokuse by výskumný tím chcel ísť až na povolenú štrnásťdňovú hranicu, aby pozorovali prípadnú diferenciáciu buniek ako základ vývinu ciev a orgánov novej bytosti.

Etickej bariere sa vyhli na tokijskej Juntendo University. Tím Jošinatoriho Kuwabaru využil ako model kozu, ktorej plod preniesli do plastovej nádoby s plodovou vodou pri obvyklej telesnej teplote. V tomto „bioreaktore“ s prívodom živiny a odvádzaním odpadových látok vyžil plod desať dní.

Tieto pokusy môžeme oprávnene uvádzať medzi vedecké kuriozity, lebo ich praktické využitie je viac ako pochybné. Ľudstvo čelí prílišnej plodnosti v rozsiahlych častiach Zeme s chudobným obyvateľstvom, kde ženy rodia bez problémov opakovane niekoľko potomkov. Umelá matrice by sa dala uplatniť hádam jedine na vesmírnych stanicích, a to najmä pre komplikovanosť prirodzeného pôrodu v beztiažovom stave. Inak tento vskutku šíalený nápad úplnej náhrady matky za bezcitnú výrobnú linku márne nadchýna nie celkom súdne feministky a zástancov rodičovstva gayov a lesbičiek. Výsledkom môžu byť len bezcitné napodobeniny človeka s malou šancou prežiť...

OSOBNOSTI SLOVENSKEJ VEDY

V rámci projektu Slováci a svet predstavujeme vynikajúce osobnosti sloven-

ského pôvodu, ktoré sa presadili vo svetovej vede. Eva Schunová (32) vyštudovala Fakultu matematiky, fyziky a informatiky Univerzity Komenského v Bratislave. Odišla na tri mesiace do vedeckého výskumného centra na Havaji a zostala tam pracovať vyše dvoch rokov. Na Slovensko sa vrátila, aby obhájila dizertačnú prácu. Podarilo sa jej však zapojiť do projektu PanSTARRS pre NASA, vďaka ktorému sa opäť vrátila na ostrov Oahu. Hviezdnu oblohu pozoruje v jednom z najlepších observatórií na svete. Pomocou špičkových prístrojov skúma asteroidy, ktoré sa jedného dňa môžu stať hrozbou pre ľudstvo, keďže sa pohybujú blízko Zeme. Zaoberá sa predovšetkým ich vývojom, stabilitou dráh a rozpadmi. Projekt vyhľadáva asteroidy a iné neobvyklé javy na oblohe, napríklad supernovy. Na otázku portálu Žena.sme.sk, či je život aj mimo Zeme, odpovedala: „Všetko, čo sa vo vesmíre odohráva, má s veľkou pravdepodobnosťou na inom mieste podobný priebeh. Vieme, že keď boli v slnečnej sústave posuny planét, niečo podobné sa dialo aj inde. Preto je vysoko pravdepodobné, že aj na iných miestach ako na Zemi sú iné formy života. Možno oveľa vyspelejšie ako my, možno len vo forme baktérií, ale aj to by bolo úžasné, keby sa nám ich podarilo objaviť.“ A dodala: „Verím, že vesmírov, v ktorých sa vyskytujú podobné fyzikálne a matematické javy ako v našom, môže byť viac. Lebo príroda vždy opakuje určité funkčné modely. Aký by to malo zmysel, keby celý zázrak stvorenia platil len pre jeden vesmír?“

GUSTÁV MURÍN

LITERÁRNY ANTIKVIARIÁT

GUNDULIČ A MAŽURANIČ V ZRKADLENÍ (POPRETIE PLUTARCHA)

Ivan Mažuranič sa narodil roku 1816 a zomrel roku 1890 ako sedemdesiatšesťročný.

Ivan Gundulič, vymedzený rokmi 1589 – 1638, sa nedožil ani päťdesiatky. Žeby život predĺžovali medicína a pokrok? Ale ba. Mažuraničova *Smrť Smaila agu Čengjiča* (1846), spísaná podľa diania roku 1840, epos, stvorený, ako býva v čase romantizmu zvykom, na žánrovom pomedzí s drámou, umelecky spracováva politickú udalosť. Vtedy aktuálne napísanú v štýle ľudových piesní, dobovo moderným jazykom. O boji a smrti tyrana. Gulky svišťa, šable tnú, kone dupocú, pátos vrie.

Gunduličov opus magnum, epos *Osman* o vzbure janičiarov v Carihrade vyšiel takmer dve storočia po smrti autora. A opäť gulky, šable, pištole, kone, turbany. Možno aj tie isté kvéry, ktoré, podľa vierohodných údajov historizujúcej populárnej literatúry a vernoviek, vystrelia po dvoch ranách do tretice samy od seba, odtrhnúc strelcovi ruku aj s predlaktím.

Mažuranič bol nielen politizujúci básnik, ale i politik. Pôsobil ako chorvátsky bán, vodca národného obrodovania, kráľovský námestník. Zrekonštruoval a doplnil dva spevy eposu *Osman* od najvýznamnejšieho básnika chorvátskej renesancie Gunduliča.

Mažuranić, na rozdiel od Lindu či Han-ku, nefingoval starobylosť. Tak či onak, Gundulićov epos prvýkrát vyšiel roku 1826, teda v čase, keď mal Mažuranić dvanásť. Bolo preňho výzvou doplniť fragment (1844) dva roky pred ukončením vlastného diela. Autor si vyskúšal jazyk dalmátskodobrovníckej chorváčtiny. K predchodcovi musel cítiť blízkosť.

Obaja právnici pôsobili vo vysokých funkciách, Gundulić, pôvodom aristokrat, bol členom Veľkej i Malej rady Dubrovníckej republiky (v sieni uprostred hradieb volení takmer demokraticky spomedzi rodov). Epos *Osman* čerpá z dobových udalostí v Osmanskej ríši (vzbura janičiarov a. i.). Písaný v dvadsiatych či tridsiatych rokoch 17. storočia stojí na hranici renesančnej poézie s barokovou. Okrem morality a reflexie sa vkráda do opisov lyrika a zmysel pre spád deja. Fascinuje aj po stáročiach.

Mažuranić si sprítomnením Dubrovníka v Gundulićovi a jeho diela ozrejmoval hranice chorvátskej kultúry i Chorvátska ako takého. Dalmácia nebola, najmä nie v týchto oblastiach, v 19. storočí súčasťou národného celku. Tvar krajiny treba stvoriť z bánoviny, pobrežia a Slavónie. Vstrebávanie územia sa deje i kultúrne. Tak ako na Slovensku prostredníctvom cestopisu Nosáka-Nezabudova o výcho-
de krajiny publikovaného Štúrom v Slo-
venských národných novinách. Aby sa ve-
delo, že aj za riekou Poprad, ba aj za To-
rysou žijú Slováci. Mažuranić teda dokon-
čením Gundulićovho eposu symbolicky
a literárno-kultúrne uskutočnil pripojenie
Dalmácie k Chorvátsku. Prítom pobre-
žie, aby sme nezabudli, na rozdiel od uhor-
ského vnútrozemia, bolo súčasťou rakús-
kej časti monarchie. Po vyrovnaní v roku
1867 teda Záhreb a Dubrovnik delila do

roku 1918 hranica Predlitavska a Zalita-
vska.

Medzi hradbami prístavu straší multi-
kultúrnosť. Možnosť prelínania a stotožne-
nia v motíve dvojníctva. Hľadá sa podob-
nosť v napojení na ideu. Cez prenos myš-
lienky opakovateľnosťou vlastnou skôr
mýtu než histórii, ktorú pre krásu súvi-
su treba poprieť prinajmenšom čiastočne,
pretože Dubrovnik začiatku 17. storočia
nie je iba chorvátsky.

Gundulić píše v dalmátskom jazyku.
Cíti spriaznenosť s kresťanstvom, mestom
i krajinou. Jeho vlastenectvo je iné než
Mažuranićovo. V dráme *Dúbravka* (insce-
novanej roku 1628) príbehom banálnej
pôsobivosti (žena chce pekného, nanucu-
jú jej starého a škaredého, ale bohatého,
prосто tragédia lásky a majetku), ktorý sa
odohráva v pohanských časoch, autor ale-
goricky oslavuje Dubrovnickú republiku.
V rozmeroch celého Chorvátska neuvažuje.
Lokálpatriot sa odvoláva na tradíciu,
ktorá sa môže stať aj chorvátskou. Kraji-
na sa natiahne k moru predĺžením klieš-
tí. Nastáva otvorenie, vybudovanie, vybo-
jovanie, vymyslenie prístupu. Napokon,
niekomu vždy niečo patrí. Prečo sa teda
nestotožniť prostredníctvom dvojníckeho
jazyka a okolností s krásou a bohatstvom
Dalmácie a Dubrovníka.

Mažuranićov postup nadviazania na
staršiu látku nie je z hľadiska svetovej li-
teratúry objavom. Vergíliova *Aeneida* je
pokračovaním *Iliady*. Homéra nepozná-
me, Vergílius dožil vo vile uctievaný Au-
gustom. Gundulića, chlapca šľachtického
pôvodu, vychovali jezuiti. Mažuranić
bol neurodzeného pôvodu. Študoval prá-
vo v Záhrebe. Zo sídla bez mora, ovplyv-
neného vidieckym prostredím, si približo-
val more, mesto, erb, štylizáciu bujnajú-
cej barokovosti. Prostredníctvom kontak-

tovania s Osmanmi epos pokračuje, jazyk takisto. Mesto s hradbami stojí, symbol mátie a zároveň poskytuje oporu. Schopnosť priameho prepojenia a aktualizácie viedol Mažuraniča k priznaniu autorstva dokončenia. Mýtus starobylosti koncipovaný Lindom a Hankom v *Rukopisoch* nahradil mýtom nepretržitého pokračovania. V tomto prípade väčší konfrontačným v súlade s politickým programom vlasti. Aj tu sú dejiny skôr zámienkou.

Vo vyššom veku pôsobil Mažuranič pomerne pokojne v pozícii politika aj v uhorskom sneme. Z pozície kráľovstva s tradíciou, opreté o hradby Dubrovníka, Chorvátsko úspešne odolávalo maďarizačným snahám. Mažuranič oživil činnosť Matice ilýrskej. Na vlastné dielo, epos o agovi, sa chystá vedome roky. Chce národu poskytnúť text hodný záujmu, inšpirácie a významu porovnateľného s textom Gunduliča. Súper je veľký.

Gundulič sa vedome usiluje o vyrovnanie s vyspelejšími krajinami. Podľa cudzích vzorov píše desať drám na mytologické námety. Z nich sa zachovávajú štyri. Roku 1621 vydáva preklad *Kajúcnych žalmov kráľa Dávida* s istými doplnkami vo výrazovej rovine. Narodí sa a zomrie v Raguze, alias Dubrovniku, Novgorodu Chorvátska. Ibaže Moskva sa nachádza na severe. Chorváti majú pravdu. Nemôže jestvovať demokracia tam, kde v zime mrzne a nedozrejú pomaranče... Keby bol Dubrovník v stredoveku pripojený k vnútrozemiu tak ako Novgorod k Moskve, možno by Srbi a Chorváti v spolku s Bulharmi boli dnes jedným balkánskym tridsaťmiliónovým národom s mocným loďstvom dobývajúcim v ďalšom behu dejín Terst a Benátky. Mocnosť následne nedaruje rakúskej monarchii ani kúsok mora. Sama sa poráta s Osmanmi. Nič zo

spomenutého sa nestane. V realite izolovaných vrchov nad pobrežím prevládne pud odlišiť sa a dokázať si európskosť zachytenú o tenký pás.

Keby na sklonku stredoveku nezanikla pod čižmou Moskvy Novgorodská Rus, prístav na mieste St. Petersburgu by sa zrodil nie v hlave mocnára, ale súperením kupeckých rodín. Namiesto otvoreného nábrežia s mramorovými levmi hradbami oddelené úseky gíld. Väčšie a menšie, postavené v odlišnom štýle, z rôzneho materiálu, zdobené príslušnými erbmi. Priebeh výlučne cez úzku bránu kontrolovanú okienkom strážnice. Alebo by sa styk s morom naďalej uskutočňoval cez rieky či sprostredkovane cez Rigu. Spoločne s Novgorodom by bola dnešná metropola Lotyšska mnohomiliónovým mestom. Vo svete, v ktorom by azda pláne na jednej strane až po Ural patrili Poľsku, z druhej strany by sa tiahla čínsko-americká Sibír. Oh, aký sen! Víťazstvo slobody, pokroku, demokracie strážnych okienok na úpäti hôr.

Štítý Dalmácie nemôžu nepôsobiť pateticky. Pochopiť pokoj znamená zísť dole. Záhreb je stredná Európa. Závan stepi s kopcom uprostred. Solidnosť, pocit zodpovednosti hromadiť a chystať sa na zimu. Dubrovník vonia Stredozemím banálne presvedčivo. Mesto hranaté, usporiadané... Vnútorne nádvoría tunajších kláštorov ponúkajú okrem pomarančovníkov palmy, prítmie a chládkov. Kúsky raja s fontánkami, otvorené nebo. V každom prípade Dubrovník, alias Ragusa, odolal Turkom i Benátkam. Každému až po Napoleona.

Tu niekde v chládku si mohli autori podať ruky. Gundulič nosí parochňu, Mažuranič cylinder. Vyzujú sa, podriemu. Vstanú, zívnu a pri odchode si popletú

pokrývky hlavy a spolu s nimi eposy. Tak či onak, bojuje sa s Turkami, v jednom z textov hynie na konci sultán, v druhom tyran. Je tyran vždy sultánom? A naopak?

Dlho som považoval oboch autorov za vrstovníkov, prípadne sediacich v jednej lavici. Bolo by napokon logické, keby po príbehu o vzbure nasledoval príbeh o smrti. Eposy na seba nadväzujú, príbeh si podáva ruky, dvojníci takisto. Ivan a Ivan, právnici, kráčajú po hradbách okolo mesta za skupinkou nemeckých turistov s fotoaparátmi. Obdarúvajú sa paragrafmi. Zídu schodíkmi dolu ku skalám, vyzlečú sa, skočia do mora, vyplávajú. Vietor medzitým vzal parochňu i cylinder, a tak si kúpia turbany. Tie sa po zložení z hláv dajú aspoň upevniť o kameň či podeň. Všetky paragrafy odleteli medzi čajky. A text sa suší medzi plienkami prázdninových okien.

MILOŠ FERKO

SPRÁVY Z VÝSTAV

V Slovenskej národnej galérii v Bratislave je od 7. novembra 2014 do 15. februára 2015 otvorená výstava *Svetlo na hrane. Moderna a neskorá moderna. Architektúra vo fotografii*. Kurátorky Lucia Almášiová a Viera Dlháňová uvádzajú, že „výstava po prvý raz predstavuje fotografiu modernej architektúry ako samostatnú tému v rámci dejín slovenskej fotografie i v rámci prezentácie architektonickej tvorby. Podnetom na realizovanie výstavy bola absencia reflexie tejto témy v star-

ších prácach slovenských a českých historikov fotografie i architektúry, tiež nové objavy a spracovania pôvodných fotografických archívov i prvé znaky rozpoznania významu tejto témy v nových publikáciách venovaných obdobiu moderny. Výstava upriamuje pozornosť na najdôležitejšie a najznámejšie osobnosti tohto fotografického žánru u nás v rozmedzí rokov 1925 – 1985. Zároveň je i prehliadkou vybraných architektonických diel obdobia moderny a neskorkej moderny. Tie boli a sú svojou originalitou a ideami autorov porovnateľné so súdobou architektonickou tvorbou v okolitých krajinách.“

Z mnohých zaujímavých fotografií výstavy spomeniem snímky autora Josefa Hofera ako napríklad *Umelecká beseda slovenská* a *Finančné úrady v Bratislave* z roku 1931, *Obytný súbor Unitas v Bratislave* z roku 1935, ako aj *Obytný blok Avion v Bratislave* z roku 1939, fotografiu *Kúpalisko Eva v Piešťanoch* od autora Rudolfa Sandala z roku 1934, veľmi pôsobivý záber *Obytné domy zamestnancov firmy Baťa a Rímskokatolícky kostol v Partizánskom*, pri ktorom sa s otáznikom ako autor uvádza Roth. Fotograf Karol Plicka je autorom výtvarne kvalitného záberu *Liečebný dom Machnác v Trenčianskych Tepliciach*, ktorý vznikol okolo roku 1947.

Fotografie Pavla Breiera *Most SNP v Bratislave* a *Pohľad spod Mosta SNP* sú z roku 1972. V roku 1980 vznikla fotografia *Matica slovenská – Slovenská národná knižnica v Martine*, pohľad na výškovú časť, ktorej autorom je Lubo Stacho. Jeho ďalšími pôsobivými snímkami sú *Dom umenia Slovenskej filharmónie v Piešťanoch* z roku 1981, ako aj *Slovenský rozhlas v Bratislave* z roku 1984.

JANA PIVOVARNÍKOVÁ

**Katarína Kucbelová: Vie, čo urobí.
Artforum, Bratislava 2013**

S podporou Ministerstva kultúry SR a ako výsledok pobytu v rezidenčnom dome Villa Decius v Krakove vďaka Vyšehradskému fondu (iste nie každý má také komfortné možnosti) vznikla básnická zbierka už známej poetky (nar. 1979), autorky niekoľkých zbierok (*Duály*, 2003; *Šport*, 2006; *Malé veľké mesto*, 2008; *Márnicivé bubliny*, 2010). Na rozdiel od Miroslava Brücka (<http://www.litcentrum.sk/recenzie/vie-co-urobi-katarina-kucbelova>) by som toto dielko bezprostredne nespájal s reflexiou spoločenskej situácie: na počiatku je asi skôr autorkina psychika, citlivosť, nálada, v ktorej cíti to, čo iní necítia a čo prv, ako príslušníčka mladej generácie, necítila ani ona. Nemožno to nazvať takými módnymi pojmami, ako sú apokalypsa alebo postapokalypsa: tým sa už v miernom predstihu zaoberajú hlavne Američania. U Kucbelovej je to najmä ťarcha života a sveta, zmätenosť, bezhodnotovosť, prízračnosť, násilie, život vedľa seba, prefabrikovanosť ľudského vedomia (titulné *Vie, čo robí*), izolacionizmus, pokrytectvo a všeobecná faloš, ktorá za humanitnou fasádou skrýva krutosť a sadizmus, pohrdanie všetkým ľudským. Nie je teda i cieľom neurčitá vágna spoločnosť, čo je zakaždým iná a zakaždým rovnaká, ale človek ako jej demiurg. Stromy a les sú častým obrazom Kucbelovej, ale aj ich podoba je ambivalentná ako všetkého v tomto zneistenom svete. Rozbité vzťahy (matka, otec), skleník, televízia, plazivá hrôza: „*v tom plesnivom dome sa kvetom darí / majú tu správnu tropickú vlhkosť // cudzokrajné rastliny nepre-*

stajne kvitnú / veľkými jedovatými kvetmi / nečakane menia farebnosť // v obrovskej obrazovke sa prekrikujú prostredia / a plnia dom instantrnými tropickými vôňami a príchutami / kontrasty sa otupujú, dôvera rastie, okná sa rosia / farby už stratili schopnosť vypovedať / tóny zanikajú v domácej rapid montáži“ (Skleníková báseň, s. 16). Dejov plných hrôz a dezilúzie je v našom svete mnoho, pretože vo svete sa naozaj nezadržateľne stmieva... A čo básnik/poetka? Sú to len vety postavené vedľa seba, alebo je to poézia a verš podľa prastarých, večných definícií? Nie je to melická poézia, to je zrejme, ale celkový vnútorný rytmus a ustrojenie, ono kovové, búšiace jadro poézie tu je a má hlboké korene, a to nielen slovenské, ale i české a angloamerické. Tí iba tušili, ona už vie.

Zdeněk Hrabica: Pět válek Ludvíka Svobody. Futura, Praha 2013

Často sa stáva – a dnes omnoho častejšie než v minulosti –, že pomocou ekonomických alebo ideologických, mocenských, politických nástrojov – najlepšie oboch – sa k nám dostáva obraz cudzích literatúr poriadne skreslený, zámerne deformovaný: to sa týka napríklad súčasnej ruskej literatúry v českom prostredí, ale myslím si, že do značnej miery i českej literatúry na Slovensku a slovenskej v Čechách. Ide o obraz neúplný, manipulovaný, obraz tzv. mainstreamu, ktorý bol utvorený mocou, ako o tom kedysi písal Michail Berg v knihe *Literaturokracia – problém prívlastňovania a prerozdeľovania moci v literatúre* (Helsinki – Moskva 2000) – to sú témy u nás dodnes fakticky tabuizované. Najväčšou zbraňou súčasnej neviditeľnej cenzúry je mlčanie, diktatúra

ticha. Tej sa bohato dostalo i tejto knihe novinára, bývalého šéfredaktora Světa v obrazoch Zdeňka Hrabicu (roč. 1936), ktorý si po roku 1990 musel hľadať iné zamestnanie (rovnako ako masu iných) – často v pitoreských periodikách. Každá skúsenosť – i tá najhoršia – je cenná. Jeho knižná produkcia – literatúra faktu –, ktorú pritom tvoril a len ťažko presadzoval, však zostáva trvalou hodnotou, ktorú ocení až budúcnosť (knihy o generálovi Klapáľkovi, o osudoch vily prezidenta Edvarda Beneša a i.). Dostalo sa im prekvapujúco aj oficiálnych ocenení. Kniha o Ludvíkovi Svobodovi, prezidentovi ČSSR v rokoch 1968 – 1975, je brilantnou analýzou tragického spoločenského vývoja v našom geopolitickom priestore v 20. storočí. Tých päť vojen: prvá, druhá (svetové), tretia po roku 1945, štvrtá po februári 1948, piata po roku 1968. Nebola to ľahká cesta, skôr púť naplnená krivkami a ústrkami (bol pritom ministrom národnej obrany a prezidentom), celé tie časy sú tragédiou ľudských charakterov, a nezdá sa, že sa skončili. Písala o tom onoho času vo svojich takisto nevelmi komentovaných memoároch jeho dcéra Zoe Klusáková-Svobodová (*O tom, čo bolo*. Mladá fronta, Praha 2005). Čo sme sa museli načítať osočovania Svobodu ešte prednedávnom: jeho postoje v roku 1948 i 1968, obzvlášť augustová cesta do Moskvy, čo na to povedať, keď to bol on, kto zabránil utvoreniu okupačnej vlády a obhajoval vtedajšiu ústavnosť? Gestá, nie zodpovedné činy, sú v kurze. Pochádzam z rodného kraja prezidenta, z kraja kamenitých políček, za nimi sa taja obrysy vyvráteného vzdoru. Moja babička videla pána prezidenta ministrovať v malom kostolíku: Moravan vrastený do pôdy, ktorý nemiloval krajnosti a planý radiká-

lizmus, lebo vedel svoje. Hoci zďaleka nie každý sa bude identifikovať s Hrabicovým poňatím Svobodu, ako to u veľkých a rozporuplných osobností býva, no nemožno mu uprieť pevnú koncepciu a dokumentárnu poctivosť. Hic Rhodus hic salta.

Ladislava Chateau: Vlak do Výmaru. Volnosť, rovnosť a bratrství s Goebbelsem. HOST, Brno 2013

Opäť tu máme kus literatúry faktu s ironickým podtitulom. Kniha ostrá ako britva. Autorka pracovala pred rokom 1989 v sociálnych službách, neskôr na českej ambasáde v Paríži, kde sa vydala za Francúza. Zaujala ju téma kolaborácie francúzskych spisovateľov za nemeckej okupácie a vytvorila knihu, ktorá je veľmi preukazným svedectvom o zrade intelektuálnych elit a obsahuje details, z ktorých mrazí. Aby sme boli spravodliví: taká situácia bola vtedy všade, takisto v našich krajinách v rokoch 1939 – 1945, zakaždým sa to však dialo inak v závislosti od podmienok. Problém je v tom, že okupované krajiny západnej Európy – možno okrem frapantných udalostí a faktorov, ktoré nebolo možné zaprieť (kolaborantská vláda v Nórsku, špeciálne jednotky, ktoré bojovali pri Stalingrade – na to nadväzujú i v dnešnom Lotyšsku, členovia EÚ, francúzska vláda vo Vichy) – takéto veci po rokoch nepriznávali, napríklad pozícia Švédska za druhej svetovej vojny a tesne pred ňou (v tom sa účelovo „mýlil“ i severský cestovateľ Karel Čapek, ako nedávno doložili samotní švédski študenti bohemistiky), to sa vo Švédsku reflektovalo dosť neskoro (sám som videl takú výstavu na univerzite v Lunde na sklonku deväťdesiatych rokov 20. storočia).

Špeciálny prípad je Dánsko: v rámci „spolupráce“ v okupovanej krajine kráľ kraľoval, vláda vládla a voľby v roku 1943 pod wehrmachtom vyhrali sociálni demokrati. Hoci situácia bola značne zložitejšia, politika spolupráce s okupačnou mocou mala svoje výhody i nevýhody. V podstate dodnes – ani v niektorých takto tematicky orientovaných záverečných prácach na českých univerzitách – sa nikto neodvážia tieto veci celkom otvorene pomenovať – taká je to delikátna téma. Kniha Ladislavy Chateau vo fascinujúcom líčení drámy francúzskych spisovateľov ukazuje, že fašizmus a nacizmus mal hlboké korene práve vo francúzskej spoločnosti s viac či menej skrývaným antisemitizmom, ako na tejto ideológii pracovali a rozvíjali ju špičkoví intelektuáli, že to nebolo len poblúznenie alebo oportunistikus, ale hlboké presvedčenie, ktoré stálo viacerých z nich život – a nemožno pritom mnohým z nich uprieť charakternosť, čestnosť a vytrvalosť. Kolaborácia zachvátila takmer všetko: vydavateľstvá, noviny, literárne časopisy, knihy. A potom povojnové zachraňovanie: kto komu kedy a ako pomohol... Slovo trápne je ešte málo výstižné. Veličiny svetovej literatúry sa pred nami obnažujú ako v tanci pri tyči. I tu platilo: zachráň sa, kto môžeš – s niektorými sa kruto zaobchádzalo, urýchlene sa popravovali, aby veľa nehovorili (spomeňme podobný prípad z iného obdobia: rumunského diktátora Nicolaeo Ceaușesca, nositeľa mnohých vysokých zahraničných vyznamenaní, priateľa prominentných západných politikov), krachovali staré kamarátstva: špina, špina... to sa týka i veľmi známych osobností, a autorka je i tu pokojná, ale nelútostná. Na druhej strane je kniha citlivou sondou do ľudských tragédií, uka-

zuje človeka v klieštach dejín ako obeť: kniha o vlaku do Weimaru symbolizujúca pravidelné, len pod vplyvom blížiacej sa nemeckej porážky postupne chradnúce konferencie francúzsko-nemeckého priateľstva usporadúvané pod záštitou všemocného ministra propagandy s opulentnými hosťami a cestami po jadre Velkonemeckej ríše je knihou ľudského zúfalstva a varovania, ktoré – dejiny sa opakujú – nebude asi nikdy vypočuté.

Ralf Georg Reuth – Günther Lachmann: První život Angely M. Euro-media – Ikar, Praha 2013

Doslova bleskom bola do češtiny ešte v roku nemeckého vydania preložená kniha dvoch seriózných nemeckých bádateľov: prvý v poradí je historik a germanista, druhý ekonóm. Nejde o pajánovitú oslavu súčasnej nemeckej kancelárky a svetovej političky, ale ani o senzačné odhalovanie, ako to poznáme z investigatívnej žurnalistiky. Ide o poctivé dokumenty podložené badaním, ďalej i „oral history“ na báze výpovedí pamätníkov, spolužiakov, učiteľov a pod. Sama Angela Merkelová pripustila, že jej „prvý život“, teda životná dráha v NDR, nie je známy. Z knihy vyplýva, ako „druhý život“ ministerky Kohlovej vlády a neskôr kancelárky modeluje onen „prvý život“, nie naopak, ako si ho prispôsobuje, čo je však bežné. Úlohou dokumentaristov bolo zbaviť onen prvý život neskorších nánosov a legiend a ukázať ho v nahej podobe. Tu sa, ako sa vraví už na obálke knihy, javí Merkelová inak: rozhodne nie ako apolitická vedkyňa ani ako prívrženkyňa zjednoteného Nemecka. Patrila k elite štátu vedeného jednou stranou pod sovietskym vplyvom,

za Gorbačovovej perestrojky bola možno stúpenkyňou demokratického socializmu, čo jej nebránilo stať sa Kohlovou vyvolanou. Angela Kasnerová, ako sa volala za slobodna, je nositeľkou Lessingovej medaily ako členka FDJ za vynikajúcu spoločenskú prácu a skvelý prospech. Bola to teda vzorná žiačka, ktorá sa zaujímala o všetko, čo ju obklopovalo: prítomnosť sovietskych vojsk ju pritiahla k ruštine, ktorú milovala, ale nezanedbávala ani Spolkovú republiku, o ktorej politický systém sa zaujímala. Charakteristická je epizóda akejsi malej školskej vzbury s politickým podtextom, skôr akcie „zlatej mládeže NDR“, a ako z nej Angela Dorothea Kasnerová vyviazla. Rodinná anamnéza: jej otec Horst Kasner bol farár, ktorý z Hamburgu odišiel do NDR: v časoch Chruščovovho odmäku, keď politický tlak na cirkev poľavil, stal sa prominentným cirkevným predstaviteľom, ktorý v systéme NDR hral dôležitú rolu a vážne sa s ním rávalo; cirkevná politika štátu prepojená so STASI nebrala cirkevných činiteľov a vplyvných teológov síce ako priateľov, ale často ako účelových spojencov. Farár Kasner sa správal do značnej miery v rámci možností nezávisle, bol sledovaný tajnou políciou, ale súčasne mal privilégiá: dostával zo SRN v NDR zakázanú literatúru a sústreďoval okolo seba záujmový krúžok podobne zmyšľajúcich. Kniha je vynikajúcim sprievodcom po živote Angely Merkelovej ako vedkyne i začínajúcej političky, ktorej skúsenosti z NDR a obzvlášť zo sovietskeho prostredia boli využívané na dobré rozhodnutia jej politických spojencov po páde berlínskeho múru. Kniha je nemecky chladná, objektivistická, ale o to možno pre niekoho šokujúcejšia, zvlášť pre tých, ktorí sa o politiku hlbšie nezaujímajú a vnímajú ju len

z manipulatívnych a ideologizovaných masmédií. I keď je zaplnená špecificky nemeckými reáliami, možno z nej vyvodiť niečo všeobecnejšie: politickí prominenti, ľudia s politickou budúcnosťou sa ne-regrutujú zo zásadových disidentov, revolucionárov ani z hlbavých intelektuálov, ale z konformných, ničím nevyčnievajúcich, no pozorných, stále v strehu vyčkávajúcich a na svoju príležitosť číhajúcich lojálnych občanov, čo si svojimi výkonmi a lojalitou budujú prominentnú pozíciu už v systéme, ktorý má byť vystriedaný. Alebo z druhej strany: odchádzajúce systémy si vlastne už vo svojom vnútri vychovávajú svojich hrobárov. Je to dobré poučenie pre tých, ktorí sa chcú stať perspektívnymi politikmi, i pre tých, ktorí tieto mechanizmy odmietajú.

IVO POSPÍŠIL

(Z češtiny preložil Jaroslav Vlnka)

LAUDATIO NA ETELU FARKAŠOVÚ

Básnikov a filozofov spája ticho. Aj jedni, aj druhí potrebujú ticho, aby v nich mohlo vyzrieť slovo. Ticho je kyprá zem, do ktorého keď vložíš myšlienku, vyklíči rajský strom poznania dobra a zla. Tie básnické a filozofické slová, to nie je nič iné ako kľčovitá snaha básnikov a filozofov pomenovať poznanie, ku ktorému sa dostali, ktoré objavili, ktoré im bolo zverené, ktoré vytušili, ktoré sa im zjavilo. Básnikov a filozofov kedysi volali prorokmi, je to staré remeslo, pre ktoré musíš mať vlohy, pre ktoré sa učíš sa počúvať ticho, hovoriť iba vo chvíľach sviatočných, svojím plačom hýbať ľuďmi a svojou láskou hýbať hviezdami. Básnikov a filozo-

fov kedysi volali mudrcmi, lebo ich úlohou bolo svedčiť. Posielali ich na tovarišské vandrovky na ostrov Patmos, aby sa naučili objavovať začiatok i koniec. My smrteľníci sa nevieme pozerat iba na dve veci: na slnko a na smrť – básnici a filozofi to musia svojim remeslom zvládnuť. Keď sa v jednej Schillerovej básni Boh pýta básnika, kde bol, keď on tvoril svet, básnik mu pripomína: Stál som vedľa teba. Mám pocit, že vtedy, pri samom akte stvorenia, básnik-filozof objavil vec, ktorú Najvyšší prisúdil iba jemu: ticho. Aby sa naučil mlčať, keď si uvedomil veľkosť stvoreného sveta. To ticho bude jeho pravým svetom – ten druhý svet, nepravý, pominuteľný, bude mať iba na jedinú vec, ktorá mu zvýšila – na slovo.

Slovo Etely Farkašovej je slovom sviatočným: predstavilo sa v pätnástich prozaických knihách, troch knihách esejí, siedmich zbierkach básnických a poetických textov. Jej texty sú preložené do mnohých jazykov (nemčina, angličtina, slovinčina, bulharčina, rumunčina, poľština, srbčina, japončina, hindi, arabčina...), na základe jej slova vznikla televízna inscenácia. Bola ocenená radom literárnych a kultúrnych cien, i takými, ktoré sú uznaním za širší prínos pre rozvoj kultúry a umenia. Okrem iných: prezident Rakúskej republiky ju roku 2004 vyznamenal vysokým štátnym vyznamenaním – Zlatým odznakom za zásluhy.

To druhé slovo Etely Farkašovej odznelo z katedry. Na Filozofickej fakulte UK pôsobila od roku 1972 a celých dvadsiť rokov (1998 – 2010) bola vedúcou Katedry filozofie a dejín filozofie. Vyдалa nemálo odborných publikácií a štúdií z oblasti filozofie. Za svoju činnosť sa jej dostalo niekoľko fakultných vyznamenania

a medailí. Ako hostujúca profesorka prednášala aj na Filozofickom inštitúte Viedenskej univerzity.

Rozmýšľam, o čom sa rozpráva Etela Farkašová s Pánom Bohom vo chvíľach sviatočných – teda vo chvíľach ticha. Ďakuje mu za to ticho, ktoré patrí iba básnikom-filozofom, alebo za slovo, ktoré môže darovať nám smrteľníkom? To sa asi nedozviem, no s určitostou viem, že my ťa chválime za slovo, ktoré nám prináša ako dar. Laudo Te, Etelka!

(Odznelo 23. októbra 2014 pri udelení cien predsedu NR SR za rozvoj kultúry a humanitného vzdelávania)

MICHAL BABIAK

Z LITERATÚRY ZAHRANIČNÝCH SLOVÁKOV

Jesenné dvojčíslo mesačníka pre literatúru a kultúru Nový život 9 – 10/214, vydávaného Slovenským vydavateľským centrom v Báčskom Petrovci, prináša opäť bohatú ponuku zaujímavého čítania z textov slovenskej dolnozemskej i „hornozemskej“ literatúry. Úvodná strana tradične ponúka ukážku z *Antológie slovenskej poézie 20. storočia*, ktorú pripravuje Viťazoslav Hronec. Tentoraz je to báseň Mily Haugovej *Ne-súvislosť*.

V rubrike *Rozkoš z textu*, ktorá je tento rok tematicky zameraná na problematiku smrti, resp. v širšom zmysle na problematiku časovej konečnosti ľudského života,

si môžeme prečítať zaujímavú esej literárnej vedkyne Zuzany Čížikovej, ktorá pôsobí ako docentka na Katedre slavistiky Filologickej fakulty v Belehrade. Autorka sa v úvahách o smrti opiera o vybrané diela slovenskej i svetovej literatúry, reflektuje myšlienky antických i moderných filozofov, siaha i za tanatologickú literatúrou, aby sa sama pokúsila zaujať k danému fenoménu stanovisko. Ako v úvode poznamenáva, robí tak s vedomím, že sa jej nepodarí – tak ako doteraz nikomu – nájsť na otázku smrti pravdivú a jedine správnu odpoveď. Esey pointuje autorka tým, že v kontraste k týmto úvahám poukazuje na dnešné často čisto komerčné ponímanie smrti...

Zuzana Čížiková je aj respondentkou v rubrike *Chat*, kde s ňou Etela Farkašová vedie rozhovor nesúci názov vyjadrujúci krédo literárnej vedkyne: *Nič, čo pomôže poodhaliť autorov svet v diele, netreba zaznávať*. Spisovateľka rozpráva o svojej ceste k literatúre, o prvých stretnutiach s knižkami v detstve, o jej inklinácii k poézii a napokon o rozhodnutiach pre témy, ktorým venovala svoje dve monografické práce – jednu o tvorbe Viery Benkovej, druhú o diele Jána Labátha.

Rubrika *Pulzovanie literatúry* prináša ukážku z knihy Etely Farkašovej *Náčvam ránu*, dvanásť aforizmov Martina Prebudilu pod názvom *POSTmoderné aforizmy*, ukážku z poetickej tvorby Jaroslava Kiša *Medzi dvomi koľajnicami* a in memoriam ukážku z tvorby srbského básnika Miodraga Pavlovića pod názvom *Solúnski bratia*.

V ďalšej pravidelnej rubrike nazvanej *Texty a kontexty* ponúka Nový život zaujímavý text Anny Margarety Valentovej *Nový život a postmoderna*, v ktorom autorka chronologicky sleduje prítomnosť

postmoderného myslenia – či už teoretického alebo umeleckého – v časopise *Nový život* (a to počas roka 1989, v 41. ročníku časopisu).

Druhým textom tohto bloku je článok autorskej dvojice Ladislav Lenovský a Michal Kurpaš *Dolná zem – kultúrne dedičstvo – kultúrny kapitál*. Autori sa tu usilujú vymedziť pojmy Dolná zem, dolnozemska kultúra, hmotná a nehmotná kultúrne dedičstvo, aby sa na uvedený fenomén následne pozreli cez inovatívnu optiku ich využiteľnosti v kultúrnom cestovnom ruchu.

Zvláštne rubriky sú venované príspevkom o dvoch významných kultúrnych udalostiach vo Vojvodine v roku 2014, a to o Literárnom snemovaní a podujatí venovanom 40. výročiu smrti Michala Babinku. V prvej z nich si prečítame príspevok Adama Svetlíka *Zápas Vítazoslava Hronca o (dis)kontinuitu slovenskej vojvodinskej básnickej tradície*, v ktorom autor vyzdvihuje význam Hroncovho celoživotného projektu zameraného na ustanovovanie básnickej tradície vojvodinských básnikov.

V druhej rubrike časopis prináša príspevky z konferencie *Michal Babinka: známy – neznámy*, a to z pera Viery Benkovej, Samuela Boldockého, Michala Harpáňa, Adama Svetlíka, Marty Součkovej, Zuzany Čížikovej a Maríny Šimákovej-Spevákovovej.

Číslo obsahuje tradičnú rubriku venovanú recenziám nových knižných titulov a rubriku *Miscelaneá*, v ktorej si prečítame článok Vladimíra Valentíka k životnému jubileu známeho výtvarníka, na Slovensku žijúceho kysácskeho rodáka Vladimíra Kardelisa. Od toho istého autora je aj zamyslenie o štvrtstoročnici Galérie Zuzky Medvedovej, jednej z najvýznam-

nejších kultúrnych ustanovizní Slovákov v Srbsku.

EFAR

L

LECHÁREŇ

VIANOČNÉ DOZVUKY

– Predstav si, prvýkrát sa u nás zišiel pri štedrovečernej večeri párny počet ľudí.

– Ako to, veď vy ste boli traja?!

– Hej, ale potom prišlo sedemnást hašičov.

■

LITERÁRNE KLEBETÁRIUM

A. H.

Nie a nie

Raz na Vianoce sa básnik a dramatik Jozef Mokoš zmohol na neuveriteľnú vec. Kúpil štvorkilového kapra a priniesol ho ešte živého domov. Po Vianociach sa ho priatelia v Klube slovenských spisovateľov dobromyseľne spýtali: – Tak čo, Jožo, aký bol štedrovečerný kapor?

Jožo Mokoš bezmocne rozhodil rukami, poškriabal sa v brade a povedal: – Ani sa nepýtajte! Mali sme ho až na Silvestra...

– A to už prečo? – dobiedzali priatelia.

– Ále, mal som starosti s jeho zabitím.

Predstavte si, pol dňa som držal tú beštii pod vodou vo vani, a nie a nie ju utopiť!

Jaroslav Rezník

■

CHCETE PREŽIŤ NOVÝ ROK ŠŤASTNÍ?

• Neberte sa priveľmi vážne • Dobre jedzte • Spev lieči • Bozkávajte sa • Čítajte Slovenské pohľady •

■

FÓRUM

Jedna blondína vraví druhej:

– Nechodme stopom, ale zubačkou.

– A to je ako?

– Zatneme zuby a ideme pešo.

■

ŠKOLOVOLOVINY

■ Keď sa niekde hovorí tak, že sa nad tým krúti hlavou, je to dialekt.

■ Prídavné mená prívlastňovacie sú, keď niekomu niečo berieme.

■

RETRO

■ Spisovatelia všetkých krajín, prečítajte sa! *O. Matuška*

■ Keď zlyhá srdce či mozog, nemožno žiť. Písať, zdá sa, áno. *P. Gregor*

■ Je známe, že novinári toho veľa nevedia. A aj keď niečo vedia, nie je to to, čo by vedieť mali. *D. Radovič*

■ Nemám na veci opačný názor ako môj muž. To on má opačný názor ako ja. *O. Feldeková*

■ Prirodzenú inteligenciu umelá prekoná už čoskoro. Prirodzenú hlúposť umelá neprekoná nikdy. *J. Cimrman*

MILAN LECHAN

JEDNA ZO SLNEČNEJ GENERÁCIE

(K nedožitým deväťdesiatinám
Jarmily Štítnickej)

Všetci sme najprv deti a všetci si ten nový svet ohmatávame po prvý raz. No už po niekoľko generácií je svojimi knižkami pri nás spisovateľka a redaktorka Zorničky Jarmila Štítnická, rodená Kafková (narodená 25. 12. 1924 v Rimavskej Seči). Ako mladá absolventka Štátneho reálneho gymnázia v Spišskej Novej Vsi sa prihlásila spolu s rovesníkmi zo Slnečnej generácie (ako si potom hovorievali) do Slovenského národného povstania. Hned po oslobodení začala pracovať v Československom rozhlasu v Košiciach. V jeseni 1945 prešla z Košíc do rozhlasu v Bratislave, no najväčšiu časť tvorivého života prežila v časopise Zornička (1959 – 1980) a vďaka nej ilustrovali tento časopis také významné výtvarné osobnosti ako Ľudovít Fulla, Vincent Hložník, Albín Brunovský a mnoho ďalších umelcov. Neobyčajný cit pre slovo vynikol v jej básňach pre deti *Riekanky z čítanky*. Vyšli v niekoľkých vydaniach a deti poznajú túto knižku vybavenú ilustráciami Martina Kellenbergera aj po roku 1989. V roku 1998 získala ocenenie Najkrajšia kniha Slovenska.

Jarmila Štítnická je autorkou desiatok rozhlasových literárnych relácií, takmer štyridsiatich dramatizácií hier pre deti, ako aj pôvodných rozhlasových hier a takisto hier pre bábkové divadlá. Preložila celý rad bábkových hier, veršovanú drámu neznámeho holandského autora *Lancelot a Alexandrina*, ktorú uviedla aj televízia. Napisala literárny scenár k filmu *Balada o Vojtovej Maríne* a scenár k filmu *Chlapec a Zornička*.

(GAB.)

SPRIPOMÍNAME SI

Ján Milčák – 80

Autor je povoláním lekár (UPJŠ v Košiciach), písal už ako študent a prvotiny mu uverejňovali o. i. v *Mladej tvorbe* a neskôr aj v ďalších časopisoch. Postupne sa však čoraz väčšmi zaujímal o rozhlasovú tvorbu, ktorá sa napokon stala jeho dominantnou. Rozhlasová hra *Sprivoď anjelov* (1971) vyšla aj knižne a je debutovou pri jeho vstupe na literárnu scénu. Súčasne písal dramatické texty (*Majster, Hudci, Právo na život, Klietka, Plátno*) a scenáre (*V očiach ohníky, Nevestine šaty*). Z množstva rozhlasových hier pre dospelých, ale aj deti a mládež spomeňme aspoň niektoré: *Pavol rezbár, Cela, Obrov brat, Strom šťastia, Pátranie, Slamienka, Čln, Žobráci, Barokové oblaky, Zabudnutá skriňa* a ďalšie. Aj knihy próz a poézie adresoval dospelým (*Deväť poviedok, Rosa canina, Po cit úlavy*) i deťom (*Rozprávka o Marianke, Jakub s veľkými ušami, Rozprávka o oslíkovi* a i.). Z poézie sú to zbierky *Songy* a *Zo štyroch kapsičiek*.

Narodil sa 9. januára 1935 v Levoči.

Ivan Stadtrucker – 80

Píše prózu, filmové a televízne scenáre, ale aj teoretické práce z filmovej a televíznej tvorby. Dlhé roky zasvätil práci v Slovenskej televízii, resp. v pedagogickej praxi (VŠVU v Bratislave, UCM v Trnave). Prvým v jeho autorskom portfóliu je scenár hraného filmu *Každý deň sedem*

dní (1964). Potom sa intenzívne venoval najmä tvorbe televíznych scenárov. Napísal ich niekoľko desiatok (o. i. *Posledné interview s Dr. Schweitzerom*, *Poslední parlamentáři*, *Oddychový čas pre sudcu*, *Pod cudzím menom*, *Medik*). Významnú prácu odviezol v Slovenskej televízii ako dramaturg (vyše päťdesiat titulov inscenácií). V prozaickej tvorbe patrí prvenstvo zbierke poviedok s názvom *Belasý jantár* (1980), po nej striedal poviedkové knihy s románmi (*Chut jablák*, *Lásky nemilovaných*, *Šablica*). Je autorom esejisticky napísaného cestopisu *Amerika na vlastnej koži* a drámy *Technokrati alebo Ohne vo vinohradoch*. Neoddeliteľnou súčasťou jeho tvorby sú teoretické práce ako *Krásna tmy* (estetika filmového umenia), *Zvukové majstrovstvo vo filme a v televízii*, *Čas projektívnej kultúry*, *Dramaturgia hraného filmu* a i.). Mnohoročné názory na Andyho Warhola zhrnul v publikácii s jednoduchým názvom *Warhol* (2009).

Narodil sa 22. januára 1935 v Krupíne.

■

Jozef Mihalkovič – 80

Výrazná osobnosť našej literatúry je nerozlučne spätá s Mladou tvorbou a generačnými autormi Trnavskej skupiny (Stacho, Feldek, Ondruš, Šimonovič). Ako vyštudovaný chemik sa venoval práve tejto profesii niekoľko rokov v Stupave, potom pracoval aj v literárnej redakcii rozhlasu, resp. v redakciách časopisov *Revue svetovej literatúry* a *Romboid*. Básnik epických

príbehov s mimoriadne bohatou asociatívnosťou a myšlienkovou hĺbkou veršov debutoval roku 1962 zbierkou *Lútosť*. Po nej nasledovali ďalšie (o. i. *Zimoviská*, *Albá*, *Kam sa náhlite?*, *Približné položenie*, *Plodnosť*, *Príležitostné básne*, *20 básní*). Roku 2006 mu vyšiel výber z názvom *Z nových básní*. Modranským osobnostiam venoval knižku esejí s názvom *Modranské reflexie* (2000). Okrem vlastnej tvorby preložil špičkové diela poézie z francúzštiny, angličtiny, nemčiny a ruštiny (o. i. Rimbaud, Dickinsonová, Williams, Goethe, Rilke, Blok, Puškin, Bednyj). Syntetizujúcim prierezom jeho doterajšej tvorby sú dva diely knihy *Listové tajomstvá*. Prvý, obsahujúci básne, eseje a rozhovory, vyšiel roku 2009, druhý o tri roky neskôr s vlastnou poéziou, prekladmi a esejami.

Narodil sa 30. januára 1935 vo Veľkých Kostoľanoch.

■

Tomáš Winkler – 75

Dlhoročný obetavý pracovník Matice slovenskej s mnohoročným ťažkým životným údelom totalitného prenasledovania (dvadsať rokov nesmel publikovať pod svojím menom, pričom musel pracovať v psychiatickej liečebni, resp. ako robotník pri stavbe veľkých slovenských priehrad) začal prvé články a recenzie publikovať v Kultúrnom živote, Slovenských pohľadoch a Kroku. Po roku 1989 pôsobil v MS na viacerých postoch (o. i. vedecký tajomník, riaditeľ matičného vydavateľstva, redaktor, šéfredaktor, resp. zástupca šéfredaktora dvoch ústredných periodík SNN a SP). Krátko pred totalitným zákazom mu

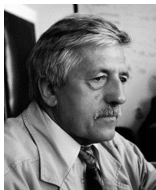

vyšli dva zväzky kultúrnohistorickej monografie *Matica slovenská v rokoch 1919 – 1954*. Potom už publikoval pod menom Petra Štrelingera (dva zväzky knihy *Kto proti osudu*, druhé doplnené vydanie vyšlo roku 2014 v matičnom vydavateľstve). Hurbanovi venoval monografiu *Perom a mečom* (vyšla v dvoch vydaniach v rokoch 1982 a 1997) a tiež publikáciu *Život zvoniaci činom*. Mimoriadne zaujímavé čítanie poskytol v knihách literatúry faktu, zobrazujúcich pohnuté osudy slovenských spisovateľov (*Cesty na popravisko, Čas pred nesmrteľnosťou*). O Dušanovi Makovickom je monografia s názvom *Tragické hľadanie života*. Napísal, resp. zostavil niekoľko publikácií z dejín a súčasnosti Matice slovenskej (*Matica slovenská krajanom, Pro memoria Matice slovenskej, Matica slovenská – Vrastanie do času*, monografia *Matica slovenská, Jozef Škultéty – svedok časov minulých* a i.). Najmä v Martine a okolí vyvolal veľký hlas jeho autobiografický román s názvom ... *dlho bude me mŕtvi* (2008).

Narodil sa 3. januára 1940 v Lopeji.

■ Ivan Machala – 75

Po štúdiu pôsobil niekoľko rokov v pedagogickej oblasti (Martin, Nové Mesto nad Váhom), neskôr aj na Ministerstve kultúry SR. Jeho debutová kniha *Reportér Hemingway*, ktorú napísali spoločne s bratom Drahoslavom, má tiež malé jubileum – tridsaťpäť rokov od vydania (1980). Na nejaký čas sa potom venoval písaniu rozhlasových hier, resp. fičrov (*Čakanie na havrana – o V. van Goghovi, Krajinnár hmlistých horizontov – o Ladislavovi*

Medňanskom, *Magnus decus Hungariae – o Matejovi Belovi*). Potom sa vrátil k reportážnej eseji v knihe *Vitaz van Gogh* (1990). Život nášho prvého moderného biografa L. V. Riznera predstavil v novele *Sedem dní* (1990). V rokoch 1997 – 2000 mu vyšli tri biografické prózy s názvom *Rok s Paustovským 1 – 3*. Z ruštiny a angličtiny preložil niekoľko kľúčových diel popredných autorov tamojších literátov (o. i. Paustovskij, Bunin, Ajtmatov, Hemingway, Mellis a ďalší). Po rokoch sa vrátil na literárnu scénu poviedkovou knihou *Odbremenenie* (2012).

Narodil sa 5. januára 1940 v Zemianskom Podhradí.

■ Stanislav Rakús – 75

Od roku 1963 sa venuje výlučne pedagogickej práci (vyštudoval slovenčinu a ruštinu na Vysokej škole pedagogickej v Prešove), od roku 1969 ako profesor na Katedre slovenského jazyka a literatúry UPJŠ v Prešove. Z pozície literárneho vedca sa zaoberá najmä problematikou modernej slovenskej prózy. Poznatky z moderných kompozičných a dejových postupov uplatňuje aj pri písaní vlastných prozaických diel. Začal ako mnohí iní mladí autori najskôr v časopisoch (o. i. aj v Slovenských pohľadoch). Ako prozaik debutoval roku 1976 novelou *Žobráci*. Tri roky nato mu vyšla poviedková kniha *Pieseň o studničnej vode* a potom sa už viac venoval literárnej vede (*Próza a skutočnosť, Epické postoje*). Roku 1993 mu vyšli dve knihy naraz, novela *Temporálne poznámky* a teoretická práca *Medzi mnohoznačnosťou a presnosťou*. Z ďalších proza-

ických diel spomeňme knihy *Nenapísaný román*, *Excentrická univerzita*, *Telegram* (získal za ňu cenu Anasoft litera) a *Fáza uvoľnenia*. Takmer stopäťdesiat rozhovorov, štúdií, esejí, úvah a rozprávání obsahuje výber s názvom *Z rozprávání, úvah a rozhovorov*, ktorý vyšiel roku 2003.

Narodil sa 20. januára 1940 v Šúrovciach.

■

Peter Jaroš – 75

Jedna z najvýraznejších osobností súčasnej slovenskej spisby, autor desiatok prozaických kníh, dramatických textov, scenárov a množstva publicistických vystúpení pracoval niekoľko rokov ako redaktor (*Kultúrny život*, *Slovenský rozhlas*), potom presedlal na film (scenárista a ústredný dramaturg v Slovenskej filmovej tvorbe). Ako prozaik knižne debutoval pred viac ako päťdesiatimi rokmi novelou *Popoludnie na terase* (1963). Ešte predtým mu priebežne vychádzali poviedky v literárnych časopisoch, aj v Slovenských pohľadoch. Druhá polovica šesťdesiatych rokov minulého storočia bola v jeho tvorbe mimoriadne plodným obdobím. Takmer každý rok mu vyšla kniha (*Zdeseňie*, *Váhy*, *Putovanie k nehybnosti*, *Menuet*, *Návrat so sochou*, *Krvaviny*). Medzitým písal rozhlasové hry a scenáre k filmom. Na tomto mieste možno vymenovať len útržky z toho, čo tento výnimočne tvorivý autor napísal. Z noviel a románov aspoň *Pradeno*, *Tisícročná včela*, *Nemé ucho*, *hlučné oko*, *Lásky hmat*, *Milodar slučka*, *Samochoď srdca*, *Kvet na šachovnici*, *Rosa, kam len oko dovidí*, *Vikomt sa vracia z flámu* a ďalšie. S jeho menom sú spojené

mimoriadne divácke úspechy filmov, ku ktorým napísal scenáre (o. i. *Deň slovratu*, *Pacho*, *hybský zbojník*, *Tetované časom*, *Sneh pod nohami*, *Tisícročná včela*, *Jánošík*, *Lady Dracula alias Báthory story*). Výber z publicistických statí vyšiel roku 2006 pod názvom *Kárový horník alias Modrý jazdec*. Viac jeho diel bolo preložených do cudzích jazykov. Za tvorbu bol viackrát vyznamenaný (o. i. je nositeľom Radu Ludovíta Štúra II. triedy).

Narodil sa 22. januára 1940 v Hybiach.

■

Andrej Ferko – 60

Vyštudoval numerickú matematiku (Prírodovedecká fakulta UK v Bratislave), už viac ako dvadsať rokov pedagogicky pôsobí na Katedre počítačovej grafiky a spracovania obrazu na Matematicko-fyzikálnej fakulte UK, popritom usilovne píše prózy, rozhlasové a televízne hry, knihy pre deti a mládež, eseje, lenže... niekoľko jeho súčasných textov leží zamknutých v trezoroch. Preto, to vedľa len tí, ktorých pravdepodobne z rôznych príčin dráždia a provokujú. Do prózy vstúpil knižkou poviedok *Jemná cesta* (1977) a podobnú problematiku života mladých ľudí spracoval aj v ďalšej knihe *Stopa* (1983). Postupne mu vychádzali prózy *Proso*, *Sumaroid*, *Čobogaj*, *Noha pod klobúkom*, *Orbis dictus*, *Jánošíkova banka* – spolu s J. Drgoncom, *Najsmutnejší príbeh lásky*). Spolu s otcom Vladimírom Ferkom napísali drotársku ságu, román *Ako divé husi* (1994), ktorý bol neskôr spracovaný do podoby televízneho seriálu. Roku 1998 mu vyšiel výber z časopisecky publi-

kovaných esejí pod názvom *O historickom bezvedomí*. Významnou súčasťou jeho tvorby sú drámy (o. i. *Noc na zamrznutom jazere*, *Atlantis*), televízne scenáre (*Balada o doktorovi Gustávovi Husákovi*, *Skupinový autoportrét prezidenta Beneša*, komédia *Lúpež dejín*). Napísal aj knihy pre deti (*Kazko Vlasko* a ďalšie), bábkovú a rozhlasovú hru.

Narodil sa 19. januára 1955 v Bratislave.

■ Anton Hrnko – 60

Náš významný historik, desaťročia sa zaoberajúci najnovšími dejinami Slovenska (v rokoch 1979 – 1999 pracoval v Historickom ústave SAV v Bratislave, od roku 1999 na Ministerstve národnej obrany SR), patril súčasne ku kľúčovým osobnostiam slovenskej politickej scény po roku 1989 (o. i. osem rokov poslancom NR SR). Po roku 1998 sa prestal angažovať v politike, no v septembri 2014 sa opäť vrátil do strany, ktorú roku 1990 zakladal. Väčšinu svojich prác publikoval v zborníkoch a časopisecky. Zaoberá sa v nich otázkami politického vývoja na Slovensku v rokoch 1939 – 1943, ale aj etnogenézou Slovákov a ich štátnym jazykom. Samostatne, resp. v spoluautorstve vydal niekoľko publikácií, napr. *Národná rada Slovenskej republiky* – spolu s D. Sivákovou, *Slovenský parlament v premenách času* – spolu s N. Rolkovou, dve knihy venované Stupave, kde v súčasnosti žije a tvorí, *Mesto Stupava v minulosti a dnes* a *Stupava – potulky históriou*, publikácia *Devín – Božská perla Slovenska* a niektoré ďalšie. Ako autor sa podieľal na tvorbe piateho zväz-

ku *Dejín Slovenska* (1985). Za prácu bol viackrát ocenený (o. i. roku 1998 radom Andreja Hlinku I. triedy).

Narodil sa 31. januára 1955 v Žiline.

■ Ivan Kolenič – 50

Azda nikto v novodobých dejinách slovenskej literatúry nespobil svojím debutom *Prinesené búrkou* (1986) tolko rozruchu ako práve Ivan Kolenič (možno ešte Jožo Urban s *Malým zúrivým Robinsonom*). Zbierka provokovala iným vnímaním a vyjadrením pocitového sveta mladého človeka-bohéma, ale súčasne akéhosi vydedenca spoločnosti, ktorý si napriek všetkému dožičí kopec pôžitkov, samozrejme, s patričným odmietaním zaužívaných spoločenských konvencií. Aj nasledujúca zbierka s názvom *Rock and roll* mala parametre prvotiny, dokonca výrazovými prostriedkami šokovala ešte väčšmi. Spriaznené duše našiel v tzv. barbarskej generácii (J. Litvák, A. Turan, K. Zbruz) a postupne sa menili aj jeho verše (z ďalších zbierok aspoň *Slasti anarchie*, *Nespí a nežne zapieraš*, *Na vyslání*, *Putovný bláznec*, *Zuzana povedala*). Je autorom viacerých prozaických kníh: debutovej s názvom *Mlčať* (1992), *Porušenie raja*, *Jeden úsmev stačí*, *Nožnice*, *Morálne pohodlie* a i.).

Narodil sa 22. januára 1965 vo Zvolene.

ŠAH